

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЄРСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

XI

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political, Social, Scient-
ific and Literary Magazine
Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

№. 11 (86), November, 1954, Vol. VII

Редагує Колегія

Редактор Літературного Відділу

Леонід Полтава

Головний редактор Г. Драбат

Редакція (Editorial)

28, Minster Road, London, N.W. 2. Tel. HAMpstead, 1771

Адміністрація (Administration)

237, Liverpool Road, London, N. 1. Tel. NORth, 1828

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1954 РІК

країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія ..	1 ф. 16 шил.	19 шил.	10 шил. 6 п.	3 ш. 6 п.
Австрія	54 шил.	28 шил.	15 шил.	5 шил.
Аргентина ..	30 пезів	16 пезів	9 пезів	3 пези
Бельгія	210 фран.	110 фран.	60 фран.	20 фран.
В. Британія	1 ф. 12 шил.	17 шил.	9 шил.	3 шил.
Канада	7,50 дол.	4 дол.	2,25 дол.	75 цент.
Німеччина .	13 н. м.	6,75 н. м.	3,60 н. м.	1,20 н. м.
Парагвай ..	13 гуар.	6,75 гуар.	3,60 гуар.	1,20 гуар.
США	7,50 дол.	4 дол.	2,25 дол.	75 цент.
Туніс	1.400 фран.	750 фран.	420 фран.	140 фран.
Франція ...	1.400 фран.	750 фран.	420 фран.	140 фран.
Швеція	20 кор.	11 кор.	6 кор.	2 кор.

В інших країнах — у перерахунок на валюту даної держави

Адреси наших Заступників на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 11. (ч. 11-86)

ЛИСТОПАД, 1954

Річник I. (VII)

ЗМІСТ XI-тої КНИЖКИ

З. Карбович: СИЛА — ГОЛОВНИЙ АРГУМЕНТ ПРОТИ РОСІЇ	3
Є. Орловський: ЗА ПРИМАТ БОРОТЬБИ ПРОТИ ВОРОГА	10
О. Д.: З ДОКУМЕНТІВ СУЧАСНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	15
М. Б. (з крайових матер.): ФОРМУЙМО СИЛЬНУ ВОЛЮ	25
Проф. Г. Ващенко: ВИХОВАННЯ СТАТЕВОЇ ЧИСТОТИ Й СТРИМАНОСТІ	29
Б. Т.: ПРИЗАВУТІ ЗЛОЧИНИ МОСКВИ	38
Інж. Д. Шалдїй: СОВЕТСЬКА ДИСЦИПЛІНА ПРАЦІ — ЗАСІВ ПОНЕВОЛЕННЯ	47
Проф. Д. Горняткевич: НА МИСТЕЦЬКОМУ ЕТАПІ	51
Проф. В. Щербаківський: ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА АНТОНОВИЧА КОШИЦЯ	61
Д-р Володимир Янів: ДЕ ГОДИННИКИ КУРАНТИ ГРАЮТЬ	70
Д-р філ. Микола Аркас: ІЗ «РОДИННОЇ ХРОНІКИ»	77
Герась Соколенко: ІЗ ПОЕЗІЙ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	81
О. Лубська: ЗМІННІСТЬ, ВІДЛІТАЮТЬ ЖУРАВЛІ	81
М. Перелесник (із сучасної белетристики укр. підпілля): ШКІЛЬНІ ТОВАРИШІ	82
Борис Антоненко-Давидович: СМЕРТЬ	87
Отгон Тоумі (з фінської перекл. Д-о): У НЕБО	94
Жорж Роденбах (перекл. Ю. Липи): В ПРОВІНЦІЇ	96
К. Подолянин: З МИНУЛИХ ЛІТ	97
Л. П.: УКРАЇНСЬКІ ГЕТЬМАНИ У ТВОРАХ ЗАХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	100
Леонід Полтава (до історії укр. фільму): ОДИН ІЗ ДОКУМЕНТІВ КІНА	102
Л. Роман: ВІКНО У СВІТ	103
Борис Вітошинський: ЖИТТЯ НАШОЇ ЕМІГРАЦІЇ В АРГЕНТИНІ	105
Л. Димчук: ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЕМІГРАЦІЇ	110
Л. Димчук: ХРОНІКА КУЛЬТУРНОГО Й МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ В УССР	112

Передрук дозволений тільки за поданням джерела

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»

ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Fockham Library & Book Supply
17 Accacia Str., Glenroy, W. 9.,
Victoria

АРГЕНТИНА:

Oleksa Bunij
C. Warnes 2256,
Olivos, F.C.N.B.M.,
Prov. Buenos-Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4

КАНАДА:

W. Nemyliwskyj
949, Dunbas Str., W.,
Toronto, Ont.

НІМЕЧЧИНА:

T. Boc
Harfenstrasse 20 1/6
(13a) Erlangen

ПАРАГВАЙ:

A. Kushchynskyj
Encarnacion,
Cosilla de Correo, 60

США:

Very Rev. P. Falko
1645, South 16th Str.,
Milwaukee 4, Wis., U.S.A.

Дітройт і околиця:

S. Krupka
4519 Cicotte, Detroit 10, Mich.

Нью-Йорк і околиця:

H. Cebrij
721 E, 6th Str.,
New-York City, N.Y.

Огайо і околиця:

T. Wasylyk
1015, University Rd.,
Cleveland-13, Ohio

ФРАНЦІЯ:

"L'Ukrainien"
26, Rue de Montholon
Paris (9)

ТУНІС:

Roman Kasprzyk
Berrage de Ben-Metir
Boite Postale 15, Ain Draham

ШВЕЦІЯ:

Ovs. J. Kostiv
c/o Johansson
Tors, gt. 49, III., Stockholm

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 3 шил.

Всіх наших Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

Сила — головний аргумент проти Росії

Фантом миру за всяку ціну

Кажуть, що метою британського прем'єра є врятувати мир і увійти в історію не тільки переможцем двох світових воєн, але й рятівником світового миру. Поперше, важко сказати, що другу світову війну виграла Велика Британія, чи взагалі — Захід, а, подруге, нам здається, що миру врятувати не можна, бо його немає, а є безперервна війна, про що ми в безконечній черзі майже в кожній статті повторюємо. Великою помилкою є думати, що Велика Британія перемогла в другій світовій війні. Традиційна британська засада рівноваги світових сил, а європейських зокрема, неймовірно була порушена у висліді другої світової війни. Велика Британія пильно стежила завжди за тим, щоб не виросла в Європі сила, яка дорівнювала б їй, тому систематично підтримувала раз Німеччину проти Франції, то знову, в минулих двох великих війнах, Францію проти Німеччини. Проте російські більшовики показалися хитрішими за досвічених британських імперіальних політиків і на голову побили заходи Великої Британії втримати рівновагу не лише в світі, але навіть в Європі. Велика Британія зійшла зі світової арени, як перша колись потуга на третє місце, а в Європі першою силою стала Росія, що загрожує не тільки імперії-коммонвелтові, але й материкові. Цього в історії гордого Албіону ще не було. Перехитрили російські імперіалісти червоного кольору славетних і рутинованих господарів Давнінг-стріту. Найдальші закутини світу були знані нащадкам Френціса Дрейка, але душа Росії осталася їм закритою по сьогодні. Злочинний Гітлер колись сказав одне правдиве слово, що з хвилиною окупації більшовиками Берліну, владе потуга Лондону. Російський більшовизм тепер уже прямо загрожує Великій Британії. Досвідчений Черчіл прагне стосувати такі самі методи по відношенні до Росії, як це він рекомендував супроти німців, чи супроти французів стосували раніше його попередники. Але вони цілком неправильні, бо Росія це не Франція і не Німеччина. Росія — це Евразія.

Тактика капітуляції супроти Кремля

Зараз після скону Сталіна ми рекомендували активну, агресивну політику Заходу. Пропонували негайне нав'язання зв'язків і всебічну підтримку Заходу для підпільних рухів за залізною заслоною; з вибухом берлінського повстання ми намовляли на активне втручання Заходу в розвій подій на теренах поневолених Росією народів, щоб не дати змоги сконсолідуватися режимові. Ми передбачали всупереч опінії 90 % світової преси, що жодних змін в СРСР не буде, що більшовизм не зміниться зі смер-

тю одного ватажка, бо це всеохоплюючий рух, який відзеркалює духовість російського народу. Тепер, після півтора року, цю тезу прийняли майже всі — доброї волі — західні публіцисти.

Зі смертю Сталіна, а згодом Берії, почалася дивна гра Заходу. Замість використати можливу ситуацію ривалізації вождів, непевне становище в ССРСР, зміцнення рухів спротиву, Захід устами Черчіля висловив злощасну концепцію: підтримати одну із суперничаючих течій в лоні політбюро, тобто течію «миру» Маленкова проти течії «війни» Молотова, забувши, що в ССРСР не було й нема іншої течії, крім течії загартбництва, з однією лише різницею, що одні, менше обережні, хочуть це робити радикальними методами, негайно, інші, більше розважливі й доцільно-які акуальну силу Заходу добиваються цього самого тактичними облудними, менше ризикованими методами, здобуваючи територію за територією «переговорами», підтриманими зброєю, акцією п'ятих колон, зрадою і т. п., як напр., Індокитай. У ситуації, коли без великого ризику можна добитися успіхів, немає сенсу побренькувати шаблею. Таким чином довела Росія до капітуляції Заходу в Женеві, що був Мюнхеном мін. Ідена. Вернувшись з Кремлю Молотов змінив непримирливий тон на примирливий, політбюро, нібито, визнало тактику Маленкова, яка обіцувала при нечуваному опортунізмові Франції дістати без ризику Індокитай. Як раніше Чу-Ен-Ляй був цим мирно наставленим контрагентом, а Молотов неуступчивим, так нагло Молотов став «голубом миру».

Яке значення має цей факт, що південний Індокитай ще вільний, коли йому заборонені зв'язки з Заходом? А в той час ведеться невтомна акція п'ятих колон Го-Чі-Міна, яка через короткий час доведе до большевизації і цієї ще вільної частини Індокитаю. А всім большевики оперують з внутрішньої лінії. Не важко також скинути в море кожного, хто з-поза далеких океанів спішив би на поміч знеохоченому вже і зрадженому індокитайському народові.

Кремль і червоний Китай затріомфували. Черчіл відмітив успіх Ідена в Женеві, який історія оцінить гіршою від Мюнхену капітуляцією. «Переміг», нібито, Маленков Молотова, але чи перемогла політика миру? Чи, буди то, «примирлива» тактика Маленкова, що нею він, усміхаючися, загортає країну за країною, віддалює чи наближує світ до катастрофи? Якщо Черчіл хоче вмерти не серед гуку гармат, в ілюзії, що мир «врятований», то це не є історичні категорії мислення, а обивательські. Який сенс складати на чергове покоління відповідальність за те, що є неминуче? Який глузд обдурювати себе і докідля можливістю врятувати те, що кожна думаюча людина уважає неможливим до врятування. Заколихування уваги до смертельної загрози московсько-большевицького імперіялізму, «рожеве» навітлювання того, що його можна бачити лише в правдивих, чорних красках — це не є відповідальність за долю нації і світу. Голоси при виборах не важать нічого в обличчі смертельної загрози для всього світу, його культури й цивілізації. «Юрба хоче бути обдурюваною» — але не варта в такі хвилини, як сьогодні, її дурити, посвячуючи отак життям дітей, що мають завтра впасти жертвами помилок своїх батьків.

Було великою помилкою Заходу помагати Маленкову, тобто буцім то «партії миру», втриматися при владі й перемогти. Чи не було б ліпше для Заходу, коли б на місце вирахованого, острого реаліста Сталіна прийшов був своєчасно якийсь новий загонистий «світовий революціонер» і авантюрист типу Троцького, якого колись невідготовані дивізії з такими ж загонистими Тугачевським і Будьонним розгромив наш Безручко і Вейган з Пілсудським над Вислою? Правда, була б, можливо, нова авантюра, але вона скінчилася б фіаском, як здетерміновано підготована, систематично опрацьована баталія Жукова з політичним пляном острого Маленкова.

Не є доказом великості покланятися засаді: «а після нас хоча б і потоп!» Не про «партію миру» йдеться Кремлеві, а про загарбання світу. «Один крок назад, два кроки вперед» — так навчав Ленін і це вірно копіює тепер Маленков. А, подруге, звідки ця певність, що в СРСР існує така «партія миру»? Чи не є це черговий трюк Москви на те, щоб зловити на нього західніх державних мужів, які, йдучи йому назустріч — сповняють об'єктивно одну із точок програми війни, Москви, всебічно обдуманій, розпланованій, якої один шах про «партію миру» Маленкова є зручно підсунений Заходові, щоб він саме такий, а не інший крок зробив, що й сталося на наших очах?

Большевики не є такі наївні, щоб випускати з Кремля справжні вістки про розходження і одночасно лишати Молотова міністром закордонних справ, щоб він здійснив напрямок політики, з яким він, начебто, не годиться? Молотов є членом колегії світових заговорників, які розпльнували велику партію гри і підсунули наївним на Заході концепцію двох течій на Кремлі: «миру» і «війни». А мирнолюбні західні політики в панічному страху перед колосом на глиняних ногах, хапаються стебла і підтримують «партію миру», віддаючи країну за країною не під владу партії миру, але в ярмо Росії, що йде на завоювання світу й отримує нові бази, нові ресурси, новий людський мільйоновий масив. Так Росія здобуває «мирним шляхом» нові країни. І зброя Заходу мовкне в трусливій надії, що це відтягнуло третю світову війну, хоч є навпаки — якраз це її прискорює. Бо Росія має страх лише перед силою і такими погрозами, які Захід є готовий виконати. З північної Персії Росія вийшла тоді, як англійські дивізії і літаки були готові до старту. Лише таку мову розуміє Москва. Підтримуючи «партію миру» Черчилл служить світовій завірюсі більше, ніж світовому мирові. Тверда й безкомпромісова, наполегливо агресивна й послідовна політика супроти Росії, при активній підтримці саме тих сил, які єдино є спроможні розсадити зсередини тюрму народів, не тільки здержувала б російську агресію, але підготовляла б упадок імперії. Ставка на таку політику і такі сили, а не вигравання клік поміж собою й розрахунок на одну з них — може покласти край большевицькій агресії.

Нещодавно Москву і Пекін відвідала делегація британських лейбористських послів. Ці відвідини були в плані шукання основи »мирного співжиття« вільного світу з большевизмом, що є основною лінією теперішньої британської політики. Не від сьогодні Лондон розраховує на торгівлю з Пекіном і на можливе відділення Китаю від Росії. В тому напрямі йдуть усі заходи обох британських партій: лейбористів і консерватистів. Черчил думає, що поступками в користь Мао-Тсе-Тунґа вдасться йому прихилити Китай на бік Англії. Тому безупинні намагання допомогти в такій чи іншій формі червоному Китаєві, включно з нав'язанням з ним дипломатичних взаємин.

Така політика Великобританії створила для Мао-Тсе-Тунґа знамениту ситуацію гри поміж Великобританією і Росією, у висліді чого Китай отримав недавно назад Порт-Артур і позику від СССР. Якщо б не було цієї гри з боку Великобританії, Мао-Тсе-Тунґ не мав би змоги закріплюватися у своїй країні і шанси революції проти нього були б далеко більші. В сьогоднішній ситуації він виходить »об'єднаним« китайських земель, у чому йому помагає Черчил, замість помагати національним китайцям Чіян-Кай-Шека. Поступки СССР для Мао-Тсе-Тунґа ще більше зв'язують Китай з Кремлем. І так, замість послаблювати російсько-китайську приязнь, Великобританія своєю політикою поступків супроти Китаю — її закріплює. Ставка на націонал-комунізм Мао-Тсе-Тунґа — це фальшива ставка, але ставка на національно-революційні антикомуністичні сили в середині Китаю — це властива ставка, яка розриває остаточно вузли пов'язання з СССР. Забльокований червоний Китай, зданий на себе самого, без господарської підтримки Заходу і одночасно шантажований ще з боку СССР, створив би більше даних на розрив з Росією, ніж фаворизований Заходом і при тому в рукавичках трактований Кремлем... Жених, за яким усі побиваються. Тіто зірвав (якщо він взагалі зірвав) з Росією не в умовах фаворизування його Заходом, а в умовах тиску Росії повністю підчинити його собі.

Крім цього Росія не має інтересу входити в конфлікт з Китаєм, якого мільйонових мас, як гарматного м'яса, потребує в Азії для різних периферійних війн. Росії багато зручніше воювати в Азії китайськими руками проти американських, французьких чи британських дивізій; унікаючи прямого удару, вона має змогу кожноразно завернути і пустити Китай самим, коли ставати-ме гарячіше. Тому не є припадком, що Чу-Ен-Ляй був у Женеві більш примирливий, ніж Молотов, який був свідомий того, що китайськими масами може робити пресію на Захід. Так, як Тіто тримається насильством, тримається ним і Мао-Тсе-Тунґ. Без допомоги Заходу Тіто не втримався б, бо народні маси повстали б проти нього. Допомога Заходу є, отже, допомогою для втримання поневолення титівським режимом народів Югославії. Матеріальна і політична підтримка червоного Китаю Заходом не спричинюються до поліпшення положення китайського народу, а до закріплення панування над ним кліки Мао-Тсе-Тунґа. Так само і торгівля Заходу з Росією не поліпшить життєвої стопи поне-

воленіх в СССР народів, а лише скріпить апарат насильства, посилить озброєння і спроможність загарбництва чужих земель. Ніколи тоталітарний режим не може втриматися на довшу мету власними силами, бо проти нього виступають власні народні маси, які він гнобить і тому необхідно потребує чужої допомоги. Гармати, які отримує з-за кордону проти зовнішнього ворога, він уживає, між іншим, теж як засіб тероризування власного народу. Звідси ці різні паради перед Тітами чи Мао-Тсе-Тунгами, щоб при кожній нагоді показати свою силу, танки, літаки, гармати і нагнати ними страху поневоленому народові, щоб не йшовавився підносити голову. На жаль, про це забувають приголомшені поверховими парадми деякі західні політики. Вони радіють з кожного усміху тиранів і уважають їх мирнолюбними людьми». Знаком »добрсердешности« уважають навіть те, що тоталітарні вожді, мовляв, люблять »дітей і квіти« ... Напр., Молотов, відвідуючи недавно східню зону Німеччини, проходжувався з дітьми робітників по цій чи іншій робітничій оселі, а вчора ще батьків цих дітей московські танки в берлінському повстанні розганяли ... Або, прощаючись після бенкету в Москві у британській амбасаді, влаштованого на честь Етлі, Хрущов, подаючи свою скривавлену руку британському амбасадорові, сказав поанглійськи: »гуд найт, сер«, — і от деякі світові пресові агенції відмічали це, як доказ мирного наставлення нових, після смерті Сталіна, можновладців Кремля. Бо ж ще ніколи, мовляв, Хрущов не був такий привітний ... Ось який упадок власної гідності серед деяких західніх кіл і як можна в такий атмосфері вести успішну боротьбу з большевизмом?!

Женева, Брюссель і Лондон

Здається, що большевики щойно тепер здали собі вповні справу з того, як далеко вони мають опановану ситуацію в південному Індо-Китаю, де на селах у більшості діють уже їхні емісари і місцева адміністрація в їх руках. Індо-Китай уже мабуть страчений для Заходу. Іден і Мендес-Фарнс віддали його в Женеві большевикам. Отже, пощо большевикам було проливати далі свою кров? Це сумне явище. Голосами комуністів став Мендес-Франс прем'єром, їх голосами завалив конференцію у Брюсселю. Щойно тепер унезалежнюється від них, коли зусиллям Ідена, Даллеса і Аденауера вдалося добитися успіху в Лондоні, що треба привітати й підтримати.

Вже кілька років тому ми висловлювали погляд, що Європейська Оборонна Спільнота так, як її поставив Плевен, не має реальних шансів здійснення. Всяка негачія національного моменту мусить завести кожного у сліпий кут. Навіть, якщо б Європейська Оборонна Спільнота була сталася реальною дійсністю, не було б можливо перевести її в життя, бо практичні труднощі — при елімінації національного моменту наростали б до непоборних меж. Німеччина, не маючи вибору, мусіла йти на цю концепцію, як нація переможена. Але вона тихенько надіялася, що європейська армія перейде згодом під її домінацію, як це сталося було з »об'єднаною« Європою Наполеона чи Гітлера. Подруге, протидіяти большевицькій багатонаціональній армії, що якраз негує на ділі національний принцип, не можна подібною, хай і добровільною, але не органічною конструкцією. Європейська

Оборонна спільнота не стала здійснена, хоч Мендес-Франс мав зовсім інші мотиви своєї дії — страх перед Німеччиною. Як теж з інших мотивів, а саме повної, консеквентної негації всякого озброєння Німеччини, як взагалі західного світу — будуть постійно діяти комуністи всіх країн. Це вони ще раз підтвердили, голосуючи у французькому парламенті вперше проти Мендес-Франса, опрокидуючи постанови Лондонської конференції. Європа може відроджуватися лише при ствердженні національного принципу в кожному відношенні, тобто: національні армії, західно-європейська коаліція, включення в цей комплекс сил поневолених народів і їх протибольшевицьких національних збройних формацій. Лондонський пакт треба привітати, як поворот до здорових основ оборони націй, власних національних армій, узгоднених рішень національних держав. Якщо п'яті колони і французький протинімецький страх його не сторпедують, Лондонський пакт може стати добрим початком оборони західної Європи. Тут в ім'я правди треба відмітити, що Іден виявився в цьому випадку майстром свого діла. Може наука Женеви — його азійського Мюнхену — не пішла в ліс. Постанова Великобританії лишити на континенті 4 дивізії — є доказом розуміння в дванадцятій годині, що її доля нерозривно зв'язана з континентом. Бо коли під вежею Айфля стоятимуть варварські дивізії Москви, то Вестмінстер буде теж московським. Краще опам'ятатися пізно, ніж ніколи... Щоб тільки не прийшла якась нова несподіванка з-над Сейни, де стоять найнебезпечніші станиці московського імперіялізму, керовані Торезом і Дюкльо...

Але загроза йде не лише звідси. Німецькі соціалісти і керовані ними профспілки повністю відкидають постанови Лондонської конференції, яка є одним з небагатьох світлих моментів у повоєнній історії антикомуністичної Європи... На 400 делегатів від 6 мільйонів робітників лише 4 голосували за підтримкою Лондонської конференції. Переважна більшість ставила, як кондіцію сі-не ква нон («недискусійну передумову») чергові переговори з Росією. Більше того, 180 делегатів жадало відкинення озброєння Німеччини за всяких умов. Це прямо жах, як міг піти так далеко розклад патріотичного почуття, що члени даної нації зрікаються можливості боронити свою націю перед її поневоленням. Цього може доказати лише розкладова ідея марксизму і большевицькі п'яті колони. На відтинку молоді Німецького Професійного Союзу не краще стоїть справа: на з'їзді у вересні 1954 р. відкинено можливість озброєння Німеччини також за всяких умов. Як багато вище стоїть права течія британських лейбористів, що підтримує збройний оборонний вклад Німеччини. Як глум звучала після ухвали з'їзду німецьких профспілок пісня: «Врати, до сонця, до волі». Чи можлива воля без її захисту зброєю!? Олленгауер розраховує на невтралізацію Німеччини, тобто на її гру поміж двома силами: Заходом і ССРСР. Наївний розрахунок. У «нічию країну», а такою буде навіть об'єднана, але без власної зброї, Німеччина, вмаршують большевицькі дивізії і над Рейном, за поміччю Олленгауера, стоятимуть московські орди. Концепція Бісмарка мала передумовою принаймні сильну німецьку державу, другий райх. Об'єднати сьогодні Німеччину, зберігаючи свободу, не можна інакше, як лише озброюючи західну Німеччину.

Очевидно, якщо хтось прагне об'єднаної комуністичної Німеччини і таке механічне об'єднання ставить перед свободою, тоді має прямий шлях, який вказав Йон і інші перебіжчики-зрадники. Бачимо, що соціалізм таки далеко не відкотився від комунізму...

Апотеоза зради

Можливо, що це така пошесть доби. Але страшно стає, коли дивитися на те все, що діється у вільному світі. Москва готує агресію на вільні ще нації, як ворог і наїзник. А Торези, Дюкло, Толіятті, Політи, Раймани їздять вільно по поради і директиви до Кремля, як мають торпедувати і саботувати оборону власної країни перед ворогом. Наявна зрада, осоружна, злочинна, брутальна. А кругом мовчанка. Ці і їм подібні зрадники отримують виїздові і в'їздові візи до власної країни, мають до диспозиції літаки, посольські мандати, державні посади... Хіба не кошмарні це явища? Куди йде світ? Ще недавно за подібні вчинки, які явно засвідчують національно-державну зраду, карано смертю, а сьогодні того типу люди видаються достойними співвирішати у парламентах долю їхньої країни, яку віддають свідомо й пляново ворогові, а інші цьому приглядаються і подають їм руку... Ляваль стратив життя за багато менші провини. Чомусь лише зрада в користь Росії має привілей безкарності на Заході, навіть більше — є свідомістю «поступовості». Недоступною була західня Європа на гітлерівську заразу, тому була певною її перемога. Коли Розенберг приїхав з доповіддю на тему своїх расових теорій і «мітів» XX-го стол. до Лондону, його збойкотували і висвістали. Лондон був недоступний для його божевільних теорій. У лоні Великобританії не було жодної гітлерівської п'ятої колони. А сьогодні? Червоний декан приймає нагороди «миру» від найбільшого ката людства — Сталіна, який підготовляв неволю його батьківщині. Подорожує до Москви, найбільшого ворога християнства, і далі є духовником... Політ підготовляє розвал коммонвелту і ходить на волі... Іншого зрадника, Йона, накидується переможений країні на шефа її безпеки, забуваючи, що немає гамульців для зрадника в користь одного ворога, щоб сьогодні він став зрадником у користь іншого ворога. Ще інший сидить на провідному пості в одній партії, щоб ця партія могла мати довір'я Заходу. Колись було так, що зрадників купували, але зрадниками гидилися, а тепер ними опікуються і висувують на головні пости. Як далеко вище під ідейно-моральним оглядом стояли минулі століття!

Ця пошесть зради знаменує також політику деяких кіл на Заході по відношенні до поневолених народів. Різні гулаї, коляборанти з нацизмом і большевизмом, стипендисти фашистів і гітлерівців, що були на услугах Гітлера, є сьогодні партнерами для деяких західніх політиків. А в'язні гітлерівських концтаборів та безкомпромісові борці проти большевизму є очорнювані й дискриміновані.

Доки не буде привернено старих вартостей на п'єдестал, доки зрада не буде трактована як зрада, доки сильні і великі характери не будуть Заходом респектовані і трактовані як партнери, доки не буде випечене гарячим залізом запроданство, так довго не можна вірити в успішну боротьбу з большевизмом.

З. Карбович

За примат боротьби проти ворога

Розгубленість чи свідомо хаотизація політичного життя

Кожний уважний спостерігач бачить, як наше внутрішньо-політичне життя щораз більше ускладнюється. Творяться нові групи і групки, роздрібнюються існуючі організації і партії та постає неясність щодо їхніх політичних позицій. Ця чи інша дрібна групка нагло починає розгортати активність, на яку звідкись отримує відповідні матеріяльні засоби. Люди, що не мають жодної матеріяльної підтримки громадянства, роз'їжджають по теренах за якісь фонди, розкладають з'єднані лави патріотичного громадянства і зосереджують увагу нашої еміграції не на фронт проти ворога, а на другорядні внутрішньо-українські справи. Ворог, як головний об'єкт нашої боротьби, відходить на дальший план, а на перший висуваються внутрішньо-українські інтриги, диверсії, наклепи й очорнювання. Зовнішньо-політична робота перестає бути форумом шляхетного змагу за краще служіння українській визвольній справі. Фронтowi проти ворога, проти противних нашій самостійницькій концепції елементів на Заході, чи проти вчорашніх окупантів українських земель, які ще сьогодні зголошують претенсії до їх частин, чим заперечують нашу соборність, — не присвячується майже жодна увага. Натомість уся акція йде по лінії намагань здискредитувати перед західним світом український незалежний, революційно-визвольний табір закордоном.

Такий стан насуває цілий ряд тривожних запитань до політичних груп, партій і політичних діячів: Куди йдете? Який глузд такої кампанії? В чиему інтересі ця акція? В ім'я чого відвертається увагу від нашого ворога — московсько-большевицького імперіялізму, від масової зовнішньо-політичної акції проти нього, від проблем визволення України, від тих найважливіших наших національних справ, задля яких відбувся цей великий «ісход» десятків тисяч нашої еміграції? Замість сконцентрованої уваги української еміграції на фронт проти ворога, звертається увагу на внутрішню гризню, розбивання, роздори і розколи. Хто заінтересований у цьому і чому це діється? Від кількох місяців не бачимо, щоб противники українського революційно-визвольного табору розгортали акцію проти ворога, натомість усі їхні рептильки й пасквілі, оплачувані чужими грішми, повні нападстей на ЗЧ ОУН. Чи боротьба в першу чергу проти ЗЧ ОУН, а не проти ворога, йде в інтересі визволення України? Не чуємо також серйозних доповідей про дію російської еміграції, про методи МВД-МГБ, про положення в Україні, про шляхи і засоби української самостійницької політики, про

АКВБ, «Іститут», радіо «Освобождение», про політику Маленкова-Молотова, про далекосяжні події на міжнародньому форумі, про неминучий зудар двох світів і роллю України в ньому, про необхідність усвідомлення Заходу щодо його політичних цілей у боротьбі проти Росії... Натомість чуємо «доповіді» проти ЗЧ ОУН, повні різних провокацій і інсинуацій на український революційно-визвольний табір.

Це дуже болючі й застрашуючі факти. Вони створюють атмосферу, в якій для українця одного переконавання інакше-думаючий українець стає більшим ворогом, ніж ворог усього українського народу — московсько-большевицькі імперіялісти. Напр., в українській пресі найдете статті, що боронять російський нарід, роблять його невинним і невідповідальним за російський імперіялізм, чи хоч би за те, що виростив большевизм і є тепер його остоею. В цих статтях російський нарід трактується майже за приятеля українського народу і його визволення. Але в тій же пресі з патологічною ненавистю друкуються статті на своїх, українців із середовища ЗЧ ОУН, тільки тому, що вони не визнають компромісу з жодними силами, які стоять проти Української Соборної Самостійної Держави. Невже ж у наших політичних противників ненависть і зависть так далеко засліпили очі, що вони вже не в силі відрізнити ворога від противника? Чому захищувані не від сьогодні християнські позиції українського визвольного руху стали раптом предметом нападів і інсинуацій? Релігійний неутралізм є наявною фірткою для проникання діалектичного матеріалізму, бо щось мусить виповнити порожнечу, якщо йдеться не лише про змаг різних політичних і соціальних, але не в меншій мірі також про змаг світоглядових і культурних систем.

Коли вглибитися в ідейно-політичний, зокрема в ідеологічно-світоглядний хаос і розтіч на чужині, то жах огортає, коли бачити відкриті місця для наступу гнітучого і розторошчущого марксистського матеріалізму. Соромно за блюзнірство, соромно за тих, хто стоїть на позиціях релігійного неутралізму, а одночасно дешевими реклями церковних діячів хоче приховати заперечення суті, що унааявилось в офіційних заявах. Сталін теж казав скласти від себе вінок на могилу бл. п. Великого Митрополита Андрея...

В ситуації відвернення уваги від головних справ, тобто від ворога і його помічників на Заході, діються кошмарні речі на відтинку нашого еміграційного політичного життя. Коли одні їздять і доповідають, які то «блага» матиме Україна, коли зникнуть революційні кадри ОУН, коли розписуються про «промахи» ЗЧ ОУН в їх безоглядному побороюванню ворога теж на відтинку ідейної чіткості і безкомпромісовості, то інші по-тихеньку розхитують дорешти солідарну поставу всього українського політичного світу до акцій АКВБ.

Бачучи непримиренну поставу всього українського патріотичного громадянства до АКВБ-у, КЦАБ-у, МАКЦ-у і всякої співпраці з росіянами, УНРада почала неофіційні переговори з чинниками радіо «Освобождения», «Інституту дослідів історії і культури СССР» і т. п. Почала підтримувати акцію «неперед-рішенського» курсу і заангажувалася практично в співпрацю з росіянами. Післала до радіо «Освобождения» своїх співробітників — провідних членів партій УНРади. Підтримала й інспірувала вхід деяких українських учених до «Інституту дослідів історії і культури СССР», яких політику не тільки одобрює, але навіть унапрямує.

За цілість прориву на загально-українському фронті проти акцій АКВБ несе повну і важку відповідальність УНРада. Вона цей прорив зробила й поглиблює далі. Несе спільну відповідальність також і ЗП УГВР, а саме тому, що, знехтувавши принцип власних сил, держиться чужими матеріальними засобами і його критика радіо «Освобождения» чи «Інституту» не принципова, а тактична. Не без іронії твердять деякі члени «Інституту», що ЗП УГВР, як представництво воюючої України, повинно бути менше «вражливе» на чужі фонди, тому, мовляв, як ці беруть, чому ми не маємо брати. Це не слушно оправдувати свій неправильний крок промахами других, але психологічні основи для зломання фронту створило теж ЗП УГВР. Ми зовсім не оправдуємо цих наших учених, які увійшли до «Інституту дослідів історії і культури СССР», про що ми широко писали в 9-му ч. «В. Ш.», але хочемо уточнити відповідальність і підкреслити ехидність гри УНРади, яка ініціює шкідливу роботу за кулісами, а потім звальює вину на виконавців її сугестій. Ми запитуємо керівника закордонних справ ВО УНРади, інж. Д. Андрієвського, публічно, чи він одобрює участь українців у радіо «Освобождение» і «Інституті», чи засуджує? Чи члени-співробітники радіо «Освобождение» пішли на цю співпрацю з москалями за відомом і згодою УНРади, чи проти її волі? Якщо п. Д. Андрієвський твердитиме, що без згоди УНРади, тоді запитуємо, які політичні і організаційні консеквенції застосувала УНРада по відношенні до них, бо це ж переважно провідні члени партій УНРади? Аналогічні запитання спрямовуємо і в справі участі в «Інституті».

Подвійна гра

Зокрема дивною є подвійна гра ПУН-у полк. А. Мельника. Член ПУН-у, керманіч ресорту закордонних справ УНРади, п. Д. Андрієвський, захищає, розбудовує і поглиблює співпрацю з «Інститутом», де з українськими вченими сидять російські, з радіо «Освобождение», а інший член ПУН-у, проф. Ю. Бойко, як голова «Асоціації», веде в загальному правильну політику організування незалежних українських учених. Запитуємо публічно ПУН: чи політикою ПУН-у є лінія проф. Бойка, чи інж. Д. Андрієвського? Віримо в ширі заходи проф. Ю. Бойка і під-

тримуємо акцію «Асоціації», але і нам, і українському громадянству, цікаво знати, яке є становище ПУН-у і його голови полк. Мельника. Чи може внутрішній хаос та безпринциповість у групі полк. А. Мельника зайшли так далеко, що в ній можна робити кожному, що хто хоче? Які є позиції ОУНс в УНРаді? Чи ОУНс протиставляється політиці співпраці з москалями, чи йде сама на співпрацю з ними? Виходить, що так, бо не думаємо, щоб інж. Д. Андрієвський увійшов до ВО на власну руку. Тоді ОУНс котиться по лінії безпринциповості і опортунізму в пропасть.

Не менш дивним також є те, що ОУНс намагається всюди, де тільки може, дискредитувати революційну ОУН. Навіть міжнародного форуму не полишає остронь цієї примітивної боротьби. Делегант ОУНс і УНРади в Римі на антикомуністичній конференції, на якій були приявні також італійці, обвинувачував АБН, у якому приймає участь революційна ОУН, в антисемітизмі, в поборюванні коляборантів з большевиками з «Зеленого Інтернаціоналу», в негативній поставі до «Вільної Європи» і т. п. Виходить, що — на думку ОУНс — є правильно співпрацювати з коляборантами. Коляборація з тоталітаристами — це її стиль роботи.

За скріплення самостійницького табору боротьби

Наша внутрішня політика є засобом мобілізації мас для боротьби з ворогом та поглибленням і поширенням цього фронту серед політичних груп. Зовнішньо-політична акція поневоленого народу є нічим іншим, як тільки поширенням фронту боротьби проти ворога на ще вільні народи за наші означені цілі. Зокрема на ті народи, котрі в протибольшевицькій боротьбі мають більше значіння. Ціллю внутрішньої політики поневоленого народу мусить бути мобілізація всіх сил на боротьбу проти ворога, відсуваючи на дальший плян усі другорядні, похідного характеру, розходження. Вона має розцінювати вартість чи безвартісність даної групи з погляду її вкладу в боротьбу проти ворога. Тому наші критичні завваги мають головною ціллю показати, наскільки на фронті боротьби проти ворога витримує критику дане політичне угруповання чи середовище.

Критика ідейних позицій має настільки значення, наскільки ці позиції мобілізують чи демобілізують нарід у боротьбі з ворогом. Тому, напр., наша критика колгоспної системи є така різка й рішуча, бо це ворожа система і хто її захищає, знаходить зближення, а не віддалення від ворога. Оборonoю колгоспної системи розкладається й розчаровується також народні маси, бо зберігається те, що найвищою мірою є антинародне і антиукраїнське, є московське. З тих самих засад виходить і наша критика релігійного індіферентизму. Ворог заперечує християнство, поширює матеріалізм і атеїзм, отже індіферентність, згл. евентуальний захист матеріалізму є відкриттям хвіртки для ворожої ідеології, або ствердженням чи прийняттям позицій ворога, бо життя не знає порожнечі. Це було б впусценням у нашу національну Трою «коня», начиненого чужим змістом. Наближування до позицій співпраці з російським імперіялізмом білої барви

— є посереднім наближенням до позицій більшевизму, який є лише одною з форм російського імперіялізму. Послаблення фронту проти одної форми загарбництва має відгомін на фронті проти другої. Таким чином може скластися таке, що буцім то послідовні антикомуністичні і антиматеріялістичні елементи можуть шукати злагоди з аналогічними російськими елементами, а прокомуністичні і проматеріялістичні елементи можуть наближатися до сучасної форми російського імперіялізму, що є при владі.

Тому наша критика одних і других у внутрішньо-українській політиці має передусім аспект фронту проти ворога. Вважаємо, що є кінцевим увести, як критерій критики внутрішньопартійного життя не партійно-політичну групову, часткову позицію, а загально-національну. А це означає, що фронт проти ворога має бути критерієм розцінки всяких кампаній на внутрішньо-політичному відтинку, а не жодні правні формалістики, компетенції чи прерогативи. Сьогодні не є час на правно-формальні спори, а найвищий час на поглиблення серед усього українського громадянства фронту проти ворога і з цього погляду треба розцінювати всі явища нашого життя на чужині і в Краю. В Україні є саме такий, а не інший критерій. Еміграція — це додатковий терен боротьби і дії, зокрема зовнішньополітичної. Ці самі критерії треба застосовувати і тут. Бо немає іншої мірки оцінки жодного явища в нас, як тільки критерій боротьби з ворогом і його помічниками серед деяких західніх кіл.

Є. Орловський

»Катастрофа в яку звалилася Україна з більшевицькою навалою, була початком загальноєвропейської катастрофи. Моральний розклад, який принесла більшевицька навала до нас, роз'їдає й демократичну Європу й Америку, криза нашої культури стала кризою європейської культури взагалі, що її роз'їдає дух матеріялізму «віку голоти», яка активно заперечує велику творчу роль духа в історії. Як з'явище матеріялізму є світового значення, так і ідея, яка виступить у похід, щоб знищити той дух матеріялізму, мусить бути світового розмаху. Дух матеріялізму розтлів усе життя нашого континенту, його життя й ідеали етичні, моральні, ідеали соціального співжиття, ідеали культури, релігії, особистої і громадської етики, ідеали політичні. На місце тої розложеної культури, її спотворення під розторощуючими ударами молота більшевицької ідеології, мусить прийти нова формуюча ідея».

(Д. Донцов: «Дух нашої Давнини»)

З ДОКУМЕНТІВ СУЧАСНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРотьБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Час і простір, що відділяють нас від України щораз більше зтирають образ нашого Рідного Краю. Про життєві умовини українського народу на Рідних Землях можна мати деяку уяву хоч би на основі вісток навіть із советської преси. Одначе про його визвольну боротьбу, а зокрема про життя і діяльність українського підпілля звичайно знаємо небагато. Тільки час від часу, нераз ціною життя найкращих членів українського підпілля, продістаються до нас вістки з Воюючої Батьківщини. Вони хоч і не повні, нераз обмежені тільки до окремих районів чи областей, але правдиво відзеркалюють стан, який у близькій подібності існує на всіх українських землях, що знаходяться тепер під одним московсько-большевицьким окупантом. Тому кожний, у кого є бажання і добра воля, має можливість запізнатися не тільки з подіями на Рідних Землях, але й з методами і тактикою Українського Визвольного Руху, з методами і тактикою московсько-большевицьких окупантів, що докладають усіх зусиль і старань, щоб зліквідувати українське підпілля й позбавити український нарід його авангарду в боротьбі за УССД. А пізнавши методи ворога, якими він поборює Український Визвольний Рух на Рідних Землях, легше буде розпізнавати подібні методи, якими ворог поборює український самостійницький табір і поза межами України, бо всюди там, де проявляється активна дія в користь визволення України, починається негайно також і дія ворога, звичайно в замаскованій і підступній формі диверсії, такої чи іншої penetрації або дискредитації українських самостійницьких непродажніх елементів, чоловічих політичних діячів, організацій, партій, установ та інших інституцій. Тому пізнати методи дії ворога — це наше головне завдання, бо лиш тоді наша протиакція не буде боротьбою з «вітряками», а буде боротьбою з властивим ворогом і на властивому фронті.

З метою характеристики життя і визвольної боротьби українського народу на Рідних Землях, зокрема українського підпілля, хочемо навести кілька фрагментів, узятих з крайових матеріалів. Вони, ці фрагменти, чи точніше вістки не нові, переважно з кінця 1949 і початку 1950 р., але для нас на еміграції є свіжими документами з сучасної визвольної боротьби українського народу, і як такі своєї вартости ніколи не втраять.

Москалі і їх відношення до українців у щоденному житті

Сьогодні нема вже ні клаптика української землі, де не було б «старшого брата». Наслано москалів також і на Західні Українські Землі, де вони займають найважливіші становища в промислі, адміністрації, колгоспах і т. п. Зокрема багато їх у Дрогобичі, відомому робітничому осередку на ЗУЗ. Про них і про їх ставлення до українців та українського підпілля читаємо в крайових матеріалах такі відомості:

»В часі появи наших закликів (українського підпілля — Ред.) росіяни скрито збирають їх, а потім прочитують між своїми довіреними. Вони мають свій певний погляд про нас. Нас називають бандерівцями, а не «бандитами». Вони — переважно робітники. Якщо їм дошкулює голод, тобто в часі перед одержанням зарплати, — проклинають Радянський Союз різними словами, але зараз після одержання зарплати, купивши собі хліба та горілки, вони змінюють свій настрій і вихваляють «хорошу жизнь у Советском Союзе».

В загальному росіяни відносяться до українців зі СУЗ і ЗУЗ ворожо. В часі лайок називають українців «бандитами».

Робітники-росіяни на нафтопереробному заводі ч. І (у Дрогобичі) сходяться в гурти і говорять на різні теми й про різні справи, а коли приступить до них українець, вони перестають говорити або змінюють тему. Під час «перекуру» питають місцевих українців, скільки їх жінки заробляють у колгоспах. Якщо отримують відповідь, що заробляють «багато» — то мовчать і залишають співрозмову. Коли отримують правдиву відповідь, тобто з'ясування дійсного заробітку в колгоспах, то ці росіяни, що є большевицькими прихвостнями лають робітника українця за те, що його жінка «погано в колгоспі працює», а тому і її заробіток цілком «справедливий».

Ті росіяни, що були в німецькому полоні і через це не мають довір'я в большевиків від'їхали додому, а на їх місце прибули росіяни, які мають повне довір'я в большевиків.

Росіяни-начальники нафтопереробного заводу ч. І., які майже всюди є партійними, одержують велику заробітну платню та місячні премії. Вони матеріальними благами забезпечені вповні й тому у відплату «родіні» докладають усіх зусиль, щоб витиснути з робітників якнайбільше продукції, щоб виконати й перевиконати четверту п'ятирічку за чотири роки. Їхнє відношення до робітників-росіян і робітників-українців не однакове: до росіян відносяться краще, дають їм легшу і більш поплатну працю та вищий розряд. Якщо з боку росіян поповниться якась крадіжка, то вони в більшості випадків затушовують її. Їхнє відношення до робітників-українців — погане. Робітникам-українцям дають гіршу і меншеплатну працю, знижують розряд тощо. Напр., починаючи від червня 1949 р. робітники першого цеху (крім робітників атмосферної дистиляції, другого, четвертого, шостого і сьомого цехів) мають обнижено на один розряд ставку і не одер-

жують премії. Це відноситься переважно до українців із ЗУЗ, яким знижено розряд тому, що, мовляв, «вони живуть дома і мають крім зарплати багато всього». Якщо появиться крадіж з боку українця-робітника, його зараз віддають під суд.

В часі розклеювання наших льозунгів у нафтопереробному заводі ч. І. була проведена перевірка, в якій узяли участь міліція заводу і міста та адміністрація заводу. Адміністрація заводу забрала наші льозунги й передала їх поліційним органам. Після того, через декілька днів слідили росіяни-комсомольці і інші большевицькі прихвостні за всіма робітниками, а зокрема за українцями зі ЗУЗ. Де тільки зібралось двох або більше робітників-українців, там зараз приходив росіянин, щоб підслухати їхню розмову.

Перед жнивими, тобто в часі переднівку, робітники старалися купувати хліб у тих установах, де вони працюють. У Дрогобицькому райзавозерно розподілювали начальники-росіяни хліб лише поміж робітників-росіян, а місцевим українцям хліба не давали, кажучи, що «вони мають хліб удома».

На нафтопереробному заводі ч. І. проводиться «чистка» большевицьких газет, тобто усувається газети українською мовою. Росіяни говорять українцям, що не вміють читати українських газет. Так «оправдуються», чому роблять різницю між робітниками за національностями.

Продавцями по крамницях є головню росіяни і коли прийде українець і назве бажані товари по-українськи, то продавці довго з нього насміхаються, а опісля кажуть, що вони не розуміють, чого він хоче, такого в них нема. Вони домагаються, щоб покупці називали товари по-російськи.

Коли хтось з українок хоче стати на працю, то начальник даної установи (звичайно росіянин) нахабно, з цинічною усмішкою пропонує їй у заміну за працю стати його полюбницею. Якщо дівчина чи жінка відкидає це та ображується такою пропозицією, то такий начальник знову цинічно й «добродушно» посміхається і заявляє, що коли так, то для неї праці немає. Такі явища є досить масові».

Ось так виглядає «приятельство» і «дружба» українців з москалями. А слід не забувати, що таке поступовання москалів є на матірніх українських землях, де москалі є ніким іншим, як тільки зайдями.

»У багатьох випадках насилання москалів на українські землі має характер колонізації. Наприклад, у третьому кварталі 1949 р. в центрі СМТ Вигода працювало на керівних посадах 118 москалів, з того в поліційних органах — 45 осіб, в адміністрації — 78, в промисловості — 35. Крім них працювало ще 11 жидів, 7 поляків і 2 татари.

Росіяни, які займають головні пости всюди по райцентрах, є добре ситі. Вони займають найкращі квартири та влаштовують удома життя на західній стиль, а також добре одягаються.

Всі вони до нашого визвольного руху ставляться ворожо, активно його поборюють та тероризують українське населення за співпрацю з нами».

Боротьба ворога з українським визвольним рухом і провокації

Провокації ворога — це одна з найбільш поширених метод боротьби з українським підпіллям і українським народом. Має вона на меті викривати і ліквідувати український визвольний рух, а також компромітувати його перед українським громадянством, викликати до нього недовір'я. Для ілюстрації подамо декілька прикладів:

»В половині серпня 1949 р. біля села Вороблечеві, Мединецького району, у житах квартирувало трьох большевиків. Один з них був у большевицькому мундирі, а двох — у цивільних убраннях. На шапках мали тризуби. Побачивши переходячого колгоспника, польового С., закликали його в жито і почали випитувати, чи в селі є большевики, як поводитися з населенням голова колгоспу Величко, як він озброєний, де ходять ночувати і т. п. Колгоспник С. інформував їх, як повстанців. Другого дня голова колгоспу Величко питався польового С., чи не зустрічав кого в полі. Польовий відповів, що ні. Того ж дня голова колгоспу говорив до селян, що польовий С. доносив на нього «бандьорам» та сказав, яку він має зброю і де ходять ночувати.

21 вересня 1949 р. в селі Більче-Болоня, Мединецького району, прийшла в числі 8 чол. група большевиків у німецьких і мадярських військових мундирах, а також у цивільних убраннях. Озброєна в скоростріли, мадярську МП-ійку і кріси. Зайшли до гайового Р. і сказали, що вони «свої хлопці». Р. зорієнтувався, що це большевики. Тоді вони почали кричати: «Ви українці! Такі ви свої люди...» З погрозами і обіцянкою, що поговорять собі з ним «другим разом», вони пішли далі.

Ця сама група другого дня зайшла в с. Бірче-Сухе до гайового Л., удаючи українських повстанців. Його почали розпитувати за повстанцями, скільки трудовнів виробляє його родина, як веде себе колгоспна управа і т. п. Але Л. також зорієнтувався, що це большевики і не сказав нічого. Відходячи грозили йому, що він «большевицький донощик» і що прийдуть ще до нього із «Швейком» (РРСБ), щоб «собі з ним поговорити». Після цього большевики зробили перевірку в stodолі й пішли в ліс.

Подібні провокації в цьому періоді большевики стосували також у Дрогобицькому, Дублянському і Підбузькому районах. У згаданих районах большевики під фірмою українських повстанців виходили на колгоспні лани й забороняли селянам жати збіжжя.

Багато таких провокацій було в Бібрському районі. Напр., у серпні 1949 р. в лісі між селами Ходорківці і Великі Глібовичі впродовж п'яти днів большевики, вдаючи українських повстанців, провокували проходячих людей.

22. 8. 1949 р. в с. Сержики большевики, перебрані за повстанців, спалили колгоспну стирту збіжжя.

В Новострілишанському районі 16. 8. 49 р., в с. Ходорівці большевики спровокували І. Б. Вдаючи повстанців забрали його до лісу, а відтак пустили. За кілька днів лейтенант Сухов його заарештував.

8. 9. 49 р. Рогатинський гарнізон зловив банду з п'ятьох осіб, що здавала повстанців і тероризувала населення довколишніх

сіл. Ця банда мала зв'язок з новострілишанським МГБ. Вона навіть продавала свої «бефони» і твердила перед населенням, що місцеві підпільники — члени ОУН — є «на услугах большевиків», а вони є «правдиві» повстанці — «провідники» підпілля.

В Болеківському районі 22. 7. 49 р. в с. Чолгани 10-тих чекістів Стрийського району, вдаючи українських повстанців, нічтю, силою вдерлися до хати М. К. Переводячи сильний розшук, поламали двері, повибивали вікна, розбили піч та побили господаря. При цьому вкрали чоботи і хустку.

Отак большевики часто намагаються провокувати українське населення, але це їм вдається рідко, бо населення вже свідоме їхніх підступів. У провокації большевики вживають різних методів. Вони всякими способами стараються зловити зв'язок з підпіллям, або скомпромітувати підпілля перед масами.

Так, напр., »10. 10. 49 р. в с. Гошеві появилось 5-тих провокаторів, одягнених по-цивільному. Між ними були також дівчата. Вдаючи повстанців квартирували цілий день у селі, співали революційних пісень та вели дуже патріотичні розмови з селянами. Розпитували селян за зв'язком з підпільниками і говорили, що вони розбиті коло Тернополя і йдуть у гори, щоб зв'язатися з повстанцями. Ті ж самі провокатори появились 14 і 27 жовтня в с. Гошеві біля монастиря, де контактувалися з перебраними чекістами.

1. 10. 49 р. в с. Будище, появилось двох провокаторів з короткою зброєю. Говорили, що йдуть »з-за кордону« з важливою поштою і »втратили зв'язок«.

В Перегінському районі 7. 11. 1950 р. в Чорному лісі, над селом Завій, спецгрупа обласного МВД, перебрана за повстанців, зустріла в лісі Г. Н., від якого старалася дещо довідатись, а опісля арештувала його й забрала до Станиславова.

В цьому ж самому селі 7. 3. 1950 р., нічтю, большевики зі спецгрупою станиславівського МГБ, під маскою повстанців, арештували дівчину М. В., яку повели в ліс і перевели допит під маскою СБ. Згадана дівчина сказала все, що знала, вірючи, що це повстанці. По 7-годиннім допиті її звільнили й сказали, що »повідомлять станичного« про те, що вона вже »перевірена«.

В т. зв. Долпотівському лісі (Каліський район) до кінця травня 1950 р., діяла провокативна група під фірмою повстанців. Вона арештувала людей, грабувала й побивала. Інші чекісти проводили на цю групу шумні »облави«, ловили цих »повстанців« »живими« і демонстративно везли зв'язаних через села«.

Такими методами большевики хочуть здобути довір'я в мас та вдертися в ряди підпілля або одержати відомості про рух та перебування підпільників.

Треба з подивом признати, що український визвольний рух на Рідних Землях, при допомозі українського населення з успіхом поборює большевицькі провокації та зберігає перед ними підпілля і населення. На жаль, у нас на еміграції на відтинку боротьби з ворожою агентурою і її диверсіями приділяється замало уваги, щоб можна своєчасно розкривати всякі диверсії ворога, що подібно, як і на Рідних Землях, маскуючи своє справжнє обличчя, веде боротьбу з українським самостійницьким табором.

Збройна боротьба ворога з українським підпіллям і наші втрати

Жертви, що їх складає українське підпілля (ОУН-УПА) в боротьбі з ворогом — великі. Тільки ті, хто в цілому посвятив своє життя і працю Україні можуть спромогтися на такий героїський вияв безмежної любови й відданости своєму народові. Кожного дня українське підпілля поносить болючі втрати, але ні зневіри, ні каяття перед ворогом не знає. Знову ж для ілюстрації наведемо ряд прикладів з кількох районів.

»30. 6. 49 р. на присілку Красне, б. с. Лужок, (Дрогобицький район) натрапив на большевицьку засідку й загинув від куль ворога сл. п. д. Лісовий.

»17. 7. 49 р., в с. Ступниця, Дублянського району, в сутичці з большевиками загинули сл. п. Шпак — станичний провідник і Ігор — його заступник.

»28. 7. 49 р. в с. Гаї Нижні, Дрогобицького району, перед вечором вийшли з лісу д. Лис — станичний провідник з двома друзями. Їх завважили большевики, що сиділи на краю лісу на заїдці і почали стріляти. Друга Лиса важко поранено і він, бачучи своє безвихідне становище, щоб не потрапити большевикам живим у руки просить друзів, щоб його дострілили, бо сам він уже не має сили на це. Друзі, що були з ним, сповнили його бажання.

»23. 8. 49 р. під час облави на ліс б. с. Сторонна, Підбузького району, загинув від большевицьких куль ОБ-НП сл. п. д. Сян, а також був поранений ОБ-РП сл. п. д. Дуб, який згодом помер.

»21. 8. 49 р. під час виконувannya обов'язків на присілку Зарійка, б. с. Гаї Нижні, Дрогобицького району, потрапив на большевицьку засідку сл. п. д. Чорногорець — виконуючий обов'язки РРП в Дрогобицькому районі. Загинув від большевицьких куль.

»9. 9. 49 р. в с. Підмонастирок, Підбузького району, натрапив на большевицьку засідку ОБ РРП сл. п. д. Гриб і загинув від большевицьких куль.

У третьому кварталі 1949 р. великі втрати були у Вигодському районі.

»19. 8. 49 р. б. с. Максимівка, в т. зв. лісі Джбир, упав підпільник сл. п. Хмара.

7. 9. 49 р. б. с. Новошин, в місцевості т. зв. Німецький ліс, упав повстанець ст. вістун сл. п. д. Максим.

24. 9. 49 р. за селом Максимівка, на шляху т. зв. Лути, впав на спровокованім зв'язку повстанець сл. п. д. Верховинець.

16. 7. 49 р. в с. Іремня, район Ронітів, чекісти важко ранили 19-літнього юнака С. П.

19. 7. 49 р. між сс. Белдіж-Максимівка, в т. зв. лісі Джбир, переходило чотирьох підпільників. Вони натрапили на большевицьку засідку. Від перших ворожих стрілів упав станичний с. Белдіж, сл. п. д. Хмара. Решта підпільників відступили щасливо.

4. 8. 49 р. б. с. Кальне, рай. Рокітів, у лісі Лекшір, під час облави, у якій брало участь 300 чекістів, упав бійовик НЕВ, сл. п. д. Чорнота.

»7. 9. 49 р. б. с. Новошин, під т. зв. горою Лиса, в місцевості Німецький ліс, 20 чекістів натрапили на трьох повстанців, які ма-

газинували в бункрі харчі. Від стрілів ворога впав ст. вістун сл. п. Максим, а два повстанці щасливо відступили.

24. 9. 49 р. за с. Максимівка, на полі т. зв. Лути, натрапило на большевицьку засідку на спровокованому зв'язку 3-х повстанців. У висліді цієї сутички впав станичний с. Лолін, сл. п. Верховинець.

Вбивства українських повстанців і цивільного населення большевиками постійно переводять і в інших районах та областях України.

10. 7. 49 р. в с. Чолгани. Болахівський район, большевики вбили повстанця Кіса і у звірський спосіб замучили дівчину — Сенишин Палагну за те, що не хотіла показати, де квартирують повстанці та що носила їм харчі.

2. 8. 49 р. б. с. Липа, Болахівський район, чекісти вбили двох повстанців — Кидру і Козаченка (брати), які прийшли на розвідку до пастухів.

19. 9. 49 р. в кущах б. с. Витниця згинуло 4-рьох повстанців: Скала — рай. реф. СБ, Ліщина і Крук — його бойовики, Ромко — бойовик РОКВ і цивільна дівчина — Гриндик Марія, яка вилучила їсти повстанцям. Усі згинули від наскоку чекістів, які сиділи на обсервації і за дівчатами з харчами зайшли на постій повстанців.

21. 9. 49 р. в лісі Жидовець, б. с. Тисова згинуло двох повстанців: Остап (Різун) — бойовик НОЕВ і Стефко — бойовик-інфор СБ. Їх убили чекісти, які ранком зайшли за слідом на їх постій при допомозі пса.

30. 9. 49 р. в лісі б. с. Чолгани згинуло, натрапивши на большевицьку засідку, двох повстанців: Грізний і Чорний — бойовики РОЕВ.

Крім засідок большевики влаштовують також масові облави. Так, напр., від 1-го до 4-го червня 1949 р. понад 500 червонопагонників провадило стислу облаву на ліси б. с. Сторонна, Підбузького району. Вони одним місцем лісу проходили по кількох разів, шукаючи за кривками. В цій облаві брали також участь бойовики МГБ Підбузького району. В той же самий час большевики провадили облаву на ліси цього самого масиву між сс. Недільна — Сприня в Самбірщині.

Другого ж дня цієї облави червонопагонники і опребойка наскочили на квартируючих трьох підпільників, у наслідок чого був убитий сл. п. д. Сян — СБ НП і важко ранений у живіт сл. п. д. Дуб — СБ РП, який помер 4. 8. У той час упала большевикам у руки організаційна «гутенбергівка» (друкарка).

Недалеко квартируючих підпільників большевики зловили трьох цивільних людей, яких важко побили, подерли на них убрання, а відтак скатованих водили по селі Сторонна.

3 початком вересня 200 червонопагонників з Комарівського району провели облаву на частину Вільчанського лісу (Мединецький район) від сторони с. Рудники. Облава не дала большевикам жодних успіхів.

17. 7. 49 р. понад 90 большевиків провели облаву на ліс між сс. Лани-Великі, Глібовичі, Вібського району.

24. 7. 49 р. в с. Гринів, цього ж району, 150 большевиків провели основні ревізії на господарствах селян. У цій облаві брали участь гарнізони Бібрського району та частина військ МВД, яка приїхала зі Львова. В ній брало участь 10 старшин МВД.

24. 8. 49 р. відбулась облава на с. Коцурів, у якій брало участь 300 большевиків, приїхавших 5-ма грузовиками. Під час розшукуів прощитували дротами всі господарства. Село було обставлене заставами. Пополудні перевіряли поля довкруги села. Людей розпитували, чи не бачили якого війська, яке мало б пройти над ранком через село.

Для характеристики згадаємо, що в самому Перегінському районі за перший квартал 1950 року большевики провели: 100 обшарувань на села і 122 ревізії на господарствах. Під час цих большевицьких операцій вбито 7-ох повстанців та 4 цивільні особи. У зв'язку з цими операціями арештовано 132 цілком невинних громадян.

7. 1. 1950 р. до с. Свободи наскочив оперробо. Коломієць з боївкою в числі 7 чоловік. Переходячи селом вона натрапила на станичного Богуна, який побачив большевиків і почав утікати. Большевики відкрили по ньому вогонь і важко поранили. Побачивши безвихідне положення, станичний Богун дострілювався. Тіло вбитого забрали большевики до району.

10. 1. 1950 р. в с. Ясень, трьох стрибків заскочили в хаті двох повстанців: Прута і Орка. Стрибки відкрили вогонь, у наслідок чого згинув повстанець Орко. Один із стрибків став важко ранений. Тіло вбитого повстанця большевики забрали до району.

Слід відмітити, що червонопагонники у всіх облавах користуються радієвими апаратами, які носять при собі. До шукання мають дроти, дерев'яні, на кінці загострені, палиці, лопати й джогани.

Наведені вгорі приклади — це фрагменти з крайових документів, які характеризують ситуацію на Рідних Землях, умовини й методи боротьби ОУН і УПА з московсько-большевицькими окупантами.

Як український народ сприймає колективізацію?

Проводжувана в Україні колективізація і геройський спротив колективізації з боку українського селянства — загальновідомі. Коли по другій світовій війні большевики почали заводити насильно колективізацію також на ЗУЗ — вони зустрілися і тут з рішучим спротивом селянства. Сьогодні і на ЗУЗ усі села сколективізовані. На основі крайових матеріалів подаємо також фрагменти про ставлення українського селянства до колективної системи. Беремо під увагу другу половину 1949 р.

»Отже розглянемо, який моральний стан цього колгоспного селянства під кутом визнання колгоспної системи. Не знайдеться ні одної особи не тільки з-поміж звичайних колгоспників, але й з-поміж керівного складу місцевого походження, щоб була вдоволенна цією системою й активно працювала, за винятком хіба одиниць (присланих керівників з тих причин, що з місцевих ніхто не може тої служби вести). З місцевих хоч і поставлять когось чесного в керівники колгоспу, то, однак, він сам скоро так

«комбінує», щоб звільнитися. Погоджуються лише ті, яким амбіція дозволяє користуватися вигіднішим від звичайного колгоспника становищем, або й часто буває так, що погоджуються під тиском громадян («щоб не був чужий»).

В кожному випадку не буде найменшого переборщення, як будемо твердити, що в 100 % населення прийняло цю колгоспну систему господарювання, як ярмо — насильно накинене большевицькою владою і нетерпляче чекає щасливого дня, коли це ярмо буде розтрощене. Якщо в дальшому можна сподіватися змін такого настрою під кутом процентовості, то тільки в наслідку наслання курінного московського елементу.

Треба також ствердити, що цей настрій у селян набагато тепер посилюється, ніж був напередодні колективізації. Якщо раніше в декого могли бути сподівання на краще життя під большевицьким режимом, то сьогодні все це зникло. Сьогодні в 100 % селянська маса бачить поліпшення своєї долі тільки в знищенні большевицької влади і большевицької державної системи.

Значить, політична свідомість українських мас у наслідок большевицького «успіху» в колективізації села, багато зросла в напрямку ще більшої ненависті до большевиків і спричинилася до зросту сил для знищення большевицької влади при першій-ліпшій нагоді.

Большевики все це добре розуміють і заміряють масове вивезення селян з цих теренів. Тому вже почали вивозити на Сибір у нічому невинні родини (напр., 9. 1. 1950 р. з села Ярославичі, Острожецького району, Волинь, вивезли чотири родини, які не були замішані в жодні політичні чи інші справи). Це значить, що большевики мстяться на українських селянах у варварський спосіб.

З цього надто ясно видно, який моральний та ідейно-політичний капітал здобувають собі большевики, колективізуючи село.

В наслідок бойкоту селянством колективного збору збіжжя і провадження селянством у цьому напрямі боротьби, можна сказати, що одна третя збіжжя, а в деяких селах і половина збіжжя (загально засіяного осінню і зимою) пропала на полі з приводу знищення його селянами, бо воно переспіло і висипалося на полі. В Підбузькому районі в селах Спек, Підбук, Довге, а також частинно в Кропивнику Старому селяни заганяли худобу в бувше своє, а тепер колгоспне збіжжя, говорячи, що вони з нього все одно не будуть користати, а тому хай і большевики не користають з їх праці. Таким способом нищення збіжжя проводилося більшою чи меншою мірою по цілому терені Волині. Решту збіжжя, яке не було знищене селянами і з повного переспілля висипалося на полі, большевики за поміччю зброї, яку застосувала большевицька адміністрація до селян, зібрали. Таким же самим способом вимолотили його та майже вповні забрали на здачу державі. Напр., в колгоспі «Червона зірка» в селі Дорожів Нижній, Дублянського району, до колгоспу якого належить більше чотириста дворів і втричі більше колгоспників, большевики забрали майже все збіжжя, залишаючи для колгоспників чотириста центнарів. У такому, а навіть у ще гіршому стані, залишилися селяни, ограбовані большевиками, цілого Підбузького району.

Найбільшими опонентами в тому часі проти колективного збору врожаю були жінки, які домагалися в большевиків, щоб збирати зерно індивідуально.

Селянство веде далі боротьбу з колективізацією і большевикам не вдається його «виховати» ні своєю брехнею, ні пропагандою, ні агітацією, ні терором. Селянство виявляє сильне прив'язання до особистої власності і індивідуалізм».

Зацитовані документи про ставлення українського селянства на Рідних Землях до колгоспної системи — дають практичне й правдиве наświetлення, як український нарід сприймає колгоспну систему. І даремно дехто з «прогресуючих» тут на еміграції діячів намагається свої колективістичні погляди «підтверджувати» «сучасною дійсністю» на Українських Землях, та твердить, що українське селянство так «привикло» до колгоспної системи, що йому важко буде «переставитися» на приватну власність, а тому і в українській державі, крім приватної власності, треба залишити й колгоспи... Життя диктує що інше, диктує необхідність безкомпромісової боротьби з колгоспною системою і дуже слушно українське визвольне підпілля у зверненнях до українського селянства ставить свій мобілізуючий клич: «Геть з колгоспами!».

* * *

Ми навели короткі фрагменти з життя й боротьби українського народу на Рідних Землях. Показали умовини, в яких українському підпіллю, тобто членам ОУН і бійцям УПА доводиться боротися за кращу долю народу, за його визволення й побудову УССД. І сьогодні, так як у 1949-50 рр., Український Визвольний Рух продовжує далі свою боротьбу з московсько-большевицькими окупантами. Героїзм і жертви, незламна воля і віра в перемогу Правди, що їх виявляє українське підпілля повинні послужити прикладом, зрушити сумління кожного справжнього українського патриота на еміграції і вказати йому шлях активної і жертовної праці для визволення України.

О. Д.

«Наша ідея», наша програма і наша боротьба поривають маси за нами. Ми своїми чинами, патріотизмом і героїзмом тих наших друзів, що впали за українську національну ідею, здобули моральний і політичний провід у своїй нації.

Народ прислухується до кожного нашого слова. Він вірить у кожний наш чин, у кожний наш політичний крок, у кожен нашу раду і в кожний наш наказ.

Пам'ятаймо завжди і на кожному кроці, що ворог силується вирвати нам цей провід над українськими масами. Наша тісна єдність з народом, наша оборона народних інтересів, наш грімкий голос і наші чини в обороні законних і оборонних прав народу і кожного українця зокрема, колять ворога в самі його чорні печінки. Тому ворог хоче всякими засобами і способами розірвати єдність революційного підпілля з народом. До того вживає він всякої підлої брехні, понижування нашої боротьби, оплюгавлювання нас.

(Із статті «Український революціонер — зразок для народних мас», «Для Великої Ідеї» — виховно-вишкільний журнал. Видає ОУН в Україні).

М. Б.

Формуємо сильну волю

Великим скарбом для кожної людини є її характер.

Що треба розуміти під характером людини? Під характером людини розуміємо: сильну волю, витривалість, певність себе, вірність ідеї, почуття честі, мораль, карність, безкомпромісовість, почуття виконання своїх громадських обов'язків і т. п.

»Амбіція, навіть геніяльність — ніщо, де нема характеру. Твердо йти своєю життєвою дорогою може тільки нація великих характерів. Суспільність безхарактерна навіть при сприятливих умовах, навіть при чужій допомозі, не створить нічого. Завжди перекидатиметься від захвату до розпачі, тратитиме голову при перших невдачах, перецінюватиме силу перешкоди, не довіряти-ме власній силі, хоч би і як «свідома» була свого «ідеалу». Сама свідомість не допоможе, ні сам запал. Великі речі в цьому світі стоять твердими характерами, бо й світ цей не є м'який» (Д. Донцов: «Про характер»).

Як бачимо — добро нації залежить від характерів її членів. А треба пам'ятати, що в житті ми все мусимо керуватися тільки добром Української Нації.

Темою цієї статті є вказати, як формувати одну з найголовніших складових частин характеру — сильну волю.

Заки приступимо до обговорення самої теми, як саме формувати сильну волю, скажу коротенько про значення сильної волі. Сильна воля грає велику роль в житті кожної людини. Вона визначає моральну вартість людини й вивищує її в очах оточення. Люди з сильною волею вибиваються в житті понад пересічний рівень чи то в ділянці культурно-духовій (Сократ, Арістотель, Рафаель, Леонардо да Вінчі, Шекспір, Гете, Шевченко), чи то в ділянці економічній (Форц, Батя, Нобель і багато інших), чи то в ділянці військовій (Олександр Великий, Ганнібаль, Цезар, Богдан Хмельницький, Наполеон, Гінденбург і інші), чи то в усіх інших ділянках. Майже все в житті людини рішає сильна воля. Люди без сильної волі звичайно нуждарі, що цілий «вік тільки плачуть та нарікають на всіх і вся. Люди зі сильною волею не плачуть і не нарікають на нікого, але самі пробоєм здобувають життя. Вони ніколи не зневірюються хвиливими невдачами. Невдачі є на те, щоб їх поконувати — кажуть сильні волею люди. Сильна воля — це мотор, що жене людину до чину — боротися і перемогати!

Але в цьому розумінні слова «воля» не можна утотожнювати зі словом «свобода». Тут слово «воля» означає те саме, що «хотіння». Отже хочу, добровільне «мушу» — це головні вияви сильної

волі. В людини з сильною волею не існують такі слова, як «я не в силі», «а я знаю?», «я не потраплю...», «а може б...», «тяжко... не здібний до цього, хай робить це хто інший» і т. п. Для людини з сильною волею очевидно ці неможливості мусять бути під міру духовим здібностям даної людини та її фізичним спроможностям. Певно, що несправний хлопець навіть із сильною волею не скочить три мет. в далечінь, а неграмотний, навіть коли в нього буде сильне хотіння, не напише наукового твору. Але зате цей самий хлопець, коли буде мати сильну волю і буде солідно вправляти, може здобути добрий осяг у скоці. Так само неграмотний, коли скаже собі — я хочу вчитися, я мушу навчитися грамоти, може при солідній і послідовній праці стати навіть ученою людиною і писати наукові твори.

Як приклад людей із сильною волею можемо взяти Шевченка, Едісона, та Демостена. Очевидно таких людей сильної волі можемо навести чимало, навіть тисячі. Але ці три великі люди дають нам якнайкращий приклад, що значить сильно хотіти, або інакше кажучи, мати сильну волю.

Тарас Шевченко до 24 років був грамотний, можна б сказати, тільки в часослові й псалтирі. Але по 24-ім році життя, коли купили його з неволі, він так рвучко взявся до праці над самим собою, що став не тільки найбільшим українським поетом, але одним з найбільших поетів світу.

Американський винахідник електричної лампи Едісон здобув собі науку майже самотужки. Тільки сильне хотіння вчитися зробило його одним із найбільших учених та винахідників світу.

Старий грецький бесідник Демостен народився з вадою неправильного вимовлювання букви «р». Але він постановив собі стати бесідником. Для цього постійно ходив над море, вкладав собі під язик камінець і кричав. У початках йому ніяк не вдавалося добре вимовляти слова. Але Демостен не зражувався початковими невдачами. Він ніколи не говорив — шкода мого труду, з мене і так не буде доброго бесідника. Через цілий час його впертої й послідовної праці керували ним тільки два слова: хочу, мушу! І ця сама сильна воля, оце сильне хотіння зробили з немови найславнішого бесідника світу.

А тепер застановімося, як практично виробляти в собі сильну волю. Але поки приступимо до цього, слід вияснити ще одну справу, що тісно в'яжеться із сильною волею.

Вже з життєвого досвіду знаємо, що в людині є якісь немов дві невідомі сили. Одна сила каже людині робити добре, а друга намовляє до злого. Людина часто стає роздвоєною. В її душі постає боротьба цих двох сил. Напр., добра сила каже ученикові — йти до школи, а зла сила підшиптує — от краще йти купатися й вигріватися на піску. При цьому треба пам'ятати, що ця зла сила в людській душі звичайно діє сильніше й більше пориває за собою своїми облудними принадами, вона мусить викликати в собі сильну волю.

Розуміється, кожна людина повище 12-го року життя вже вміє відрізняти, що є добре, а що зле. Буває нераз, що людині важко відмежувати добре від злого, але це дуже рідкі випадки.

Ось приклад, як внутрішня боротьба ведеться в людині. Перед бойовиком Завзятим стоїть книжка і карти. Його більше кортить грати в карти. Але в його душі відзивається ця добра сила, або, як її інакше називаємо, — совість. Ця совість підшпигує Завзятому: вчися, будеш розумний, Україні треба розумних людей, будуть з тебе люди, а карти тобі нічого доброго не дадуть. А рівночасно відзивається в душі Завязаного і ця зла сила. Вона каже йому: нащо тобі вчитися? Може завтра впадеш і пропаде твоя наука. От краще грай з друзями в карти, буде тобі з того весело і радісно.

От і ведеться в душі Завязаного внутрішня боротьба: вчитися чи грати в карти?

Коли друг Завязаний піде за підшептом злої сили й почне грати в карти, тоді скажемо, що він людина слабкої волі. Якщо ця зла сила буде в ньому завжди брати верх, то сміло можна сказати, що це людина маловартісна, безхарактерна. Коли ж у ньому перебере верх його добра сила, себто його совість, і він буде вчитися, а карти кине в кут, тоді ми скажемо, що друг Завязаний — людина сильної волі.

Щоб виробити в собі сильну волю, треба її щодня вправляти. Кожна людина майже кожного дня веде зі собою якусь внутрішню боротьбу. Очевидно ці внутрішні борні є малі, але нераз бувають такі важкі й завзяті, що від висліду цієї внутрішньої боротьби залежатиме дальша доля людини, її життя чи смерть, її добра слава чи вічна ганьба. Треба пам'ятати, що внутрішня боротьба, або, як ми звичайно кажемо, боротьба із самим собою є найтяжчою боротьбою. Ось що кажуть великі люди про цю внутрішню боротьбу. Великий французький полководець Наполеон Бонапарт, сказав: «Великих діл доконав, хто себе поконав». А наш великий поет Іван Франко писав:

»Ти сто врагів побив у бою
І тим пишаєшся герою.
А той лиш власну пристрасть поборов
І над тобою він герой!«

Пристрасть — це є та зла сила, або інакше кажучи, це те, що тягне нас до злого.

Нехай ніхто не думає, що коли він не виправить та не загартує своєї волі в малій боротьбі зі самим собою, то він зможе перемогти себе в якійсь великій внутрішній боротьбі. Ні! Так само, як м'язи, пам'ять, бойовість треба виробляти поступово й послідовно малими заходами, так і сильну волю треба вправляти малими пробами. Таких проб можна знайти дуже багато в щоденному житті. От курець може сказати собі — мушу перестати курити. Картяр може постановити собі перестати грати в карти. Лінивий до науки повинен кожного дня сказати собі: нині мушу навчитися те й те. Розгнuzданий розпусник повинен сказати собі: досить, я хочу стати моральною людиною і т. п.

Очевидно, це все приходить до когось спершу дуже важко. Ми вже сказали вище, що перемагати себе, себто поконувати свої злі навики — дуже важко. Але ця перемога самого себе дає людині правдиве духове задоволення. Коли ж молода людина

переможе себе один, другий, третій раз і т. д., тоді її воля з дня на день кріпшатиме. Така людина за якийсь час стане людиною сильної волі, людиною насправду вартісною. Людина сильної волі здобуває собі велику пошану серед свого оточення, здобуде знання, і, щонайважливіше, принесе користь, славу й честь рідному українському народові.

Але це ще не все. Велику роль у формуванні сильної волі грає самоконтроль. Людина повинна кожноразно контролювати всі свої вчинки, пляни, думки, а навіть кожне своє слово. Часто самоконтроля стримувавши людину перед кожним нечесним учинком, а навіть перед висловом нерозважного слова. Самоконтроля держатиме нашу совість у натязі, а совість скріплюватиме нашу волю. Практично це виглядає ось так: друг Завзятий має йти до села Н. по харчі. Йти туди можна двома дорогами — ближчою, але розконспірованою і дальшою тяжчою, але законспірованою. В його естві відзивається дві сили. Добра каже: »Йди дальшою, але безпечнішою дорогою«. Зла сила каже: »Йди коротшою дорогою і менше змучишся. Чому якраз сьогодні, коли ти йдеш цією дорогою, мають большевики робити засідку?«. Друг Завзятий контролює свій плян: як поступити? Котрою дорогою йти? Коротшою дорогою легше йти, але можна потрапити в большевицьку засідку й загинути. Дальшою дорогою, вправді безпечніше, але йти тяжко.

Розбуждена самоконтролем совість починає переконливо наказувати другові Завзязтому: »Хоч тяжко, але йди безпечнішою дорогою. Не легковаж життям, коли цього не вимагає добро Справи. Бережи життя, бо воно потрібне Україні«.

Скріплена голосом совісті воля друга Завзязтого наказує йому: »Довший і тяжчий шлях, але певніший. Ним іди! Ти український революціонер, а український революціонер уміє поконувати труди!«

Друг Завзятий вибрав тяжчий, але певний шлях. Отже, як бачимо з цього прикладу, самоконтроля є конечно потрібна при формуванні сильної волі. Самоконтроля створює процес внутрішньої боротьби, в якій звичайно перемагає совість людини. А совість — це добрий будівничий сильної волі.

Тож усім, хто любить рідну Україну, кого болять рани, терпіння і зневага рідного українського народу, кого соромить ярмо любої української нації, хай їм станеться святим клич: »Сталімо свою сильну волю! Куймо залізні характери, бо це наймогутніша і найпевніша зброя в боротьбі з московсько-большевицьким окупантом. Це головна запорука волі і слави України!«

(Передрук із підпільного журналу »Для великої ідеї«. Виховно-вишкільний журнал. Видає Крайовий Осередок Пропаганди КК. ч. 1, 1952)

Проф. Г. Ващенко

Виховання статевої чистоти і стриманости

На початку большевицької революції на теренах СРСР ширилась т. зв. «теорія шклянки води». Вона розглядала статеві відношення як виключно фізіологічний процес, у якому нема нічого, як тоді казали, «містичного», або духового. Нема ніякої любови, а є лише інстинкт, подібний до інших інстинктів людини або тварини. Статеві відношення зводяться виключно до задоволення цього інстинкту. Подібно до того, як людина, відчувачаючи спрагу, випиває шклянку води, так само вона, відчувши в собі дію статевого інстинкту, задовольняє його через стосунки з особою другої статі. Ця «теорія» швидко дала наслідки: на вулицях великих міст почали з'являтися навіть голі люди з плякатами: «геть сором!». Щоправда, Ленін виступив проти цієї «теорії», але не з високоморальних мотивів, а з мотивів суто практичних. Він доводив, що статева нестриманість буде забирати в людей багато сил, потрібних для боротьби за комунізм і для соціалістичного будівництва.

На інші мотиви Ленін, як послідовний матеріаліст і атеїст, не міг і посилається, бо «теорія шклянки води» цілком логічно виникла з матеріалістичної світоглядової системи. Тому зростання розпусти не припинилось у СРСР. А це своєю чергою повело за собою розклад родини.

Церковне одруження стало рідким винятком, бо большевики переслідували церкву і тих, хто дотримувався її законів. Замість вінчання люди записувалися в ЗАГС-і (запис громадського стану). Але запис фактично не зобов'язував до вірности. Тому люди дуже легко записувалися і так же легко розходилися. Бували випадки, що жінка й чоловік розходилися через тиждень після запису, а бувало й таке, що розійшовшись, знову записувалися.

Таким чином родина розпадалась, а разом з тим занепадала і статеві мораль.

Такий стан суспільства не міг не відбитись на підсоветській літературі. З'являються такі безмежно брутальні й цинічні твори, як «Луна з правої сторони», «Без черемухи» та інші. Ця пошесть аморальности не минула й України. З цього погляду дуже характеристичним є роман М. Хвильового «Вальдшнепи». Головна героїня роману, московка Аглая, багато «філософує», але поводить себе як безсоромна розпусниця. Герой роману Дмитрій Карамазов безсоромно і без найменших вагань зраджує жінку і поводить себе як еротоман-садист.

Такі аморальні погляди дехто з української інтелігенції переніс і на еміграцію. Як ілюстрація цього, дуже показовим є ставлення до Хвильового та його творів значної частини наших письменників і літераторів. Вони не тільки не відчують огиди до творів Хвильового, а навіть співають йому панегірики, як великому письменникові і навіть »духовному вождеві« українського народу. Виходить, що в цих людей атрофувався моральне почуття, принаймні в галузі відчуження статевої чистоти й бруду, нормального й патологічного. Про це свідчать і деякі твори українських письменників, що з'явилися на еміграції. Прикладом тут може бути, цинічно-порнографічний »Доктор Серафікус« Домонтовича, »Чудесна балка« Косача, »Божественна лжа« Костецького. Такими нездоровими проявами проїняті і писання деяких наших літературних критиків. Вихваляючи, як тільки можна Хвильового, вони підносять до небес і Домонтовичів і навіть Костецьких. На еміграції знайшовся лише один літератор, що мужньо виступив проти Хвильового (а значить і проти »хвильовістів«), показав його антиукраїнську сутність і весь бруд та патологічність його писань. Це покійний Л. Мосендз. Він видав брошуру »Микола Хвильовий, легенда і дійсність«. Видав він її під псевдонімом Лясковець, бо, як видно, добре уявляв, який опір і обурення викличе його брошура серед »хвильовістів«. І він не помилився. Правдиве слово видатного українського письменника, що залишився вірним традиціям свого народу, дійсно викликало велике обурення серед частини українських письменників і літераторів, але вони, наслідуючи большевицьку практику, промовчали виступ Мосендза, наче його зовсім і не було. Можливо через це, а може й з інших причин, мало хто з українських емігрантів знає про цей виступ. Так наші »хвильовісти« й залишились при своїй думці. Але справа не тільки в Хвильовому. Справа в тому, що вони не тільки високо ставлять твори типу »Доктора Серафікуса«, але вимоги, щоб література в питаннях статевої моралі стояла на традиційних християнських засадах розглядають як примітивізм, просвітанщину, »каценківство«. Такі погляди безперечно впливають на нашу молодь, а тому їх треба ґрунтовно проаналізувати.

Отже основне питання тут таке: Чи дійсно статеві розгнущаність і нестриманість є виявом вищого культурного стану людини, а стриманість є лише примітивізмом, чи може навпаки? Для розв'язання цього питання нам треба звернутись до історії і психології.

Спочатку нагадаємо нашим читачам погляд на статеві почуття, висловлені французьким психологом Рібо.

Він визнає, що статеві почуття в своєму розвитку проходить три стадії. Перша — це голий інстинкт, не ускладнений якимись іншими емоціями. Він властивий нижчим тваринам, переважно комахам. Він може бути властивим і деяким людям з примітивною і патологічною психікою.

На другій стадії розвитку інстинкт побуджений почуттям ніжності, або симпатії. Такий характер має кохання (статеве почуття) у вищих тварин, особливо тих, що живуть парами, як деякі хижакі, птахи. Хоч нам і трудно уявити собі внутрішні переживання тварин, але взаємно прив'язаність самців і самиць іноді зворушує нас. Самиця не тільки піклується про самицю й дітей, а іноді «героїчно» захищає їх, ризикуючи своїм життям. Така стадія властива більшості людей.

Нарешті, третя, найвища стадія, — це є ідеальне, або платонічне кохання. При цьому фізіологічні моменти відступають на задній план, а на передній виступають взаємна ідеалізація, радість духовного єднання, спільні ідеали і т. п.

Схема розвитку статевого почуття, накреслена Рібо, цілком підтверджується історією людства. В глибокій давнині, в доісторичні часи, як це стверджують археологи, люди жили великими групами і не знали ще родини. Зрозуміло, що в таких умовах у статевих відношеннях чоловіків і жінок переважали інстинкти, хоч вони безперечно, принаймні на певний момент, включали в себе і деякі вищі, чисто психічні переживання, як, напр., почуття естетичне.

Значно підноситься почуття кохання після того, як з'являється і зміцнюється родина, особливо у формі моногамії. Спільне життя чоловіка й жінки, спільна праця, піклування про дітей, спільні радощі й горе, — зближують їх і сприяють до взаємного розуміння й підтримки; чоловік і жінка зростаються взаємно і стають, як сказано в Св. Письмі — «єдиною плоттю». Разом з тим люди починають розуміти, яку велику роль в житті громадському й державному має родина.

В наслідок цього ще на ранніх ступнях культурного розвитку людства формується статеві мораль, що уводить статеве життя людини в певні норми. Потреба в цьому виникає із особливостей людини, порівняно з тваринами. Життя тварини регулюється інстинктами. Зокрема статевий інстинкт діє у тварин у певні періоди; він ніби самою природою уведений в певні норми. У людини інстинкти не діють з такою чіткістю, як у тварин, і не регулюють так, як у них її життя. Людина має свободну волю, має сумління і сама спрямовує тим чи іншим шляхом своє життя. Тому інстинкти людини, не маючи в собі достатньої регулюючої сили, і не будучи опановані людиною, можуть повести її до фізичного й морального розкладу.

Це стосується, напр., до інстинкту харчування, в неменшій мірі це стосується також до інстинкту статевого. Статеві мораль, вимагаючи від людини чистоти і стриманості, стоїть на сторожі як фізичного, так і морального здоров'я людини.

Зі статевою моралю міцно зв'язана родинна мораль. Основна вимога її — вірність у подружньому житті. Вона є кінцевою умовою міцності родини. Навпаки, зрада руйнує родину, спричиняється до ревностей і сварок між чоловіком і жінкою, до занедбання родинних обов'язків, зокрема обов'язків щодо дітей.

Крім того, подружжя вірність збагачує життя людини високими переживаннями суто духовного характеру. На задній плян відступають тваринні, скороминучі радощі, на місце їх стають радощі духовні: взаємне духовне єднання, пошана, взаємна підтримка.

Відступає навіть на задній плян фізична краса: її замінює краса духовна. Тому справжня подружжя любов не тільки не послаблюється, а навіть посилюється з роками і набуває своєрідної краси. В людей, що зберігають таку любов до старости, замирання статевого інстинкту не зменшує любови, а надає її особливого характеру; милими й дорогими здаються навіть старечі зморшки, бо вони свідчать про довгі роки мирного й дружнього життя, вкупі пережитих радощів і горя.

Передова частина людства, що вела його вперед по шляху культури й цивілізації, давно зрозуміла все це і тому боролася за статеву й родинну мораль. Переконливою ілюстрацією цього можуть бути поеми Гомера. В «Іліяді» можливо найзворушливішим епізодом є прощання Гектора й Андромахи. На фоні суворого й жорстокого життя, на фоні кривавих боїв нас глибоко зворушує ніжність Андромахи, що з сином на руках і з сльозами на очах проводить свого чоловіка-героя в бій з нещадними ворогами.

Глибоко зворушує нас і Гектор, що мужність героя з'єднує в собі з ніжною любов'ю до вірної дружини і малого сина.

В «Одіссей» в особі Пенелопи зображена незламна вірність жінки чоловікові. Пенелопа чекає свого чоловіка Одіссея, що разом з іншими героями-греками пішов у похід. До неї сватається десятки молодих людей. Вони збираються в її палаці, бенкетують, спустошують її господарство і вимагають, щоб вона нарешті вибрала когось із них собі за чоловіка. Але Пенелопа залишається вірною Одіссеєві, вона не вірить його смерті і чекає його повернення. А для того, щоб захистити себе від настирливості женихів, вона заявляє їм, що тоді згодиться одружитись, коли скінчить ткання весільної одежі. І ось вона удень тче, а вночі розплутує те, що наткала.

І навіть тоді, коли повернувся Одіссей, вона довго вагається перш, ніж визнати його за свого чоловіка, бо не хоче нерозважливим кроком зрадити його.

Як видно з поем Гомера, висока родинна мораль зобов'язувала переважно жінок і менше зобов'язувала чоловіків. Одіссей, що мав таку вірну дружину, сам не був вірним їй. Не стримували себе також ні Агамемнон, ні Ахілл, що розсварилися і мало не призвели до поразки грецького війська із-за полонянки Бризеїди.

Ще суворіша статеві і родинна мораль була в римлян, про що, між іншим, свідчить приклад Лукреції, що заколола себе, щоб тільки незрадити чоловіка. Приклад римлян показує, яке велике значення для суспільства й держави має здорова, побудована на міцних моральних засадах родина.

Міцна римська родина стала за основу міцної римської держави. Любов до родини стала за основу високого патріотизму, пошана до батьків і старших — за основу дисципліни в громадському житті і у війську, вихована в родині працездатність — за основу працездатності в громадському й державному житті, родинна мораль — за основу громадської моралі.

Разом з розкладом римської родини починається і розклад населення і поступове падіння римської імперії. Від повного занепаду спасло її християнство. Воно також лягло в основу культурного розвитку в середні віки. Серед інтелігенції нових віків була поширена думка, що середньовіччя було добою темної реакції і обскурантизму. Такої думки і тепер дотримується дехто з інтелігентів і навіть науковців. Така думка є в корені невірна. Треба взяти до уваги той стан, у якому перебували народи Європи (германці, кельти, слов'яни) в початку середніх віків. Це були варвари, люди некультурні, позбавлені будь-якої освіти. Християнство, що поширилось в середні віки серед цих народів, принесло їм освіту й цивілізацію. В цьому велика заслуга Церкви. Разом з освітою Церква насаджувала серед народів Європи і християнську мораль взагалі і ставеву та родинну мораль зокрема. Характеристичною рисою цієї моралі, якою вона виявилась у середні віки, була повна перевага духу над тілом, радощів духовних над радощами тілесними. Звідси аскетизм, велика кількість монастирів, що мали могутній вплив на населення. Середні віки дали не мало дійсних героїв духу: місіонерів, що, ризикуючи життям, йшли до варварів проповідувати науку Христову, святих подвижників, що відмовились від усіх радощів земних і стали зразком праведного життя для сучасників і наступних поколінь, державних мужів і вояків, що жертвенно в ім'я Христа працювали для своїх народів.

Така моральна атмосфера середньовіччя не могла не вплинути на родинні й статеві відношення і навіть на саме почуття кохання. Воно набуло тепер таких форм, яких не знали попередні віки. Це т. з. лицарське кохання. Лицар кохав свою «даму серця» чистою, ідеальною любов'ю, навіть не маючи на думці колись зійтись з нею. В ім'я дами серця лицар dokonував чудес хоробрости, змагався на турнірах. Образа чести «дами серця» була для нього особистою образою, і він захищав її зі зброєю в руках. І за все це єдиною нагородою лицаря була ласкава усмішка дами і дозвіл поцілувати їй руку після повернення з походу або після турніру.

Нові віки, так би мовити, звели людину з неба на землю. Знизили вони і рівень кохання. Лицарська любов зійшла зі сцени і навіть стає предметом сатири, як це ми бачимо в романі Сервантеса «Дон Кіхот». З цього погляду звертає на себе увагу висміювання ідеалізації предмету кохання, що було характеристичним для типового лицаря. Дон Кіхот Ламанчський вибирає своєю «дамою серця» просту і примітивну селянку Дульцинею, яка сміється з нього, і в ім'я її dokonує ряд суб'єктивно героїчних, а по суті смішних учинків. Але в суспільстві все ж таки залишаються високі моральні погляди на любов, цінування в ній

в першу чергу духових моментів. З цього погляду характеристична трагедія Шекспіра «Ромео і Джульєтта», де зображене чисте, юнацьке кохання, що через вузький егоїзм старших кінчається трагічно для коханців. І взагалі нова література, в першу чергу в особах літераторів-клясиків, в зображенні кохання стояла на засадах високої моралі: вона уникала брутальних оголених сцен кохання, позитивних героїв наділяла високими моральними рисами. Але поряд з цим за нових часів з'являється й брукова література, розрахована на розпалювання у читачів найнижчих інстинктів. Разом з тим занепадала статеві і родинна мораль. Сумним прикладом цього може бути СРСР. Але він не є випадковим. Коли в країнах Європи і Америки мораль не впала так низько, як в СРСР, то все ж таки не можна сказати, що вона стоїть на високому рівні.

Основна причина цього — матеріялізація життя і світогляду. Залишається тепер розглянути, як розвивалась статеві і родинна мораль і на якому рівні стоїть вона тепер в Україні.

В доісторичні часи, як це доводять найавторитетніші наші археологи, формою подружнього життя в Україні була моногамія, себто одностатевість. Крім того, ті ж археологи доводять, що в українській родині велику роль мала жінка. Це відбито і в українському фолклорі. Така форма родинного життя сприяла естетизації побуту, злагіднювала відношення в родині і суспільстві, ушляхотнювала статеві почуття і відношення, сприяла тому, що в них визначне місце посідають не фізіологічні, а духові елементи. Тому народня мораль стояла на сторожі міцної родини, заснованої на взаємній любові та вірності чоловіка і жінки. Проте свідчать, між іншим, старовинні весільні звичаї, що дійшли до нашого часу. Християнство піднесло ще на вищий рівень статеву мораль українців. Високі риси її дуже яскраво відбиті в наших народніх піснях. Українські пісні про кохання надзвичайно різноманітні за своїм змістом. У них відбиваються найрізноманітніші переживання: радість, ревності, нещасне кохання, туга за минулим чи милою і т. п. Але у всіх цих переживаннях перше місце посідає духові сторона, а моменти фізіологічні посідають місце другорядне або й зовсім не згадуються. Тому в зображенні краси на перший план виступають очі і брови, в яких найбільше відзеркалюється властивості душі.

Звертають на себе увагу порівняння, що трапляються в українських піснях про кохання і свідчать про високий характер його. Так, напр., дівчина порівнюється з ясною зорею, а парубок з місяцем. В українських піснях також зустрічається багато епітетів і метафор, що свідчать про глибину й ніжність почуття кохання: «голубонька сиза», «орел сизокрилий», «рибонька» «квіточка» і т. д.

Але, що особливо слід підкреслити в українській пісні, це чистота почуття кохання. Українці, принаймні ті, що жили до революції по селах, зовсім не знали сороміцьких пісень. Скромність і стриманість у коханні — це неодмінна риса справжньої української дівчини.

В пісні «Ой у полі нивка» співається, що про дівчину «слава на все село стала» за те, що вона на привітання незнайомого козака назвала його «серденьком». З цим пов'язана вірність у коханні і родинному житті. Це любов не лише до могили, а й після могили.

Мила зозулею прилітає на могилу милого й проказує до нього.

»Подай, милий, подай, орле,
Та хоч праву руку«.

В пісні «Козака несуть» змальовуються похорони вбитого на війні козака. За ним іде його дівчина й «білі рученьки ломить»:

Ой ломи, ломи білі рученьки
До єдиного пальця,
Бо не знайдеш ти, дівчинонько,
Над козака коханця.

Зате українська пісня суворо засуджує зраду й джигунство. Вона не тільки не співчуває джигунів, якого ведуть на кару, а навіть називає його ледащом і визнає кару за справедливу.

Свідомо своєї дівочої чести й гідності, дівчина виганяє зі своєї хати хлопця-баламуту, що хоче її закохати та й забути. Сестра намовляє брата покинути бідну дівчину сироту. На це той відповідає:

»Лутше мені гіркий полин їсти,
Ніж мені сироту з ума звести«.

На ґрунті скромности, стриманости й вірности створюється здорова родина і, в першу чергу, сердешні відношення між чоловіком і жінкою. А здорова родина є основою здорового державного життя і одною з найважливіших передумов нормального виховання молоді.

При большевиках статева мораль українського населення знизилась, та й не могла не знизитись. Але не зважаючи на сильний тиск матеріялістично-атеїстичного большевизму, вона все ж таки залишилась на досить високому рівні, особливо серед селян. Це зокрема виявилось під час німецької окупації. Не зважаючи на те, що наш нарід жив тоді у великих злиднях, наші дівчата не йшли на матеріяльні спокуси з боку німецьких солдат. Як видно, в силі залишились старі, прекрасні традиції українського народу. Так само з великою гідністю тримали себе наші дівчата, коли, як «остарбайтерки», були вивезені в Німеччину. Витримати тут моральну чистоту було дуже трудно, і все ж таки більшість українок її витримали.

Порівняно на високому рівні стоїть статева мораль серед українців на еміграції. У всякому разі вона стоїть вище, ніж в інших національностей. А особливо показовим може бути порівняння українок з німкнями. Останні живуть у своїй батьківщині, в більшості випадків при родинах, матеріяльне становище їх незрівняно краще, ніж українок.

Крім того, ще так недавно серед німців була чинною т. з. расова теорія, що боролась за чистоту німецької раси. І не зважаючи на все це, німкинї ніби посміялись з цієї теорії. Яка сила німкинї зійшлась тепер з американськими солдатами арійської й негритянської раси.

Вертаємось тепер до наших модерних письменників і критиків. Дехто з них фактично заперечує християнську статеву мораль і проповідує аморальність, а людей, що дотримуються її, гордовито називає примітивістами, просвітянами та т. п. Таке ж ставлення їх і до українських письменників, які в своїх творах відбили традиційну статеву мораль українського народу. Так, напр., для Косача Пріся із повісти Кашенка «Під Корсунем», є зразок примітивізму й відсталості. Його дивує й обурює, як в той час, коли він пише про «Цезаря степів» (так він називає Хмельницького), можна згадувати про якусь примітивну Пріско. Зате він виводить в «Чудесній балці», як справжню героїню, жорстоку проститутку, що співає большевицьких пісень і своїми або чужими руками садистично й без потреби вбиває людей.

Отже, тепер запитаємо: хто справді примітивіст, чи проста українська жінка, що дотримується традиційної моралі, чи пани Домонтовичі або Косачі? Або ще запитання: де справжній примітивізм, чи в українських піснях про кохання, що ми їх наводили вище, чи в «Докторі Серафікусі», «Чудовій балці» або «Божественній лжі»?

Беручи до уваги все сказане вище, ми без гагання заявляємо, що примітивістами є саме Косачі, Домонтовичі й Костецькі. Тим часом, коли українська жінка, вірна національним традиціям, високо піднеслася над рівнем тварини, герої творів Домонтовичів і Косачів спустились нижче цього рівня, бо навіть спотворили природній інстинкт.

Приходимо до висновку, що українську молодь треба виховувати в душі статевої чистоти і стриманості. Це зовсім не означає, щоб українська молодь складалася із аскетів. Аскетизм не є обов'язковий для християнина: справжнім аскетом може бути лише людина до цього покликана. Але кожний українець мусить бути моральним у душі української традиційної моралі, заснованій на засадах християнства. Це потрібне і для особи і для суспільства. Вище ми вказували на те, що стагера розпусти приводить до розкладу родини, а розклад родини до розкладу держави. Отже, коли навіть могутні держави занепадали внаслідок розпусти населення, то тим більше не можна вибороти самостійної держави, коли нарід стоїть на низькому моральному рівні. Але статева стриманість і чистота є в інтересах і окремої особи. Розпусник не може бути щасливим, не може мати тривких радощів. Справа не тільки в докорах сумління, яка все ж таки діє навіть у злочинців. Справа у внутрішніх переживаннях людини, що мають характер задоволення або незадоволення. Людина, що часто й легко сходиться й розходиться з особами іншої статі, не може відчувати тих високих духовних тривких радощів, що їх дає чисте кохання. Як тільки проходить статевий шал, розпусник відчуває розчарування, а то навіть і огиду до свого партнера чи партнерки, і шукає нових зближень, що кінчаються так само, або навіть і гірше. Взагалі моральний бруд не може бути джерелом справжніх людських радощів.

Сама методика статевого виховання включає в себе багато труднощів. Треба пам'ятати, що статевий інстинкт дуже легко збуджується і то різними шляхами: через зовнішні відчуття, через уяву і чисто органічним шляхом у зв'язку з напоями, їжею і т. п. Збудженню статевого інстинкту сприяють розмови на еротичні теми, малюнки, читання брукувої літератури, кіно. Тому перш за все треба дбати про здорове оточення молоді. У родині треба дбати про те, щоб молода людина з наймолодших років була свідком добрих, високоморальних відношень між батьками, зате вона не мусить бути свідком сексуальних сцен. Не треба також у приміщеннях, де живе молодь, тримати сумнівних з погляду моралі образків. А особливо треба стежити за тим, щоб до рук підлітка чи юнака не попадала брукува розкладницька література, типу романів Арцешашева або Домонтовича.

Навпаки, треба заохочувати юнацтво до читання високомистецької і разом з тим високоморальної літератури, яка в зображенні кохання уникає всього брутального, а подає образки високої справді людської любові з її радощами і горем. З цього погляду дуже корисні твори Шевченка, Франка, Квітки Основ'яненка, Лесі Українки, Олеса, Коцюбинського, Марка Вовчка і взагалі наших класиків.

Велику профілактичну роль в галузі статевого виховання має упорядковий гігієнічний образ життя, зокрема руханка. Оздоровлюючи тіло людини, вона разом з тим оздоровлює і дух її.

Велику й позитивну роль у статевому вихованні має систематична, регулярна праця. Лінивість часто буває ґрунтом для моральної розпусти. В голову нічим не зайнятої людини легко приходять всякі нездорові думки, що потім переходять у дію. Навпаки, коли людина працює, її духовні й фізичні сили концентруються на чомусь корисному й потрібному, в душі тоді не залишається місця для нездорових і аморальних думок і образів.

А ще більше значення має ідейна праця, коли людина віддає свої сили боротьбі за якусь високу ідею. Тоді не тільки всі сили її концентруються в певному високопозитивному напрямку, а вона й не припустить, щоб якась аморальна думка опанувала її.

Але основою статевого, як і всякого іншого виховання молоді мусить бути релігія. В світлі її людина розуміє, що таке добро, а що зло.

Вона підносить дух людини, дає їй можливість і силу панувати над своїми пристрастями.

Б. Т.

Призабуті злочини Москви

(Закінчення)

3

Дальше тривання голоду

Степова Україна в 1922 році знову потерпіла від неврожаю, спричиненого новою посухою. Зрештою й обробляти землю не було кому...

Для цілої України московський гавляйтер Раковський подав на початку вересня 1922 р. такі цифри: «... засіяно тільки 46 відсотків усієї орної площі» (Харк. «Вісті», 8 вересня 1922 р.).

Статистичні советські уряди подавали восени 1922 р. 21 округи, населення яких голодувало. Запорозька губернія була визнана голодуючою на 100 відсотків. У Донецькій області 47,7 відсот. площі засіву потерпіло від неврожаю, на Катеринославщині — 82 відсот., Миколаївщині — 75 відсот., Одещині — 65 відсот. На день 15 жовтня 1922 р. в південній Україні було 4 мільйони голодуючих. Але це зовсім не перешкоджало Москві далі грабувати збіжжя на Україні. Натурального податку Україна мала скласти Москві 1922 р. аж 95 мільйонів пудів, з чого до 20 листопада 1922 р. забрано 80,653.000 пудів («Беднота», Москва, 19 грудня 1922 р.).

В той час, як від голодуючих та вмираючих українців москалі відбирали хліб, росла від того сила Москви. Гавляйтер Москви на Україні Раковський мав можливість зазначити: «Вигляди постачання для державних споживачів, себто в першу чергу армії, є в цьому році значно ліпші, як у попереднім» (Харк. «Вісті», 9 вересня 1922 р.).

Так само вивозила того року Москва хліб мільйонами пудів з України не лише до себе, але й за кордон.

Свідчення польського подорожнього

1922 р. Україну відвідало багато чужинців, які працювали в чужинецьких допомогових установах. Жан де Люберсак, економічний експерт при Нансені, проф. Гетчисон від організації Гувєра, знаний католицький філософ Етієн Жільсон, що належав до католицької акції помочі дітям та багато інших. Від націонал-демократичного щоденника у Варшаві «Рзечпосполіта» відвідав Україну Кораб-Кухаржевскі; деякі його спостереження досить цікаві та віддають цю добу.

Цей відомий польсько-паризький журналіст, Кораб-Кухаржевський, їздив «по слідам голоду» 1922 р. по Україні. По поверті з «раю» він написав перший нарис, присвячений подорожі з Москви до Харкова, названий «УССР» («Rzeczpospolita», 10 жовтня 1922 р., Варшава).

Допис Кораба значно цікавіший і змістовніший від звітів німців Ледерера та Коліна Росса, які одночасно були в Україні.

Виїхавши з Москви, після Курська Кораб починає розпитувати своїх сусідів з швидкого потягу, »де власне починається тепер Україна?»

— Ізвіняюсь, — відповідає заклопотано сусід по довгій павзі, — но не знаю. Пайду розузнаю.

Він обійшов усі переділи вагону й повертається з тим самим заклопотаним усміхом:

— Смешно, — каже, — здесь двадцять человек і нікто не знает...

Через хвилину до переділу вступає червоноармієць.

— Ваші документа, пожалуйста...

Кораб ставить йому це саме запитання — де український кордон?

Красноармієць здивовано поглянув на польського журналіста. — Украинская граница? Есть будто-би где — то, так гаварят, но етаво нікто точно апределить не может. Лучше всього положи-тесь спать. Завтра прасньотесь в Харкове, там і будет вам Украина.

Кораб послухався порад красноармійця й поклався до сну. Але занадто довго йому спати не довелося... Далі Кораб так передає події:

»... Доля судила, що ще перед прибуттям до Харкова мені пошестило довідатись, що я в Україні. Потяг уже з чверть години стояв у чистому полі. Попід вікнами перебігали люди з ліхтарями, чути було стурбовані запитання, крики...

Біля паротягу стояло до сотні людей, усі наші проводії, декілька пасажирів, решта були селяни, деякі з них з вилами.

— Переїхали дві корови, — пояснює мені комендант потягу, — чорт би їх побрав... Дуже »приємна історія«.

Спізнення, звичайно, дурниця. Але ми вже на Україні, стояти так далеко в полі, далеко від військової залоги, не добре. От нехай-но тепер вилетить з лісу банда з двох сотень люду з рушницями та скорострілами... Не лише пограбують подорожніх, а з них усіх та з проводіїв черевики постягають... Тут уже не те, що в Росії, тут Україна...

Дивними здавалися на тлі цієї бурхливої сцени мосяжеві написи на залізничних вагонах, що виблискували у вогнях ліхтарів:

»Міжнародне товариство спальних вагонів та великих європейських експресів...«

Кораб торкається також і справи голоду, він пише:

»В Парижі, у великій залі Трокадеро я чув, як відомий мандрівник Нансен зворушливим голосом оповідав про страхіття голоду. Десять тисяч людей з rozmaїтих верств суспільности слухали оповідання Нансена. Із завмиранням серця, щохвилини на велетенських екранах показували такі страшні фільми, що з темних закутків залі долітали зойки жінок, що не мали сили стримати свій жаль.

Даремно шукав я потім усюди в Совпедії подібних висловів співчуття. Ці самі фільми, що я вперше бачив у Парижі під час трагічної доповіді Нансена, довелося побачити знову в Москві. Їх показували... в цирку під час перерви між виступами кльовнів-музикантів та фокусами чорних дресованих коней.

Я спитав одного мого знайомого, неосовєтського поета, товариша Є(ссіна?), — чи справді у вас є людожери? Той розсміявся:

Аякже, факт! — і вийшло навіть, що людське м'ясо знаменито смакує. Коли б його можна було вивозити за кордон, го, го, го!, які б ми гроші заробили в Америці!

В Козятині на станції я бачив великий різнобарвний плякат, на якому було написано ось що:

»Новина! Новина! В залі ісполкому можна оглядати незвичайно цікаву збірку свіжо надісланих фотографій: опухлі з голоду, людожери, недожерти мерці! Новина! Новина!«

Апатія народу, що дозволяє советському урядові нахабно брехати на весь світ, що все вже йде добре, зовсім не свідчить про те, що голодова катастрофа проминула й зліквідована. Зовсім ні! На Херсонщині, де збіжжя майже не сіяно, румун Racovschі радив сіяти зовсім непридатну змарнілу кукурудзу. Вже в листопаді цього (1922) року тут можна чекати повторення голодових страхів 1921-22 рр.

Советський уряд ставиться до цих невеселих перспектив аж надто байдуже. Адже вже торішня голодова катастрофа довела, що голод цієї влади та її сили не захитав. Швидше навпаки!

Цілком слушно завважив мені один представник однієї з чужоземних місій на Україні:

»Через голодову катастрофу червону армію краще годують та краще одягають, а комуністичний уряд став міцніший, ніж раніш« (Korab-Kucharzewski: »U.S.S.R.«, Rzeczpospolita, Warszawa, 10. X. 1922).

Дальша хроніка голоду

З випадково збереженого одного давнього еміграційного журналу («Нова Україна») позичаємо ряд нотаток про голод, які поруч з інформаціями про масові арешти та розстріли в Україні, ніби виконують роллю «літопису». Це все за советськими газетами: Харк. «Коммунист», київська «Пролетарская Правда», Харк. «Вісті», тощо.

Продналог на Україні. На 1-е листопада зібрано 63 мільйони пудів хліба, на основі продналогу, або 68,8 % всієї наміченої кількості — 91,525-000 пудів.

По окремих губерніях зібрано:

Волинська	7.300.000	себто 91 %
Донецька	3.296.000	— 64 %
Катеринославська	2.718.000	— 60 %
Запорозька	1.166.000	— 53 %
Київська	10.541.000	— 79 %
Кременчузька	3.601.000	— 63 %
Одеська	6.075.000	— 95 %
Подільська	6.000.000	— 57 %
Полтавська	8.648.000	— 59 %
Харківська	7.596.000	— 65 %
Чернігівська	4.924.000	— 64 %
Миколаївська	1.135.000	— 76 %

На 1 грудня вже зібрано 78 мільйонів пудів. (Все за Харків. «Вістями» з початку листопада 1922 р.).

Донецчина. »На 15 листопада 1922 р. в Донецькій губернії було 360.000 голодуючих, з того 25 % припадало на Маріупільський повіт. «АРА» розгортала свою діяльність тільки в Маріупільсь-

кім повіті, де вона годувала 11.000 дітей. Коли допомога не буде збільшена то половина голодуючих буде засуджена на смерть» (Харк. «Вісті», половина листопада, 1922).

Запоріжжя. Харк. «Вісті» подають, що вже у вересні та жовтні спостерігалось подекуди споживання сурогатів, особливо в Гуляйпільському та Мелітопільському повітах, а також в Оріхівській волості Запорізького повіту. «АРА» видала на цілу губернію лише 6.900 пайків, організація Нансена годувала 508 дітей та 4.000 дорослих на 27 харчевих пунктах, чехо-словацька організація годувала 10.261 душ; американські меноніти — 14.905 душ та баптисти — 2.967 душ.

Київщина. «Пролетарская Правда» писала під 1 листопада 1922 р.: «Голод у губернії зростає. Одержаних на листопад 350 тисяч пудів не вистачає для задоволення голодуючих. У деяких місцевостях були вже випадки смерті від голоду. Найбільше потерпів од неврожаю Мелітопільський повіт, де населення 30 волостей буде засуджене на смерть, коли допомога надійде запізно. У зв'язку з голодом, серед селянства помічається бажання переселитися до інших губерній» («Пролет. Правда», ч. 265, 1922).

«Голод у Гуляйпільському повіті збільшується. В багатьох місцевостях почали вже вживати сурогатів. Зареєстровано багато смертних випадків од голоду. Потреба допомоги величезна. В південній частині Мелітопільського повіту лютує голод. Подекуди голодує 75 % людности. Допомоги мало.» (Харк. «Вісті», 22 листопада, 1922).

Херсонщина. «Херсонський повітовий з'їзд советів постановив просити ВУЦИК визнати повіт голодуючим та збільшити позичку насіння до 550 тисяч пудів». («Пролетарий», ч. 265, 1922).

Херсон. «Колись це було велике торговельне місто, порт, губерніяльний центр, тепер тут руїни. Місто — «последгол» (последствия голода).

Голосно й самотньо лунають кроки у вузьких та опустілих вулицях. Гнітюча пустота. Ринок, і той навіть цілком пустий.

В кількох кварталах бідноти од ринку, в районі бідноти, тягнуться ряди мертвих будинків.

Забиті вікна. На зруйнованому шосе між камінням продирається трава. Тут був голод, страшний голод. Товариш волісполкомщик розповідає:

«Була хата, була родина, тепер сам — усі повмирали з голоду. ... Господарство в повіті таке підірване, що жадні агрономи тут не допоможуть. ... Засіяна площа у цьому році становить лише 30% звичайної норми. Кількість коней зменшилася удвічі проти 1920 р., кількість худоби — більше ніж удвоє. Лише допомога ззовні врятує цей повіт.

І цієї допомоги тут чекають, про неї говорили на повітовому з'їзді советів. ... Знаєте, видано спеціальну постанову ВУЦИК-а про відбудову Херсону» (Московська «Правда», 10 груд. 1922 р.).

Голодна Миколаївщина. «Миколаїв, 21 листопада. В місті знову спостерігається жахливі випадки голоду. Десятки голодних дітей блукають вулицями та по базарах, жебрають, займаються дрібними крадіжками. Деякі з них од голоду та виснаження не мають сил ходити, валяються на холодній цементовій підлозі двірця і на брудних підсінях. Найслабші з них умирають». (Харк. «Вісті», ч. 264, 1922).

Вимирання Одещини. »В Одесі та в Одеському повіті за вересень 1922 р. зареєстровано 454 народин на 1.403 смертей. На тисячу смертей припадає лише 314 народин, менше ніж утрое! (Харк. »Коммунист«, ч. 253, 1922).

Бездомні й голодні діти. »Харків. Вулицями та майданами Харкова, неначе живі докори, — тиняються безпритульні діти. Личка бліді, роздуте з голоду черево. На дворі холодна осінь, незабаром настане зима, потиснуть морози, а вони босі, майже в самій сорочині. Смерть нищить їх без упину. Ночі вони проводять під дверима та вітринами магазинів, на вогкому й холодному цементі. Вдень вони тримаються ближче до різних кооперативів, їдалень, де їм час-од-часу пощастить вижебрати ложку каші, кавалок хліба... Вони тиняються на базарах, біля трамваїв, попри двері ресторанів та клубів. Міліція затримує їх, тримає ніч, на ранок одставляє до наробразу, де всіх їх не можуть прийняти, а ввечері вони знову на вулиці... А скільки бездомних дітей на коляях залізниць, по станціях та сільських шляхах. Звідусіль лунає дитячий стогін: дайте шматок хліба» (Харк. »Пролетарій«, ч. 263, 1922 р.).

Київ. »Майже п'ять тисяч бездомних дітей, які плентаються по двірцях залізниць та перехрестях вулиць, живуть із крадіжів на базарах, з жебранини. Лише однодушний порив працюючих та всіх органів може врятувати наших дітей від вимирання» (»Пролетарская Правда«, Київ, 18 листопада 1922).

Полтавщина. »Число безпритульних дітей на Полтавщині дедалі все більшає« (Харк. »Вісті«, ч. 269, 1922).

»У двотижневий реченець. Совнарком призначив Комісію в складі голови Ветошкіна та членів: Ряппо, Брона, Лобачева, Новіцкого, Ксандрова та Баранова, якій доручив розглянути протягом двох тижнів справу зі станом дітей у голодуючих губерніях та винайти засоби боротьби з т. зв. »дитячим голодом« (Харк. »Коммунист«, ч. 253, 1922).

Наслідки голоду

З дальшого річника того самого журналу (»Нова Україна«, Прага-Липськ, січень-березень 1924 р.) використовуємо все, що змальовує стан України по двох роках жахливого голоду, цілковито спричиненого окупаційною московською владою. Поволі й непевно починала Україна. Совпреса тоді зрідка містила дуже обережні дорожні нариси, які подекуди розповідали маленьку частину правди. Як по роках голоду виглядало українське селянство на початку сьомого року московської окупації в Україні? На це нам дає відповідь п. П. Зайцев, що у московській »Правді« з 18 січня 1924 р. умістив докладний допис про свої враження від села Глибного, Верхне-Сироватської волости, Сумської округи, Харківської губернії. Зайцев писав:

»Коли входив до хати, одразу кидається в вічі гостра зміна в обстанові теперішньої селянської хати в Україні. Замість мальовничо вбраної рушниками та чисто вибіленої хати — голі, закурені стіни та стеля, майже цілковитий брак внутрішньої обстанови.

Напівзруйнований стіл, одна-дві грубо збиті лавки, дощаний тапчан із невеличкою ганчіркою, що служить за ліжко мешканцям хатини, декілька глечиків та мисок із глини та почорнілі в

передньому кутку »боги« — от і все, що є в більшості теперішніх селянських хат.

Самі селяни теж виглядають погано: Змарнілі з виснаги обличчя дорослих та дітей, дуже зношені полотнянки (домашнього виробу полотна) ніби вказують на наслідки громадянської війни та неврожаю 1921 р. Основна, а для більшості майже єдина, їжа селян складається з чорного хліба, картоплі та капусти.

Через занепад селянського господарства (багато селян не має коней, а в решти по одній коняці й зовсім мало корів) та через брак якої б то не було праці на стороні, селяни в зимі майже нічого не роблять. Перед революцією вони працювали по гуральнях, тепер зруйнованих, і це примусове безробіття дуже пригнічує селян.

Далі Зайцев передає, як сам він пише, »в перекладі з української мови« побажання селян до всемогутньої Москви:

»Скажіть у Москві, кому слід, що ми, селяни села Глибного, живемо тепер дуже погано. Землі в нас мало, поміщицьку землю всю передано під бурякові плянтації і навіть частину нашої давньої землі передано під ці плянтації... А через це нам, здебільшого, доводиться працювати на землях цукроварень, а за цю працю ми майже нічого не одержуємо. Хоч нам і заплачено за нашу працю, але за весняну працю платили лише восени й за цілорічну працю не довелось купити бодай сорочки«.

Не кращі відносини були й на Київщині. Та сама Московська »Правда« з дня 4 лютого в статті п. з. »Обследование киевской деревни« подає:

»Самі селяни майже не їдять м'яса та сала. Замість того, споживають здебільшого рослинні товщі і в першій мірі малопридатне масло »рижей«. Деякі селяни зазначали, що у зв'язку з погіршенням харчів помічаються випадки туберкульози на селі. Місцеві лікарі теж підтвердили зріст занедужань на туберкульозу...«

»Виявляється, що ця хвороба поширилася також і на худобу. За статистичними відомостями туберкульоза в рогатій худобі раз-у-раз збільшується. За даними ветеринарної управи відсоток затроєних туш зріс утрічі« — так писала Київська »Пролетарская Правда« з 21 вересня 1923 року.

Знову неврожай

1924 року знову не вродили хліби в Україні. Але окупаційна московська влада через своїх харківських ступайків по-давньому викачувала хліб з України — для себе й для вивозу за кордон. (Див., Киянин: »На Україні недорід — продподаток-хлібоекспорт-голод-колонізація. Занепад сільського господарства«. »Нова Україна, ч. 1., травень 1925«).

Після неврожаю 1924 р. та по стягненні продподатку й вивозу хліба з України в багатьох місцевостях України від осені 1924 р. почався знову голод. Советська преса, що довгий час це явище замовчувала й натомість навипередки вихвалювала хлібоекспортну політику Москви чи пак совлади, нарешті помало почала стримано й скуппо подавати зрідка відомості з деяких голодуючих місцевостей України. Харківський »Коммунист« з 12 лютого 1925 р. подав такі відомості про стан Одещини:

»Потрібна допомога не лише для засіву, але й для годівлі населення та худоби, кількість господарств, власники яких голоду-

ють і випродують свою худобу, сягає до 30 %... Взагалі все більш виявляється помилковість перших статистичних відомостей. Останні цифри свідчать, що до фактичного врожаю статистики восени (1924 р.) додали приблизно 15 %.

Отже окупаційна московська соввлада здирала хліб з України на підставі фальшивих відомостей, що неправдиво збільшували цифру врожаю. А коли вже хліб відібрали в українських селян та вивезли закордон і коли почався голод серед людей та худоби, тоді, нарешті, виявили помилковість статистичних обрахунків.

Щодо цих щорічних «статистичних помилок» (які чомусь траплялись лише в Україні, а ніколи в Московщині), з усіма наслідками цих помилок для України, конче слід мати на увазі, що вся система хлібного оподаткування в Україні збудована на цих, нібито зовсім не навмисних, «статистичних помилках».

У рецензії на книжку М. Б. Гуревича «Прямое обложение сельского хозяйства Украины» (Харків, 1923, вид. Цент. Статист. Бюро України, ст. 64), рецензент Ю. Вільдо пише: «Засоби оподаткування не є однакові — в РСФСР податкова ставка встановлюється в залежності від фактичної врожайності району, а в Україні — в залежності від вирахованої загальної продукції для кожного району та галузі господарства. Крім того, московська податкова система приймає на увагу кількість худоби в кожному господарстві, українська (себто — харківська) індивідуального посідання худоби в кожному господарстві не приймає на увагу» («Печать і революція», Москва, 1924, кн. 2., ст. 187).

Колоніальний хижацький грабунковий стиль совєтської системи оподаткування москалями України дуже яскраво відзеркалюється в цім випадковім зіставленні московської системи, яка рахується (для себе) з фактичною врожайністю, з «харківською», яка наперед вираховує врожай для того, щоб його загарбати.

Крім цього, це саме число «Коммуниста» розповідало ще про деякі таємниці продовольчої політики Москви в Україні. Справа в тім, що того року восени Одещина «була ареною хлібного ажіотажу... Закуп державними та приватними органами, від серпня по лютий 16 мільйонів пудів, у значній мірі обезкровив хлібні запаси губернії» (Харк. «Коммунист» з 12 лютого 1925 р.).

Деяко раніше той самий часопис з 31 січня 1925 р. подав ще детальні відомості про голод у деяких селах Херсонщини:

«На Херсонщині в селі Пересадівка було зареєстровано 200 родин, що вже відчувають тягар недороду. Помимо них у цьому ж селі голодувало 400 дітей. А з-поза плечей уже голодуючих виникають списки другої черги, яким уже теж загрожує голод... По окремих хатах у селі Калинівка стан такий: Матвієнки — троє сиріт, абсолютно голі, голодують; Лященки — шестеро дітей, вигляд жахливий; Кироненки — мати і шестеро дітей, усі голодують... Те саме й у Пересадівці: Осадча — вдова з двома дітьми, голодує вже більше місяця, тепер з голоду лежить нерухомо. Сільсовет видав пуд муки, але вона вже їсти не може».

Це на узбережжі Чорного моря і те саме діялося на березі Озівського моря. В дописі з Мелітополя роз'їздний кореспондент московської «Правди» П. Заславський, згадував про «безхліб'я» дуже коротко, але влучно:

»Млини стоять, довозу хліба немає, м'ясо у величезній кількості селяни випродують по дешевій ціні« (»Правда«, 23. XII. 1924).

Дальші повідомлення свідчили про поширення та загострення голоду. »Коммунист« з 17 березня 1925 р. признався:

»До Червоного Хреста надійшли повідомлення про збільшення голоду в Херсонській та Миколаївській округах. Є випадки цинги на ґрунті голоду в Одеській окрузі. В губернії голодує 170.000 дітей, не рахуючи дорослого населення.

Перед двома днями ця сама Харківська газета трактувала справу »недороду« в ширшому обсязі:

»Торішній недорід все більше дається в знаки. В кількох округах по окремих районах постає загроза скорочення площі засіву й розпродажі селянської худоби. Така небезпека існує навіть і в найбільш забезпечених щодо врожаю губерніях.

У місцевостях, де був недорід, почався процес руйнації сільсько-го господарства. По даних з дослідів центрального статистичного правління видно, що в недородних районах Одеської, Донецької, Катеринославської й частини Подільської губерній свого хліба по мінімальних потребах до нового врожаю не вистане приблизно у половини селянських господарств, а на Харківщині, особливо в Куп'янській та Ізюмській округах до нового врожаю недотягне понад 60 % усіх селянських господарств.

Найбідніше населення недородних районів уже перейшло на споживання різних сурогатів. Особливо яскраві матеріали достачила комісія, що перевела досліди в Могилівському повіті на Поділлі, Старобільському — у Донбасі та Миколаївському в Одеській губернії. В цих місцевостях незаможники не лише не забезпечені насінням на весняний засів але й систематично не доїдають.

Найтяжче недорід відбивається на становищі дітей. У всіх місцевостях, що потерпіли від недороду, ми нараховуємо по даних Центральної Статистики України понад 500.000 дітей, молодше 11-ти років, що потребують негайної харчевої допомоги. Лихо велике.

Ми стоїмо перед загрозою вимирання сотень тисяч дітей« (»Коммунист«, 15 березня 1925 р.)

Отже, понад пів мільйона дітей, яким загрожує смерть від голоду!

На іншій сторінці цього числа газети знаходимо такі відомості про врожаї на Уманщині за два останні роки:

»Загальний збір 1923 р. дорівнювався 22,868,871 пудів, а загальний збір 1924 р. — 9,580.267 пудів«.

Інакше кажучи, 1924 р. було зібрано лише 40 відсотків у порівнянні з урожаєм попереднього року. І не зважаючи на це Москва своїм звичаєм ретельно грабувала та вивозила хліб з України!

Забираючи на продподаток хліб від українського селянина через своїх харківських »людішек«, Москва платила йому по 60 копійок за пуд, а згодом, продаючи йому відібраний хліб, брала в нього вчетверо дорожче.

Московські »Известия« з 24 лютого 1925 р. подавали, що в Києві на нараді агентів совлади на селі було подано такі інформації:

»Коли для здачі продподатку селянин продавав свій хліб, то брав за нього по 60 копійок за пуд, а тепер, коли доводиться йому купувати для своїх потреб — він примушений платити по 2 руб. 50 коп.«.

* * *

Занепад сільського господарства України під московським ярмом яскраво освітлюється й тими »досягненнями«, які здобули всілякі шкідники... Московська »Правда« з 10 лютого 1925 р. подала, що 47 % (майже половина!) засіяної площі на Волині захоплено польовими мишами, від яких загинуло вже остаточно 12 % засіяної площі.

Харківський »Коммунист« з 24 січня 1925 р. подавав:

»На Україні мільйон десятин хліба зіпсовано озимою совкою, в кількості 4-5 робаків на квадратний аршин, або 108.000 на десятину. 10 % хлібів затроєно гесенською мухою. Хлібний жук розплодився в надзвичайній кількості. Миші, хорвашки, сарана, златогузка й інші шкідники підривають добробут, як поодиноких селян, так і цілої советської держави«.

Якою мірою занедбувалися інтереси сільського господарства України, порівнюючи з іншими місцевостями ССРСР, про це наочно свідчать цифрові дані, що їх подав Порайко на першому всеукраїнському з'їзді сільсько-господарського кредиту:

»Україні уділено з засобів центрального (московського — прим. ред.) сільсько-господарського банку 23 %. Ця цифра не задовольняюча й не відповідає тому значенню, яке має українське сільське господарство в загально-союзному господарстві. Досить зазначити, що засівна площа України складає 27 % загальної засівної площі Союзу, гуртовий збір — 33 %, експорт сільсько-господарських продуктів 67 %, а кількість господарств без коней в Україні складає 52 % загальної кількості господарств без коней у цілому Союзі» (Харк. »Коммунист«, 9 грудня, 1924 р.).

Отже, не вадило б згадати ці числа, особливо двоє останніх: 67 % експорту хліба з цілого »Союзу«, 52 % господарств без коней в цілому »Союзі«, і — 23 % позичок з запасів московського »центрального сільсько-господарського банку«.

Цілком природно, що в наслідок такого колоніального визиску України Москвою занепадає сільське господарство, якісно та кількісно. Цілі культури випадають з сівобороту. На засіданні українського держплану встановлено за приблизним підрахунком, що засівна площа 1925 р. лише на два відсотки менше торішньої (17.150 тис.), але »за складом культур цей рік обіцяє бути значно менш сприятливим, ніж минулий« (»Правда«, 25 березня 1925 р.).

Післяслово

Наведені тут дані є неповні, уривчасті. Це відписи з випадково збережених поодиноких чисел еміграційних журналів. Але ця тема є велика і потребує багатьох томів розвідок про нищення України Москвою голодом уже на початках 20-х років. Тим більше — це тема призабута. Слід було би, щоб наші наукові установи взялися до систематичного опрацювання цієї теми. Коли нема надій на УВАН, що в Америці видає збірники на пошану московського підбрехача Драгоманова, то може бодай незалежна Асоціація поцікавилася б цією темою й створила б для цього комісію дослідження голоду 1921-23 років?

Інж. Д. Шалдй

СОВЕТСЬКА ДИСЦИПЛІНА ПРАЦІ — ЗАСІБ ПОНЕВОЛЕННЯ

Теоретик сучасного московського імперіялізму В. Ленін у своїх творах приділив дуже багато уваги дисципліні праці т. зв. «під-советського» населення. Обдурюючи робітничу класу і селянство гаслами: «фабрики — робітникам, а земля — селянам», — він вимагав від партійно-політичних та профспілкових організацій вживати всіх заходів, щоб впровадити в життя «нову соціалістичну дисципліну праці, яка на перших етапах соціалістичного будівництва виявляється як своєрідна форма класової боротьби». За теорією марксистської класової боротьби, існують, як знаємо, методи терору. Ленін дуже гостро й конкретно ставив питання про застосування метод насильства і примусу. «Характеристичною рисою советської дисципліни праці являється її єдиний загальнодержавний характер, її рівне зобов'язання для всіх... В разі спротиву окремих осіб, чи окремих груп, які ставлять власні інтереси вище інтересів більшості, виникає необхідність застосувати методи насильства. Ми насильство не затаємо, ми усвідомляємо собі, що без примусу не можемо впровадити соціалістичну дисципліну праці», — так заявив Ленін на III-му з'їзді профспілок. («Твори Леніна», т. 30., ст. 476).

Таким чином Москва від початків «будови соціалізму в одній країні» без перерви і невідхильно застосовує методи примусу в дисципліні праці до населення ССРСР. Московська дисципліна праці полягає в тому, що населення не має права вільного вибору праці, або жити з інших джерел чи середників існування. В ССРСР кожна людина притягається до праці примусово, хоче вона того чи ні. Москва на весь світ кричить, що в ССРСР безробіття не існує, але воно фактично замасковане примусом обов'язкової праці. Якщо б навіть хтось з населення ССРСР не хотів працювати, ним негайно зацікавляться відповідні установи нагляду, включно до міліції і МВД. І коли виявиться, що людина є «без определённых занятий», її за советськими кримінальними законами без суду ув'язнюють на декілька років до концтаборів. Так виглядає одна з метод ленінського принципу примусу — дисципліна праці. Компартія через низку партійних, політичних та профспілкових установ провадить скажену пропагандивну роботу, щоб замаскувати і приховати власну імперіялістичну систему примусу і дисципліни праці.

«Свідома, тверда дисципліна і самодисципліна — важлива передумова для досягнення більш високого рівня організації виробництва, зросту видатности праці, дальшого піднесення соціалістичної економіки», — твердять партійні визискувачі, маскуючи жажливу експлуатацію підлеглого їм населення, нападаючи на т. зв. капіталістичний світ. За утертим советським шабльоном, для більшого обдурювання населення, московська пропаганда завжди згадує про визиск, безробіття, злиденне життя і голод робітництва в капіталістичних умовах життя. Але коли докладно розглянути советську систему дисципліни

праці, якщо «роздягти» її від облуди, фальшу, перекручувань і брехні — побачимо, що голод, терор, заборона свободи вибору праці, суворя централізація керування, удержавлення середників виробництва, партійна контроля і бюрократизація — це ті большевицько-московські середники, які тримають робітництво і колгоспи в безпросвітньому рабстві, в найгіршій неволі.

Звичайно, що і виробництво і все суспільне життя, а також життя кожної людини в державі без дисципліни не можуть бути. Люди під час праці продукують все, що потрібне для життя. В процесі ж праці унормовується певний порядок, взаємвідносини між працюючими, окреслюються і усталюються форми трудових дій. Це незаперечне. Кожний суспільний устрій має свої власні методи притягнення людей до праці. Але вони інакші при демократичному державному устрою, а інакші при тоталітарному устрою. Большевики безперервно твердять, що найвищий демократичний устрій має СССР. Але знаємо, що все це звичайна брехня, вони запровадили голод, безпросвітні злидні, жажливий визиск і прикувавши робітництво до підприємств, а колгоспників до колгоспів, втручаються не лише в працю населення на виробництвах чи установах, але і в особисте життя, в родинний побут кожного. В боротьбі за закріплення імперіалістично-тоталітарної дисципліни, московські партверховоди застосовують т. зв. політику «канчука і медяника». Вони запровадили низку найсуворіших кар за порушення дисципліни праці: за «прогули», неякісний виріб продукції, спізнання на працю, невиконання норм, «простої» під час праці, самовільне залишення виробництва, перехід на іншу працю і т. п. Різні нагороди: московські бляшки-ордени, почесні грамоти, переходові прапори, звання героїв праці, новаторів, стахановців і т. д. — це ті советські «медяники», що спрямовані на деморалізацію робітництва, розпалюють у його середовищах антагонізм, заздрість, ненависть до друзів по праці, хворобливу конкуренцію, сексотство, продажність. Поділ населення СССР на привілейованих і уполісджених, на верхівку і сіру скотину, високі грошові винагороди упривілейованим і мізерна заробітна платня «чорній кості» — є одною з найголовніших метод большевицького примусу дисципліни праці.

Стрижем советської пропаганди про дисципліну праці є т. зв. «добросовісне використання кожним трудівником його робочого дня, висока видатність праці, перевиконання виробничих плянів». Це одна з тих фраз, якими спекулює советська пропаганда, звертаючись до робітництва, називаючи його «господарями власної долі та держави». «Дотримання трудової дисципліни — пише журнал «Комуніст», ч. 13. 1954 р., — це не приватна й особиста справа робітника, це перший його суспільний обов'язок, бо в СССР знищена експлуатація і приватна власність на середники виробництва. Господарем виробництва, господарем держави в СССР являється все советське населення під керівництвом робітництва».

Одначе навіть за повідомленнями советської преси з останніх тижнів вересня та перших днів жовтня, недвозначно стверджується, що «господарі виробництва і держави» зовсім не дбають, а то навіть ігнорують дисципліну праці в СССР. Не дивлячись на скажену пропаганду, гарні промови й обіцянки маленкових

і хрущових про «турботи» за піднесення добробуту населення, населення з великою нехиттю ставиться до дотримування і виконання советської дисципліни праці. Газета «Правда» (ч. 276, 1954 р.) в статті «Виховувати комуністичне ставлення до праці» пише так: «У нас ще є наявні пережитки дрібнобуржуазного ставлення до праці, а особливо до праці фізичної. Є люди, що уникають праці, порушують трудову дисципліну, переводять даремно робочий час, не виходять до праці. На підприємствах, у колгоспах, МТС-ах та радгоспах досить багато випадків спізнання на працю, прогули без поважних причин, плінність робітничої сили. Так, напр., в тресті «Сталінвугілля» (Україна — ред.) за останні роки прогули не тільки не скоротились, а навпаки — збільшилися. За останні сім місяців, в порівнянні за той же час минулого року прогули збільшилися на 10%. Ті ж явища спостерігаються і на інших вугільних комбінатах Донбасу, на Придніпровських металургійних заводах».

Москва тут же знаходить «козлів відпущення», на яких звалюється провина. Такими «козлами» є ті ж таки українські робітники, старші майстри, бригадири, начальники дільниць та цехів. Майже те саме підтверджує і журнал «Комуніст» (ч. 12, 1954). «Комуніст» підкреслює, що, напр., на металургійних заводах Московщини відсоток прогулів пересічно за рік виносить лише 2%, а на заводах Придніпров'я досягає від 8 до 22%. «Чому українські товариші — запитує «Комуніст», — не переняли до цього часу передового досвіду організації дисципліни праці від своїх товаришів з Московщини?» І тут же відповідає: «Це пояснюється хитами політично-виховної праці на заводах Придніпров'я, слабою активністю громадських та профспілкових організацій, невміле керівництво з боку адміністрації заводів».

Це так пише «Комуніст». Але ми ж знаємо зовсім іншу, правильну причину. «Комуніст» фальсифікує і вигадує, щоб знайти винних. А «українські товариші» на власній шкірі вже випробували всі приклади «старшого брата». Вони знають на які цілі Московщина спрямовує метал та вугілля. Для військової промисловости, а не для «мирного будівництва».

В 13-му числі (1954 р.) «Комуніста» присвячено 15 сторінок друку поліпшенню і зміцненню дисципліни праці. «Міцна дисципліна і постійність складу робітників — читаємо в цій статті — стають все більше важливими факторами в боротьбі, яка поширюється в умовах високого і без перерви зростаючого забезпечування праці технікою. Під час війни і в перші повоєнні роки діяв порядок мобілізації всіх працездатних громадян. Самовільне залишення праці або прогул без поважних причин, вважалися дезертирством. Тепер живемо в мирних часах, коли вирішальну роль в боротьбі за високу дисципліну праці відіграють економічні стимули та роз'яснююча пропаганда».

В цьому, про що пише «Комуніст» нічого нового немає. Закон про «Міроприємства по упорядкуванню трудової дисципліни» від 28. 12. 1938 року все населення СССР було офіційно перетворене в правдивих кріпаків. Цей закон діє і донині. Отже даремні покликування «Комуніста» на «часи війни, перші повоєнні роки», та «сучасні мирні часи і економічний стимул».

Закон від 28. 12. 1938 року застосовується такою ж самою гострою мірою до «порушників» советської кріпацької дисципліни

ліни тепер, як і до війни. А про «економічний стимул» в СРСР смішно говорити. Мізерність робітничої заробітної платні та колгоспних трудовнів, жахлива дорожнеча продуктів харчування і хронічне недопостачання — відомі всьому світові. Щодо «роз'яснюючої пропаганди» — то її підсовєтське населення має за 37 років стільки, що від неї вже гидко. Чи потребував би, напр., робітник і селянин безкінцевої пропаганди про дисципліну праці та виконання плянів, якою як жахливою дощовою зливою заливає підсовєтське населення, якщо б в СРСР справді існував високий життєвий матеріальний рівень та відповідна заробітна платня? Зрозуміло, що не потребував би!

Отже, замість забезпечення населення високим матеріальним життєвим рівнем, Московщина вимагає від своїх погоничів забезпечити населення пропагандивним словоблудством, брехнею та обіцянками. Зрозуміло, чому совєтська преса, а зокрема «Правда» в ч. 276 вимагає від партійних, профспілкових, совєтських та комсомольських організацій більшої популяризації тих, які продались за московський «медяник» та спонукують інших «рівнятися» до них: «Необхідно яскраво й переконливо показувати творчість, велич і трудові подвиги передових працівників суспільства, викликати в пересічних робітників думку рівнятися на новаторів, розбуджувати серед трудівників патріотичне бажання перевищити передовиків, досягти вищих вислідів праці».

Очевидно, що московські управителі добре усвідомляють собі, що кремлівський «маковик-медяник», пропагандивне словоблудство та обіцянки — ціна менша за зломаний гріш. Тому ЦК КПСС та ВЦСП наказують партійцям і верховодам совєтських профспілок застосовувати до працюючих різні кари, методи примусу, спонуки, моральну «проработку» порушників дисципліни на загальних зборах, улаштовувати показові громадські й товариські суди.

В цьому теж немає нічого нового. Це старі совєтсько-московські методи, які застосовувались до населення ще від 1929 року. Ані по формі, ані по змісту вони, під час «переходу від соціалізму до комунізму», не змінились. Кожний підсовєтський підлеглий знає, що означає «моральна проработка» на загальних зборах. Це найбільше нехтування людськими чеснотами та найганебніше паплюження людської гідності.

Сполох про зміцнення дисципліни праці, на який б'є тепер Москва, категорично стверджує, що в СРСР ніякої «комуністичної свідомості» ставлення трудівників до праці немає. За 37 років будови «соціалізму» новітнім партійно-профспілковим баронам не повелося з прищепленням робітництву і селянству нової, вигаданої ідеології. І якщо ця ідеологія знаходить свій ґрунт серед росіян в Московщині, або серед тих, що займають в ролі наглядців перебувають на поневолених Москвою землях, то вона (ідеологія) зовсім не сприймається поневоленим українським населенням. Те саме фактично стверджує і журнал «Комуніст», лише іншими словами, про заводи Придніпров'я.

В Україні Москва завжди зустрине великий національний спротив її імперіалістичним зазіханням у всіх ділянках українського національного життя.

Проф. Дам'ян Горняткевич

На мистецькому етапі *)

Могутній струс 1944 р. сколихнув нами. коли большевицька навала наче жажлива повінь заливала чим раз далше й далше нашу Батьківщину. Колишне наше гаряче бажання, щоб бодай під час окупації України німецькими військами заглянути до нашої — колись золотоверхої столиці, не здійснилося: німці не допускали туди нікого з галичан і не один смільчак, що пішов цим шляхом, переплатив свою відвагу навіть життям. Не встигли ми виїхати туди, тоді наші брати з-над Дніпра відвідали нас зразу у Львові, а далі — мусіли ми вже втікати разом на Захід. Болюча, але все таки сердешна була ця наша зустріч: ми відчували, що в наших серцях грає та сама кров, нас загірає та сама любов до України і до всего прекрасного, шляхетного.

Дехто з наших мистців залишився у Кракові чи у Львові, щоб згодом переїхати знову до Києва.

В Мюнхені творився центр нашого мистецького руху — нічого дивного: столиця Баварії мала вже свою давню традицію, свою Академію Мистецтв, що втратила під час бомбових налетів свій величавий будинок і опинилася у найнятих домах на периферіях міста. Але все таки Мюнхен мав свою власну, простору палату мистецтв і це тим більше заохочувало нашу мистецьку братію до творчої праці.

Спочатку влаштовувано по українських таборах на терені Німеччини численні і вдатні виставки, які вийшли згодом на ширшу арену німецьких виставових зал, аж врешті зорганізовано дві виставки в Мюнхені. Всі ці виставки пройшли з великим успіхом, вони викликували зацікавлення з боку німецьких і американських відвідувачів. Було це зовсім природне явище, німецькі малярі потопали під ту пору в повені всяких «ізмів», розгублювалися в них і навпаки, ми українці вносили своєю творчістю щось свіже, оригінальне, незіпсоване, вносили відживчий дух у важку атмосферу німецьких шукань. Вслід за виставками образотворчого мистецтва влаштовувано в окремих таборах показ творів українського народного мистецтва, можна сміло сказати, що не було мабуть ні одного українського табору, де не відбулася б виставка наших вишивок, килимів, а навіть оригінальних писанок.

Мистці подбали теж про вишкіл молодой генерації, розгортаючи і на педагогічному полі свою діяльність. У таборі Карльсфельді під Мюнхеном засновано мистецьку школу, яку згодом

*) Реферат, відчитаний на сесії Українських Мистців у Торонто (Канада), дня 5. 7. 1954.

перенесено до Берхтесгадену, учительських сил було там 7, число учнів доходило до 20 осіб.

В днях 28-29 січня 1947 р. відбувся в Мюнхені перший З'їзд Українських Образотворчих Мистців, у низці резолюцій якого прийнято ось які важливі постанови: «На українських мистців, що знаходяться в сучасну пору на еміграції лягає важливе й відповідальне завдання, з одного боку — зберігати і продовжувати ті форми українського національного мистецтва, що сьогодні не можуть бути розвивані в Україні, з другого — репрезентувати українську культуру перед чужинцями. Українські мистці, знайшовшись силою обставин на чужині, вважають своїм обов'язком не тільки далі вивчати великі досягнення європейського мистецтва, але й вносити в те європейське мистецтво свої власні, оригінальні надбання. З'їзд уважає, що в минулому, навіть у непригожих воєнних роках, виконано велику суто-мистецьку й організаційну працю, і ця праця сьогодні є прямим продовженням тієї, що її ведено на рідних землях. Особливо важливим і плідним моментом для розвитку українського мистецтва слід уважати факт, що творчий актив складається з мистців усіх українських земель і тим самим сьогочасне українське мистецтво на еміграції має змогу розвиватися на базі всеукраїнській та бути справжнім висловником і репрезентантом української духовости».

Наведені постанови стали неначе дороговказом у дальшій творчій праці наших мистців, зокрема тоді, коли перед ними відкрилися можливості виїзду за океан.

Для повноти огляду нашої діяльності на терені Німеччини слід згадати ще про один відрадний факт. Заходами Михайла Дмитренка й завдяки його винахідливості (коли го було так важко за папір і технічні матеріали), — появилися тоді два зшитки журналу «Українське Мистецтво», великий альбом «Українське малярство» й монографія, присвячена трьом нашим молодим скульпторам. І можна тільки жалувати, що на тому й припинено цю видавничу акцію; переміна німецької валюти унеможливила дальше ведення її.

Мабуть першим мистцем, що виїхав з таборів до Америки був **Петро Андрусів**. Доля не була досі ласкава для нього: під час бомбардування Варшави знищено до тла його робітню, а навіть пізніше придбане добро пропало в дорозі до Німеччини. Після приїзду до Америки він мусів починати всю свою працю наново. Його слідами пішла вневдовзі ціла низка мистців так, що вже на початку 1950 р. виринула потреба заснувати «Спілку Мистецької Праці» з осідком у Нью-Йорку. Спілка поставила своєю метою чисто практичне завдання: виконувати кооперативним шляхом малярські замовлення. Головою Спілки вибрано мистця **Сергія Литвиненка**, в її склад увійшло спочатку дев'ять членів. Вневдовзі ця нова «Спілка праці» змінила не тільки свою назву, але й характер. Дня 10. травня 1952 р. засновано «Об'єднання мистців-українців в Америці» теж у Нью-Йорку, головою якого став знову мистець **С. Литвиненко** (до речі на цьому становищі він залишається безпереривно по нинішній день). Об'єднання Мистців нараховує тепер 43 членів мистців і вісьмох молодих adeptів з нью-

йорських мистецьких шкіл. У тому ж самому 1952 р. відкрито у Філадельфії **Філію** «Об'єднання Мистців», головою якої є тепер мистець **Петро Мегик**, філія має дев'ять членів.

Нью-Йорська централія Об'єднання враз із філадельфійською філією приступили негайно до своєї програмової праці. Ще влітку 1951 р. ЗУАДК звернулися до управи Спільки мистецької праці з пропозицією влаштувати з нагоди його конвенції у Філадельфії мистецьку виставку. Управа Спільки прийняла це запрошення і виставка відбулася там у половині жовтня 1951 р. Атракцією цієї виставки були твори **П. І. Холодного** і повстанська графіка **Ніла Хасевича**.

Основною метою Об'єднання Мистців було плекання культурного і мистецького життя головним чином у метрополії Америки та допомога в розгортанні такого ж руху по її інших стейтах. С. Литвиненкові вдалося винаймати велику залу при другій еваню в Нью-Йорку, яку відновлено спільними зусиллями мистців і яка була призначена на виставові імпрези та клубові сходи. Требами, бо самими виставовими імпрезами, здебільшого дефіце. Це друге призначення було подиктоване чисто практичними поцітними не вдалося б утримати винаймленої залі.

В половині березня 1952 р. відкрито в Нью-Йорку першу мистецьку виставку з участю 51 мистців із 116 експонатів. Виставлено праці головню українських мистців з Америки, але були заступлені також деякі залишенці з Європи та нові емігранти з Венесуелі. В наступному 1953 р. відбулися в Нью-Йорку заходом Об'єднання дві індивідуальні виставки, перша присвячена багатогранній творчості покійного професора **Василя Григоровича Кричевського**, влаштована з приводу його смерті, і друга — **Олекси Грищенка** з нагоди 30-літньої його мистецької діяльності. Зокрема перша була важливою подією в нашому культурному житті: виставлено там 255 експонатів, які обіймали в загальному огляді всю творчість великого мистця, починаючи з архітектурних творів, через графіку, малярство аж до кінофільмів. Ця виставка притягала постійно відвідувачів і це спонукало Управу Об'єднання двічі її продовжувати.

Взагалі 1953 рік був винятково багатий у змаганнях і осягах Об'єднання Мистців, бо під кінець того ж року влаштовано ще одну — тим разом збірну виставку, на якій виступило 40 мистців зі 106 експонатами. Ця виставка мала деяку атракційну силу, вона була зв'язана з роздачею чотирьох премій, фундації Українського Інституту Америки. Увагу відвідувачів притягав на ній відділ різьби, де майже всі виставлені твори були насичені українським патріотичним духом, а також під технічним оглядом всни стояли на високому рівні. Жюрі признало грошові премії (по 250 дол.) таким мистцям: за олійний образ **Романові Пачовському**, за акварелю **Василеві В. Кричевському**, за графіку **Миколі Бутовичеві** й за різьбу **Михайлові Черешньовському**.

На найближчий 1954-1955 р. Об'єднання Мистців у США планує дві індивідуальні виставки, а саме **Михайла Мироша**, далі — спільну **Михайла Мороза** (малярство) й **Сергія Литвиненка** (різьба) та одну загальну.

При «Об'єднанні» відкрито в 1953 р. «Інститут пластичного мистецтва» з двома навчальними курсами для мистецького доросту: для молодших і старших, усіх учнів на обох курсах є десять. Для повноти звіту слід згадати, що також на вищих курсах Українознавства, ведених Учительською Громадою, обов'язковим предметом навчання є історія українського мистецтва.

Крім згаданих виставок, влаштованих самою Управою Об'єднання Мистців, відбулися продовж 1953-1954 рр. ще дві індивідуальні виставки наших мистців-пластиків у Нью-Йорку, а саме **Мирослава Радиша** й **Якова Гніздовського**. Першу влаштовано в приміщенні Літ. Мист. Клубу в Нью-Йорку, а другу — яка була розрахована більше на американських відвідувачів, — в Еглетон Галерії в Нью-Йорку.

Об'єднання Мистців співдіє тісно з Літ. Мист. Клубом у Нью-Йорку, який влаштовує у власній залі відчити на мистецькі й літературні теми, а також організує виступи наших мистецьких сил; ці інтересні імпрези відбуваються кожного тижня з п'ятницею.

Другою українською установою, якої програма обіймає опіку над мистецьким рухом, зокрема на терені Америки є **Українська Вільна Академія Наук** з її відділом **Мистецькою Кураторією**. Вже сама англійська назва Академії: («Ukrainian Academy of Arts and Sciences») ставить перед нею широке завдання — плекання мистецтва й науки. Щоб виконати всебічно це нелегке завдання, Управа Академії покликала в 1950 р. до життя Мистецьку Кураторію, з метою охорони пам'яток нашого мистецтва на терені США шляхом реєстрації, консервації й їх наукового вивчення, а попри це Кураторія поставила своїм завданням видавати наукові праці з ділянки українського мистецтва. Основною базою Мистецької Кураторії є наукові конференції, які відбуваються пересічно що два місяці. Досі виголошено біля 30 доповідей з усіх галузей мистецтвознавства, із чого найбільшу частину творять біографічні матеріали. Другим завданням Мист. Кураторії є опіка над пам'ятками нашого мистецтва. Тому, що грошові засоби Кураторії невеликі, її керівництво обмежується з konieczности в своїй збірковій акції здебільшого до придбання бодай фотографій пам'яток українського мистецтва на території Америки. До збірок Кураторії вплинуло досі чимало цінних пожертв у вигляді світлин з образотворчих виставок у Львові, різьб Паращука, тощо. До програми Мистецької Кураторії належить теж виставова акція. Покищо відбулися дві вистави, влаштовані керівництвом Кураторії — перша в травні 1952 р. в Ньюарку, вона обіймала твори українського народного мистецтва: писанки, шитво, килими, дереворізьбу і кераміку; друга — відбулася в Нью-Йорку на провесні 1953 р., це був показ малярських праць **Мирослава Радиша**, їх виставлено згодом в квітні ц. р. ще раз у Філадельфії і у Ньюарку.

Українська Вільна Академія Наук докладася чимало зусиль, щоб розгорнути якомога широкую видавничу діяльність, беручи до уваги також мистецькі публікації. Саме тепер вже віддана до друку велика монографія, присвячена найціннішій пам'ятці

української архітектури — київській катедрі св. Софії. Автором цієї праці є **проф. Олекса Повстенко**, вона обіймає 300 великих оригінальних ілюстрацій.

Важливим питанням, зв'язаним із нашим мистецьким життям у США, є проблема українського музею. Думка ця — не нова. Мабуть першою підняла її с. **Северина Парилле ЧСВВ**, що ще перед двадцятьма роками привозила до США експонати нашого народного мистецтва, де влаштувала цілу низку вистав. Вже тоді вона писала (в «Ділі»), що ми повинні мати у Вашингтоні український музей, який мав би могутнє пропагандивне значення для нашої справи в широкому світі. Таку збірку на тутешньому терені проводив **о. Лев Чапельський**, недавно померлий парох з Елизабет (Нью-Джерзі). Цей задум реалізує успішно Українська Академія Наук у США, вона відкрила в Нью-Йорку окремий музейний відділ під назвою «Музей-Архів». Філія Музею Академії існує в м. Клівленді (стейт Огайо), яку веде дир. **Леонід Бачинський**.

З інших приватних збірок годиться згадати колекцію пп. **Кочанів** (стейт Іллінойс) і п. **Лисюка** в Каліфорнії. Коли ж до того додати збірки привезені новішими емігрантами, то зібралось б напевно велику кількість дуже вартісних речей. Реалізація цього задуму, створення українського музею в Америці, вимагає не тільки відповідних фахівців, але й грошових засобів, одначе пригадаємо долю празького Музею Визвольної Боротьби, в якому були нагромаджені безцінні матеріали і Бібліотеку ім. С. Петлюри в Парижі, де всі пам'ятки пропали від воєнних дій, то це велика пересторога на майбутнє, щоб в одному місці не концентрувати речей унікальної вартости.

З черги годиться подати огляд праці окремих українських мистців на терені Америки. На 43 мистців — членів Об'єднання, ледви одна третина працює за своїм фахом, решта з твердої konieczности перейшла від самого початку свого перебування в Америці здебільшого на фізичну роботу. Причина цього невідрадного стану лежить у тому, що образи не належать тут до необхідних для домашнього устаткування речей. Представники капіталістичного світу волять купувати твори признаних слав з-перед далеких сторіч, ніж збирати картини чужинців. Тому залишаються для нас покищо тільки церковні роботи. Але й на цьому полі виринають для наших мистців всілякі несподіванки, починаючи від химерного підходу замовників, а кінчаючи на своєрідних технічних спрощеннях. Поліхромію виконується на тутешньому терені найчастіше не безпосередньо на стінах церкви, а на вирізках полотна, яке наклеюється на стелю і стіни, що ставить під сумнів тривалість виконуваної праці. Другим недоліком являється уживання олійних фарб у церковних стінописах, замість дотогочасної, традиційної у нас темперової техніки. Застосування олійної техніки у поліхроміях є обчислене лише на розмірно коротку мету, вона в ніякому разі не може витримати конкуренції з темперою, бо ця остання під оглядом тривалости і шляхетности тонів на ціле небо перевищує олій-

ний спосіб малювання. Саме такий невибагливий підхід у технічних питаннях не може дати мистцеві ні більшого вдовolenня, ні відкривати нові можливості в плеканні наших мистецьких традицій.

І хоча мистець, приймаючи тут замовлення, напр., на виконання поліхромії церкви, мусить дуже часто вирікатися своїх вищих цілей, чи йти на компроміс між своїми творчими задумами і накиненими йому формами реалізації, то все таки треба признати, що наші малярі з нової еміграції проробили вже тут багато. До нашого приїзду малювання церков в Америці було трактоване як рід вищого роду ремесла, позбавленого провідної думки, а іноді навіть основних композиційних вимог, які обов'язують у справді мистецькій поліхромії. Це була мішанина декоративних мотивів, з чисто реалістичними фрагментами, не зовсім зв'язаних зі собою. Отож перед нашими новоприбулими мистцями виринуло основне завдання перевиховувати до деякої міри членів церковних громад і відкривати їм тривалі мистецькі цінності в ділянці церковного малярства. Попри це декому з мистців прийшлося спершу нагинати себе до виконання нових вимог: їхня дотогочасна праця обіймала доволі часто зовсім інші галузі творчості, тут натомість треба було відповісти потребам хвилі і «переставитися» на інший лад. Але вроджений хист і мистецька культура допомагали їм виконати це складне завдання: зглибити суть наших церковних традицій і передати їх у можливо вибагливій формі.

Як я згадував уже, першим мистцем, який опинився по цей бік океану, був **Петро Андрусів**. Сфера його зацікавлень обіймала досі історичну тематику і він здобув на цьому полі ще до вибуху другої світової війни чималі досягнення. Після приїзду до Америки він переходить до свого улюбленого історичного малярства лише в хвилинах життєвої безтурботності, зате присвятився тепер головним чином релігійній творчості. Поруч церковних поліхромій, він виконав теж декілька іконостасів, до яких у першу чергу належить іконостас у каплиці в єпископській палаці у Філадельфії (виконаний спільно з Б. Мухином). Замітне, що Андрусів скоро й легко «переставився» на новий лад мистецького вислову, переймаючи в ньому це, що було притаманне його історичному малярству — патос і монументальність.

Подібну метаморфозу перебув і другий мистець, який тепер всецільо присвятився декорації церков, **Святослав Гординський**. Цей дотогочасний визнавець наймодерніших течій у малярстві, перейшов на новому терені цілу еволюцію і врешті вибрав реалістичний напрям. Він теж присвятився розписам церков та виконав поліхромії в Елізабет (спільно з Миколою Бутовичем), у Гадзоні, Брукліні та іконостас у Вашингтоні.

В ділянці церковного малярства у США працювали в останніх роках теж такі мистці: **Петро Мегик**, **Микола Бутович** (церква в Елізабет і іконостас православної церкви в Ньюарку), **Ірина Шухевичева** (ікони в церкві св. Миколая в Брукліні), **Михайло Осінчук**, **Петро Холодний**, **Антін Малюца** (іконостас в церкві оо. Василіян у Нью-Йорку) та **І. Баранський**.

Не зупиняються теж у своїй творчій праці «нью-йорчани»: **Михайло Мирош, Михайло Мороз, Мирослав Радиш, Людмила Морозова, Любомир Кузьма**, які часто виставляють свої картини в залах Об'єднання. Те саме можна сказати і про других мистців, які живуть оподалік Нью-Йорку — **Петро Мегик, Володимир Кивелюк, Микола Шрамченко, Олекса Повстенко** і його син **Юрій, Олекса Булавицький, Василь В. Кричевський, Мирон Білинський** та чимало інших, всі вони щиро й безупинно працюють. Окреме місце серед наших мистців-малярів займає відомий карикатурист **Едвард Козак**, він здобув собі вже й в 'амс-риканських колах признання, бо заангажовано його в Дітройті до телевізії, як блискучого рисівника-гумориста.

В ділянці церковної архітектури працює проф. **Володимир Січинський**, він виконав будову греко-католицької церкви у Випані, а також проектував престоли для римо-католицької катедри в Ньюарку.

В галузі скульптури займає перше місце проф. **Олександр Архипенко**, який живе в Нью-Йорку і там веде свою мистецьку школу. В цьому році він обходив 50-річчя своєї мистецької творчості і цей ювілей відзначив Український Літ. Мист. Клуб у Нью-Йорку святочними сходами, на яких виголошено декілька рефератів про заслуги нашого майстра. Самозрозуміло, на цьому святі був привабливий і сам ювілят.

Визначне місце в колі наших різьбарів займає теж **Сергій Литвиненко**, не тільки із-за своєї мистецької, але також організаційної діяльності. Він, як більшість наших малярів, — присвятився декорації українських церков: вирізбив досі два іконостаси, а саме в Балтіморі й Асторії, та кивот у Брукліні. Попри це щільно працює в ділянці портрету, виконавши тут цілу низку бюстів українських письменників та артистів. Про великі заслуги С. Литвиненка як організатора мистецького руху в нас я згадував уже вище, тут додаю лише коротко, що наші дотеперішні успіхи на відтинку мистецького життя в США треба приписати у великій мірі йому. Почесне становище серед наших скульпторів зайняв ще у Мюнхені один з новіших емігрантів з Великої України, **Богдан Мухин** своїми бравурними композиціями. Це мистець із широким розмахом і прекрасним орудуванням матеріалів, він виявляє свій хист рівно легко в маюмурі, дереві чи воску. Одною з найкращих його праць це іконостас у єпископській каплиці у Філяделфії, при співдіянню з Петром Андрусевим (про що була мова вже вище). Не покидає мистецької праці і **Михайло Черешньовський**, дарма, що для прожитку мусів перейти тепер на фізичну роботу. Та, на щастя, ця робота не обнижує високого рівня його творчості. Також недавні різьбарські праці **Антон Павлося, Захара Макаренка і Валентина Сім'янцева** свідчать переконливо, що ті мистці послідовно і нестримно йдуть уперед. Врешті слід згадати, що наша заслужена скульпторка й поетка **Оксана Лятуринська** працює тепер — на відміну, — в ділянці кераміки.

В загальному українські мистці в США не піддаються чужим впливам, світове мистецтво існує для них лише як сума все-

людських прагнень і осягів, а не як явище, яке треба безкритично приймати. Зокрема американське мистецтво має більш ужитковий характер, воно залишається великою мірою в услугах реклами і є сперте або на безоглядному реалізмі, або — рідше — побудоване на абстрактних елементах. Саме тому їхнє модерне мистецтво не має для нас притягаючої сили. Ми стаємо даліше відпорні на чужі впливи й свідомі своїх завдань. Однак життява дійсність не сприяє під теперішню пору розвиткові нашого мистецтва у всіх його творчих виявах. Мистці з нової еміграції здобули вже велику частину громадського життя для своєї творчості, яким є перш усього наша Церква, інші з-поміж нас вдовольняються малюванням портретів чи етюдів з природи, але друга найбільша ділянка залишається далі занедбана — це наша історична й побутова тематика. Теоретики мистецтва намагаються пояснити цей стан (не тільки в нас, а й в інших народів) популярністю обох згаданих жанрів, які мусіли уступити хвилино перед розв'язкою «пекучих» проблем світла, форми й індивідуального вислову, на ділі була це тільки втеча перед великими завданнями. Тим більше, що саме ці завдання в мистецтві вимагають впертої, довготривалої праці й великого ентузіазму. Але й ще одної передумови: зрозуміння для такої праці з боку власного громадянства у виді матеріальної підтримки. Не можна сказати, щоб ми не мали на терені США й Канади багатих підприємств, однак вони — прикро мені сказати, — замало, або й зовсім незацікавлені проявами чи осягами нашого мистецтва. Ми маємо у США декілька установ із багатомільйоновим капіталом, які не здають собі справи зі своїх еластичних завдань. Саме вони є покликані підтримувати кожний прояв у нас, а до таких проявів належить перш усього наше мистецтво. Нагромадження великих капіталів у банках приносить безумовно менші користі, ніж вклад у скарбницю нашої культури. Не згадую про це радо, але може мої критичні заваги спонукають декого, хто був би в першу чергу покликаний піддержувати в нас найшляхетніші пориви, велику творчу працю*). Історична чи побутова тематика не повинні зійти в нас до позиції «актуальних» чи «неактуальних» проблем, вони мусять бути для нас однаково пекучо-актуальні, бо через невикористання їх у теперішності ми залишаємо пустку за собою й несемо важку відповідальність перед майбутністю. Нас не виправдує фраза, що буди́м то ми не маємо в тій хвилині мистців, які були б покликані до виконання цієї важливої і великої ролі, вони є і можуть у кожній хвилині почати хоч би найбільше відповідальну роботу.

З черги переходжу до огляду нашого мистецького життя на терені Канади. Отож у Канаді перебувають тепер такі мистці:

*) На доказ цього сумного стану подам два факти. Саме одна з наших найбільших фінансових установ у США купила нещодавно копію одної картини з українською тематикою, спонукана тим, що образ був великий, а ціна дуже низька... На тому й кінчиться зацікавлення мистецтвом із боку цих інституцій! Далі — всі ці установи мають власні відпочинкові дома, розраховані на прибутки від сезонних гостей. Але ніодна з них не виступила досі з пропозицією, щоб прийняли до себе бодай на дві неділі якогось мистця на безкоштовне утримання!...

Володимир Баляс, Наталія Білецька, Юліян Буцманюк, Михайло Дмитренко, Іван Кейван, А. Кірелюк, Іван Кубарський, — голливий декоратор кийської опери, що виступав під іменем Курочко-Армашевський, Юрій Кодак — архітект, Мирон Левицький, Леонід Перфецький, Радченко, Русов, Русова, Богдан Стебельський, А. Струвер і Василь Томашівський — архітект.

З усіх згаданих мистців-малярів працює за фахом лише 6 осіб: Володимир Баляс, Юліян Буцманюк, Іван Кубарський, Мирон Левицький, Михайло Дмитренко і Леонід Перфецький та два архітекти: Юрій Кодак і Василь Томашівський, усі інші мистці — як і в США — мусіли перейти для прожитку на фізичні роботи. Ю. Буцманюк виконує поліхромію катедральної церкви в Едмонтоні, а Дмитренко, Баляс і Кубарський закінчили розпис православного Собору в Торонті, як також виготовили там спільно іконостас. Мистець Дмитренко працював успішно ще під час свого побуту в галицькій Україні в ділянці церковного малярства, але часи німецької окупації та воєнне лихоліття не дозволили йому тоді розвинути вповні свої сили на тому полі. Щойно після приїзду до Канади він зміг виявити себе і в цій галузі мистецтва. Крім згаданої праці в Торонті не покидає теж і графіки, в якій ще в Мюнхені займав поміж нашими мистцями одне з передових місць. Крім Дмитренка працюють у галузі графіки також В. Баляс і М. Левицький. Театральним оформленням займаються тут Іван Кубарський та А. Струвер.

Українські мистці Канади беруть з правила участь у дорядних наших виставках. Вони виступили теж зорганізовано на виставці «New Canadians», влаштованій з ініціативи «London Public Library and Art Museum», в якій з українців дриймали участь: Н. Білецька, М. Дмитренко, І. Кейван, А. Кірелюк, Ю. Кодак і М. Левицький, отже шістьох українських мистців на всіх 60 учасників з-поміж інших національностей. Ця виставка тривала майже два роки і об'їхала всю Канаду.

Важливою установою на терені Канади є **Український Осередок** у Вінніпегу, що розрісся вже до поважного українського музею, а попри це веде й видавничу діяльність. Можна щиро бажати, щоб ця установа відограла якнайбільшу роллю в нашому культурному і громадському житті.

На просторі південної Америки українські мистці поселилися у двох державах: у Венесуелі — **Галина Мазепа**, де жив також проф. **Василь Кричевський**, та більша частина в Аргентині: **Олександр Климко**, **Борис Крюків**, **Володимир Ласовський**, **Віктор Цимбал**, там теж мабуть перебуває **Мирон Григорійв**. Зокрема два з-поміж згаданих наших аргентинських мистців здобули собі велику й заслужену славу, це Віктор Цимбал і Борис Крюків. Цимбал належить до старших емігрантів, він виїхав ще в 1928 р з Праги до Буенос-Айрес, де зложив графічну майстерню і мистецьку школу. На новому терені він працював теж у ділянці театральної декорації і як ілюстратор; під теперішню пору зосередив усю свою увагу на реклямову графіку, здобуваючи на тому полі признання не тільки аргентинського, але також англійського та частинно американського світу. Не менше визнач

становище зайняв там же й другий великий український мистець, головню в галузі ілюстрації, а саме Борис Крюків. Він записав — як пишуть тамошні критики, — «світлою серією рисунків», «величними ілюстраціями» такі архітвори світової літератури, як «Божественна комедія», «1001 ніч» і «Дон Кіхот», а також і повісті Едгара По. Ось як його характеризує український критик (Юрій Тис): «Б. Крюків — мистець великої інтуїції, серйозний, вражливий дослідник, романтик у мистецтві, любитель давніх віків, артист, що створює довкруги себе глибоку, духову атмосферу».

І, врешті, на терені далекої Австралії перебуває тепер Михайло Кміт, який дальше інтенсивно працює.

Перераховуючи в тому огляді прізвища наших мистців на еміграції в широкому світі і подаючи найзагальніші інформації про їхню працю, я не можу входити в аналіз їхньої творчости, диспоную занадто скупим матеріалом, щоб виконати таке широке завдання. Хочу тільки ствердити, що мистецький рух у нас навіть серед теперішніх несприятливих обставин не припинюється, ми нестримно йдемо вперед.

Яке наше головне завдання під сучасну пору? Українські мистці Канади вказали на властивий шлях: нещодавно вони брали участь у мандрівній виставці «Нових Канадійців», в якій, становили одну десяту частину всіх учасників. Знову тепер організували велику імпрезу: Зустріч Мистців з широкою програмою, яка матиме велике пропагандивне значення. Ця ідея заслуговує на особливу увагу, бо відкриває нам правильний шлях, по якому ми повинні дальше йти.

Зустріч Мистців не тільки з мистцями, вона повинна обіймати і широкий культурний світ. І ми мусимо шукати таких зв'язків не з комерційних, а більше з ідейних, пропагандивних мотивів. Ми повинні з'єднувати собі приятелів і зискувати признання в колах тих висококультурних чужинців, які мають вплив на своє громадянство. Ми мусимо шукати доступу до дирекцій музеїв по широкому світі, до галерій, до редакцій справді культурних журналів і до кабінетів діячів культури. Ми самі повинні влаштовувати виставки творів великих українських мистців, з якими то творами можемо стати з піднесенням чолом перед чужинцями, а саме з образами Холодного, Кричевського, Новаківського, Труша й відкрити їм у цих творах нашу соняшну Україну.

Далі, нашим пекучим завданням мусить бути посиленна праця над собою. Залишім наразі етюди — як писав колись Михайло Дмитренко, а берімся до композицій! Піднесім рівень наших виставок, не йдім на ніякий компроміс між своїми задумами й своїми завданнями, ставмо перед собою якнайвищі цілі. Самозрозуміло, що така праця не буде легка, а коли будемо йти вперто вибраним шляхом, переборемо навіть найбільші труднощі!

Доля загнала нас тут не тільки для збереження нашого фізичного існування, та перш усього на те, щоб ми виконали перед широким світом нашу велику, культурну місію. Це наше найвище завдання!

Проф. В. Щербаківський

Життя і діяльність Олександра Антоновича Кошиця

Передо мною стоїть незвичайно тяжке завдання: змалювати постать незабутнього нашого генія вокальної музики О. А. Кошиця, в той час, як сама різносторонність його талану має значно більше цікавих прикмет, ніж мені можна про них сказати і їх усіх висвітлити. Він знаменитий, геніяльний диригент, але він одночасно і визначний композитор; він вчений збирач народніх пісень, але він і педагог і то не тільки музичний. Тут немає матеріалу, щоб говорити про нього як про педагога і навіть композитора та збирача пісень. Тяжко про нього сказати будь-скільки солідного як про композитора, бо не має під руками не то що повної збірки його творів, але тут немає навіть двадцятої частини їх. Немає композицій написаних протягом останніх 20-ти років життя в Америці; немає пісень записаних ним на Кубані. Тільки про Кошиця як геніяльного диригента є багато матеріалів, які вибрані з рецензій різних музичних спеціалістів, розкиданих по різних європейських часописах. Ці рецензії настільки повні захоплення і дали йому таку високу оцінку, що ледви чи хтонебудь із нас міг би написати щось подібне на основі своїх споминів. Бо ці рецензії були написані нераз дуже талановитими спеціалістами під цілком свіжим, безпосереднім враженням. Я для ілюстрації наведу декілька цих характеристик Кошиця, взятих із цих чужинецьких рецензій, щоб читачам зразу стало ясно, що це йде справа про особу незвичайної талановитости.

От, напр., що пише *Der Neue Tag* з 23. 7. 1919 р.: »Величезна вага Українського Національного Хору полягає в його просто ще нечуваному опанованні вимогами найкращого стилю «а капеля». А які прекрасні ті пісні, а особливо пісні релігійні! Це ж новий скарб музичного добра для цілого світу».

Der Morgen пише: »В ґрунті речі то це все дійсно народні пісні, первісне музичне українство, що походить ще із середніх віків. Це все стародавні колядки, щедрівки і зворушуючо ніжні веснянки».

Basler Anzeiger з 14. 10. 1919 р.: »Немає на світі нікого другого, хто б у такій майстерній мірі як Кошиць посідав мистецтво трактувати хор як музичний інструмент або оркестру, з якого він з безмежним артизмом уміє видобути всі звукові проміння. Його школа хорового співу є звуковим шедевром музичного мистецтва. Чудова, тонка градація в динаміці, хапаюча за серце інтуїція та визначна одухотворенність виконання, мусять бути названі дійсно незрівняними. Збагачення наших артистичних відомостей, дякуючи цьому хорові та його ніжному провідникові, є в кожному випадку дуже велике. Інтонації — зразок бездоганности та чистоти, вимова чітка та плекана; характеристична вагтість хору полягає в його до найвищих верхів досконалости розвиненім мистецтві динамічної градації».

Жорж П'єрфіт в *La Depeche* з 23. 11. 1919 р. пише: «Признаю своє безсилля висловити ті почуття, що я пережив під час цих двох концертів, які були для мене годинами найчистішої насолоди. З самих перших акордів губишся і не знаєш де ти, забуваєш мізерну залу і уявляєш собі, що ти в якомсь священнім храмі, в яким відбувається чудовий ритуал вічної краси... Програми цих двох концертів складалися з народніх і релігійних пісень та колядок з українського фолкльору, первісну простоту якого учні Лисенка уквітчали удатними контрапунктами й незрівняно багатими протиставленнями... Речі, які ми чули вчора, не мають і сліду тої розпачі і того ниття, що має їх московська мельопея. Навпаки, в них чується характеристичний гумор і оптимізм та делікатна фантазія, що раз-у-раз викликала в мене образ премілих композицій наших власних музик XVI ст. Нераз можна було побачити добрі сльози зворушення й радості... і їх бачив у багатьох очах, через призму своїх власних сліз».

Von Suar з 17. 1. 1921 р. писав: «Вони живий доказ нечуваного мистецтва. Вони піднесли людський голос до симфонії. Це є незабутня ревеліяція для кожного, хто є чулим до містичних комбінацій гармонії».

Times Herald з дня 25. 12. 1922 р. писав: «Прості слова не вистачають, щоб описати емоції, викликані концертом Українського Національного Хору. Першою ж піснею авдиторія була пронята наскрізь, там були сльози в очах багатьох. Коли зазмерла остання нота, кожен пробудився неначе зі сну. Вони апльодували поки руки не спухли і ноги не втомились бити підлогу. Ті, що не були на концерті не можуть собі уявити, що вони втратили, бо в Далласі ніколи не було чогонебудь подібного до цього хору».

А от ще, одна рецензія з Берліна, де німці особливо критично ставляться до чужинецького мистецтва. *Neue Preussische Kreuzzeitung* писало: «Як на першій так і на другій концерті в повнісінській Бетговецькій залі прояви захоплення приймали майже застрашаючі розміри. В особі пана Кошиця маємо видатного диригента з казковим талантом».

L'Europe Nouvelle від 29. XI. 1919 р.: «Я вже оповідав про успіх московської «Ізби» в театрі Шан Єлісе. Наскільки з більшою приємністю оповім вам сьогодні про успіх чисто музикальний, який завоював собі в залі Габо Український Національний Хор під проводом п. О. Кошиця. Мушу признатися, що в своєму роді, це щось найбільш надзвичайне, що мені в житті довелося чути... Справедливим буде сказати, що ця перфектність у великій мірі завдячує цьому дивовижному шефові, який передає їм свою волю своїми гнучкими руками, пальцями, ліктями, головою і всією своєю постаттю. Ми знаємо інших шефів оркестр, що також стараються зовнішніми руками виявити своє керування і які для цього користаються жестами, дійсно сміхотворними. Але дивлячись на них ми зразу бачили, що ці жести вивчені були перед дзеркалом та що призначені вони більше для публіки, ніж для виконавців. Тим часом рухи, якими користується Кошиць роблять таке враження, неначе вони виходять із самого твору й були необхідні для його інтерпретації. Через те й передає він тим, що стоять під його проводом, той священний вогонь, що горить у його грудях і, що є, так би мовити, душею далекої батьківщини...»

Бачимо, що ці виконавці не мають звички дивитися на годинник під час репетицій, або питати себе, чи їх професійна спілка дозволить їм співати більше умовного часу. Гай, гай! Годі сподіватись, щоб у нас настали такі часи» (Фердинанд Ле Борн).

Le Starouillot, 1. 2. 1921 р.: »Я відмовляюсь описати абсолютну досконалість їхньої техніки, цих *crescendo*, *diminuendo*, *piano*, *subito* і цих дихань, подібних до величезних органів...

Досконалість невимовна; одна-єдина уява можлива: небеса одверті й ми присутні на ангельському блаженстві. Слів мені бракує. Музика написана чистою любов'ю й сльозами. Божественність у цій серафічній простоті. Стиль чистий і стрункий, як рапіра; орган для якого людська душа перетворюється в храм. Пісні сну й екстази...

О, моя віднайдена вітчизно!.. О, раю, відчини твої двері й прийми наші радісні й перероджені душі...» (Люсьєн Менсьо).

Le Gaulois, 18. XI. 1921 р.: »Нема нічого більш дисциплінованого як це товариство. Дві години хоральної музики можуть викликати нудьгу, але тут ці дві години здавалися за пів години.

... Пан Кошиць і його вокальна оркестра, бачи якої мають звучність органу під склепінням собору, виконали ці пісні з такою досконалістю нюансів, якої не можна собі уявити» (Louis Schneider).

L'avenir, 25. 1. 1921 р.: »Український хор закінчив у нас своє перебування в обставинах дійсної апотеози. Він не тільки досяг своєї поважної мети, давши докази античної цивілізації України, багатой національним чудовим фолкльором, що підтверджує високу культуру раси, — він дав більше: дав приклад незвичайної досконалості».

А от що пише Шарпантьє, найстарший, найповажніший і найсудоворіший музичний критик Парижу в газеті *Comœdia*, ч. 579, під заголовком »Великі жреці мистецтва служать у Парижі ділу Краси»: »... Які це інші люди, цілком відмінні від наших заплаканих, упавших духом! Яка в них велика й сильна віра! Подивляймо їх послух спільній ідеї та любов до мистецтва, якому вони служать, та ще з яким прив'язанням! У їхніх очах п. Кошиць не тільки диригент, — неначе бог, якому без слів покоряються всі. Ось чому він і осягає те, чого хоче...

Вихований в школі Фелікса Мотля, я найшов у п. Кошиця той влєсливий і покоряючий жест, цю свободу в способі диригування, цю трохи наївну добродушність, цю точність і гнучкість, це чарівництво, яке колись характеризувало того великого німця, оборонця нашого Берліоза. Диригуючи твір, Кошиць творить. Його інтерпретації далеко не стабілізовані колосальною роботою репетицій і міняються, так би сказати, до безмірности. Його співаки, крім пасивного послуху, дають доказ вродженого музичного хисту. Голоси є гарні та певні. Настільки певні, що навіть у найдрібніших музичних нюансах завжди лишаються абсолютно чистими. Ніколи нема помилок, ні в найбільш вередливих ритмах, ні в найсміливіших вокальних змінах (інфлексіях).

Виконання українського хору є завжди бездоганне. Нічого там не бракує, навіть цих »імпондераблів», які, дякуючи впливові флюїдів, викликають промінювання і розбуджують зворушення.

Програма першого концерту складалася з трьох кантів, шости колядок і шости народніх пісень. Якщо російська мельопея в дійсності виявляє безнадійність, національне українське мистецтво завжди залишається здоровим, повним іскрами веселости. Фолкльор цієї країни містить у собі, при великій простоті, надзвичайно багаті контрапункти та контрасюжети. Композитори, учні Лисенка, підносячи ці додаткові теми, лиш продовжували діло удосконалення та селекції, інстинктивно зроблених самим народом. Літературні тексти розкішні. Вони переказують народні звичаї і часто бувають повні ніжного гумору й тонкої фантазії. Такими нам здавалися »Черевички«, »Ченчик«, »По опеньки ходила«, »Ой, пряду, пряду«, які справедливо заслужили одержаного ентузіазму. Дві години співу »а капеля« чужою мовою, які кінчаються чотирма повтореннями — це більше доказує, ніж я міг би зробити, про характер надзвичайного успіху цього вечора.

Читач, який знає мій нахил критика і мою вдачу вічно невдоволеного слухача, мабуть здивується, читаючи цю рецензію. Мені легко виправдатися. Нехай аматори чистого мистецтва ідуть на наступні концерти, а потім скажуть мені, чи я правий, чи ні« (Raymond Carpentier).

L'express du Midi, ч. 9812-9814: »Виникає питання, як ця музична школа не була й досі відома? Чи не була вона придушена славою своїх московських братів«.

L'Action Francaise, 20. 2. 1921 р., Париж: »Не можна не висловити жалю з приводу від'їзду українського хору та його провідника п. Кошиця. Мені майже соромно признатися, скільки разів я приходив їх слухати без обов'язку, а для своєї власної втіхи. Можна так добре співати, але краще ніколи!«

Le Nouvelliste, 4. XII. 1919 р.: »Не можна нічого кращого почути« — ось яким терміном більшість присутніх виявляла своє враження вчора увечорі, після виходу з Великого Театру, і що торкається мене — я є згідний підписатися під цим присудом. Ми мали одкровення нового світу музичної краси... Абсолютно бездоганне виконання яскраво виявляло — треба признатися — музичні сторінки, де головна тема розвивається під найрізнішими і різноманітними формами...«

Le Crapouillot, 1. 2. 1921 р.: »О, моя жадібна душе, наповнився радістю! З глибини Вічності голос янгола, подібний золотій стрілі, розсік ефірні простори. Так прочанин через море піску, побачивши блискучу святиню, забуває про пройденний у муках тяжкий шлях. Слід якоїсь епохи, якогось зникнувшого мистецтва... Мов через розписані шкля я бачу дивні, чужі небеса, візантійські бані, та мінарети, розкішно розмальовані золотом... Яскраві й різноманітні національні костюми хористів піднімають ще вражіння. Уявіть собі хор, у якому останнє сопрано й останній бас співають як інструменти, інстинктивно маючи стиль Іоаннана. Де всі сліпо підлягають найнепомітнішому рухові їхнього шефа і це при найбільш вражаючій нерухомості. Уявіть собі, що цей шеф був би найнемовірнішим магнетизером і що він посідає вірою й найбільшою любов'ю до релігії, що зветься музикою.

І тоді ви були б ще далеко від того, що уявляє з себе український хор та його незрівняний шеф Кошиць...»

Раймонд Шапої (серпень, 1928 р., Париж) пише: «Не можна згадати без хвилювання. Це було після війни. До підписання миру ми знали географічно велику Росію, як Німеччину чи Австро-Угорщину. Війна закінчилась і народи, існування яких ми нехтували, нарешті змогли використати період урядового сантименталізму, щоб здекларувати свої права.

Через те ми бачимо в Парижі делегації економічні, фінансові, політичні. Тільки один народ, про якого ми безумовно найменше думали, якого ми найбільше нехтували, мав чуду думку пошлати нам те, що він мав найбільше чистого, найбільш зворушливого, частину своєї душі і певний доказ своєї стародавності: пісні свого народу, своїх співаків та хор, подібного якому ні в одній країні світу нема.

Признаємось, російські хори, які ми чули до того часу, давали нам утіху своїми костюмами, дзвінкими голосами, своєрідністю постанов, але дійсні музиканти говорили нам про них, як про оригінальні капелі, які не можемо рівняти з відомими європейськими хорами. Як було повідомлено про приїзд українського хору Кошиця із стома співаками, ми були під впливом усього русского і наше незнання країни Сходу наводило нас на думку, що ми почуємо звичайні співи, до яких ми вже звикли... Остовпіння було загальне. Захоплення шалене. Ніколи за один раз ми не чули такого ансамблю народніх пісень, такої техніки, такої хоральної музики!

Один вечір, краще ніж різні конференції та демонстрації познайомили нас з душею українського народу. Цікаво, що тоді, як русські хори викликали в нас такі почуття, які викликає всяка екзотична музика, то український хор, виявляючи свій слов'янський характер, одночасно мистецтвом своїх виключних нюансів дивно наближував його до французького смаку...

Найбільш вражала техніків музики не майстерність Кошиця, якого скоро класифікували між виключними феноменами, а голоси, які він згрупував. І тільки тоді ми довідалися, що більшість басів, яких ми досі знали, були з України. І також нам стало ясно, що дар пісні українського народу був тим, чим він може бути найбільше гордий.

Тоді, як критики повсюди повторювали, що український хор не тільки найкращий, але що він має надзвичайну репартицію людських голосів, найбільш цивілізовану, найбільш наукову, ніж деінде, що він посідає найкращий репертуар народніх пісень, та пісні фолкльору, яких тільки знали до цього часу, — змішався доляр... (хор виїхав до Америки).

І тепер, щоб розважити себе вечорами, нам залишились, на жаль, фальшиві балабайки та негритянський чарльстон.

The Pueblo Chieftain, 2. 1. 1924 р.: «Не описуємо прекрасне!... Це було «одкровення», до яких висот може дійти музикальна перфекція в хоральній музиці. Це було так вражаюче, що трудно змалювати його славу у відповідно яскравих кольорах... Їх директор, містер Кошиць, є чистий геній; це не просто механічний диригент, яких є багато, але надхнений його музичних сил, демон в роботі, а також і майстер-музика, як свідчать його аранжовки та композиції».

Little Rock, 26. 11. 1922 p.: »Коли хто казав, що нема нічого нового під сонцем, забув про український хор, бо це було дійсно нове музикальне враження для того, хто чув цю екстраординарну групу співаків«.

А от що пише американсько-російська газета **»Новое Русское Слово«**, Нью-Йорк, ч. 3929, 1923 p.: »... Мне вспоминаются выступления знаменитого хора Славянского старшаго. Все эти »Иза рощи, рощи темной«, и знаменитая »полька«, вся эта шумная, пестрая, разношерстная и залитая блеском рампы толпа — хор »Цедушки«, который сам запевал і припляскивал: »Под горою малина!« Все это было чрезвычайно эффектно, интересно, беззастенчиво, весело, но и... да простит мне память прошлого, достаточно »сусально«. Неможко под вичурную роспись »аля русс«, Не то у Кошиця...«(Альфа).

В Мехіко Кошиць дав 53 концерти протягом двох місяців. Концерт різдвяний в »Пляца де Торсо« слухало 32.600 людей. Це кольосальне зібрання людей побило всі рекорди по кількості слухачів.

Allgemeine Musik-Zeitung, 25. 5. 1922 p., Берлін: »Цей раз, як і вперше, ці самі враження: ця сама свіжість та віртуозність викладу, та сама досконалість у динамічних і ритмічних тонкостях, — досконалість, до якої ми не звикли, і яку либонь треба пояснити несказано багатим та інтенсивним музичним природним хистом оцих слов'янських співаків... Те, як тут наївно-народне часто буває взяте в незвичайно оригінальну форму; як тут аранжери справляються з ритмічними та гармонійними тонкостями, — все це просто непокоїть західного музику, що вже став такий певний себе; в ґрунті ж речі все це є незвичайно корисне для будучини також і нашого власного мистецтва. Справедливість і правда примушують нас ще раз назвати ім'я того надзвичайного мужа та вихователя хору, на якого ми мусимо дивитися як на дійсну силу цієї високовартісної співацької громади. Ол. Кошицеві належить заслуга ознайомлення нас зі скарбами української народної музики та із здобутками цілком оригінальної хорової школи«.

Zeit, 4. 5. 1922 p., Берлін: »Враження від цієї расової музики є єдині у своєму роді і поривають до подиву через високу витонченість виконання та елементарність ритміки. Диригент п. Кошиць уміє панувати однаковою мірою і над своїми співаками і над публікою. Численні відомі музики та письменники були присутні на концерті і всі відчули на собі чар цієї музики. Не один добрий німецький чоловічий хор, що не може ніяк позбавитися мізерних шаблонів, міг би тут повчитися, як треба складати програми«.

Neue Koelnische Zeitung, 6. 5. 1922 p.: »Ви чуєте себе покореним, у хвилині, як перші звуки торкаються вашого вуха... Суворі дисципліна панує над хором. Перед нами бушують тонові хвилі, цілком незрівняна чудово могутня гармонія...

Ми не розуміємо слів, але музика подає нам їх зміст. І над усім цим блиском барв та кольорів спокійний спосіб, з яким О. Кошиць веде співаків. З цього »хору над хорами« постають величезні плоди. Його концерти значитимуть більше, ніж проста

собі насолода з двох годин музичного переживання» (Карл Штандке).

Deutsche Allgemeine Zeitung, 30. 6. 1922 р., Берлін: «Пісня для українця є найвищий і найсвятіший закон. Все, за що він бореться і що переживає, горе і радість, виспівує він вільно, від серця. Його козацькі думи передаються як спадщина від покоління до покоління і вони твердо заховують спогад про кращі дні славного минулого.

Перший раз приїхав до нас з України хор «а капеля», що робить подорож по Європі і Америці... Пан Кошиць стоїть на чолі цього співацького товариства. Це виїмково талановитий музикант: він вимуштрував свій хор у всіх технічних та музичних завданнях до небувалої досі певності та непохитності... Він сам музикант, що видно з його диригування без допомоги палички та що переноситься безпосередньо на хор. Усе тут оброблено, виньюансовано і відтінено аж до найдрібніших деталей. Тут досягнуто таку хорову дисципліну, яка дійсно стоїть абсолютно самотньо на обсягу хорового мистецтва. Натуралізм, що в хоральнім укладі походить від головного майстра України Лисенка та, між іншим, від самого Кошиця — незмірний».

Germania, 1. 5. 1920 р.: «Дуже цікавою, або абсолютно оригінальною у своїм роді подією був концерт Українського Національного Хору у Співацькій Академії... Хор уже перейшов із тріумфом через Австрію, Францію, Бельгію, Швейцарію та Англію. Але зовсім незалежно від цих попередніх успіхів, він з легкістю відніс перемогу і серед гострої критичної атмосфери музичних спеціалістів Берліну... З чисто технічного боку цей хоровий спів заслуговує подиву. На ґрунті своєрідної мистецької літератури, уживання голосових барв клониться до малювання звуками майже інструментального характеру. Еластичність голосів, віртуозне виконання динамічних вимог, наскладніших, які тільки можна собі уявити, характеристика голосових груп і, нарешті, дисципліна найсуровіша, про яку тільки може мріяти хоровий диригент, усе це разом з чудовим керуванням, робить враження незвичайної вільності й легкості у використанні людських голосів. Але цей спів є щось більше, ніж віртуозна гра. Либонь це новий шлях, віднайдений у правічних змаганнях народу за світло і волю прекрасними українськими майстрами: Кошицем, Лисенком, Леонтовичем, Стеценком, Ступницьким...»

National Zeitung, 19. 5. 1920 р., Берлін: «Кошиць є майстром найпершої ранги і я уявляю собі, що багато з його колег, принаймні ті, що посідають хоч трохи почуття самокритики, чуючи його, мусять почувати себе дуже мізерно, так як фортепіаністи, чуючи Бузоні, або співаки — чуючи Карузо».

Berliner Morgenpost, 1. 5. 1920 р.: «Українська Національна Капеля мала вчора у Співацькій Академії просто сенсаційний успіх. В особі свого диригента п. Кошиця посідає, очевидно, цей хор провідника, обдарованого цілком виїмковими прекметами.

... Пісні-колядки, щедрівки та народні, — оброблені у згоді з їх національним характером. Більшість з них уряджена самим Кошицем: вони вражають своєю мелодійністю та майстерністю як щодо форми, так і щодо змісту...»

Berliner Borsen Courier, 30. 4. 1920 р.: «Українські пісні співав у Академії Співу український хор під керівництвом О. Кошиця.

І послухавши цих пісень, розуміємо, чому український нарід може бути гордий своєю піснею. На програмі концерту стояло не менше 15 пісень: старі канти, колядки, щедрівки і світські пісні. Я прослухав їх з початку до кінця, від першої до останньої, з цікавістю і глибокою увагою. Дійсно, новий світ відкрився перед нами вчора... Від мелодії ще віє свіжими пахощами землі, первісно, непочатою, неуживаною силою, але гармонія вже багато розвинена, а ритміка така багата і різноманітна, що дивуєшся й захоплюєшся цим народнім мистецтвом. Бо нема жадного сумніву, що це є дійсно народне мистецтво».

B. Z. Am. Mittag, 7. 4. 1920 р.: «Український Національний Хор завітав до Берліну. Нас він завоював відразу. Як ми не шануємо наші великі хори, але рівного цьому ми не маємо. З хором і в хорі живе його диригент О. Кошиць. Він не є диригент у загальному прийнятій значінні цього слова: він — є чарівник».

* * *

А тепер перейдемо до біографії О. А. Кошиця.

Олександр Антонович Кошиць народився 30. серпня ст. ст. 1875 р. в селі Ромашках, канівського повіту, в сім'ї священика Антона Ігнатовича Кошиця. Потім, через два роки переїхав у село Тарасівку, звенигородського повіту, в село сусіднє із селом Кирилівкою, де народився Шевченко. В серпні 1884 р. він був відданий до богуславської бурси, яку закінчив 28. червня 1891 р., а в серпні цього ж року поступив у київську семінарію, яку закінчив 1896 р. Після семінарії, Кошиць був учителем парохіяльної школи в селі Грузьке, київського повіту, де заклав хор. У серпні 1897 р., після великого і важкого конкурсного іспиту вступив до київської духовної Академії. На другий рік він став уже диригентом академічного хору, який співав у церкві т. зв. Братського Манастиря, збудованого Мазепою. Його диригування досягнуло того, що потрапити у братську церкву було дуже важко тому, що люди збиралися туди ще перед початком Служби Божої.

Слава того хору рознеслася по Києві до того ступеня, що київський психіатр, проф. Сікорський, сам приходив на Службу Божу слухати співу під диригентурою Кошиця протягом кількох місяців і після того написав розвідку та зробив спеціальний реферат в Науковому Т-ві «Общество Нестора Літописця» про «Вплив на душу і вияв душевних переживань у релігійній музиці». Це було великим імпульсом для дальшої праці Кошиця. В 1901 р. Кошиць закінчив Академію з правом кандидата Богословія, що відповідає європейському докторатові. В 1902 р. був вчителем історії в єпархіяльній жіночій гімназії в Ставрополі, на Кубанщині, і лектором історії у Вищому Педагогічному Інституті там же. Потім його було запрошено збирати пісні кубанських козаків і приділено як чиновника особливих доручень при штабі наказного отамана, завдяки рекомендації Лисенка і міністра Куропаткіна. Ним було зібрано до 500 пісень, які були виставлені на етнографічній виставці в Катеринодарі в 1907 р., за що його було нагороджено золотою медалею. В 1904 р. Кошиць був у Тифлісі вчителем в 1-шій жіночій гімназії, а в жовтні цього ж року вернувся до Києва на посаду учителя співу в Духовній Семінарії в 1904 і 1905 рр. і також там же учителем історії «церковного пінія в Росії». В 1906 р. вів хорову класу в музич-

ній школі Лисенка в Києві, яка потім стала Музичним Інститутом ім. Лисенка. В тій самій школі він поступив слухачем у класу композиції до проф. Любомирського і тоді ж він працював в українському філгармонічному т-ві «Боян», де був хор, а диригентами хору були: сам М. Лисенко, Кошиць, Стеценко, Леонтович, Яциневич і Лунд. З 1909 р. Кошиць диригує хором студентів у київському університеті, який він поставив на високий рівень. В 1911 р. почав вести хорову класу в імператорській музичній консерваторії в Києві. В 1916 і 1917 рр. він став диригентом київської опери. Під час революції він був членом музичного театрального Комітету при Центральній Раді, яким він фактично руководив. У 1919 р. він виїхав за границю з Національною Капелею.

Це було зроблено, щоб познайомити західний світ з українською піснею. Приняття в Європі та Америці було знамените. Але домашні перешкоди були такого роду, що коли б не було в Кошиця тої віри у свої сили і тої волі, яка була його характеристичною рисою, то ні Капеля, ні він не побачили б Європи. Уже в Станиславіві якийсь полтавський земляк, після концерту зустрів його на станції і каже йому: «Слухайте, що Ви робите, оце з таким хором хочете їхати за границю? Стидайтеся! та ж у нас у Прилуці церковний хор співає у сто раз краще, ніж оцей Ваш. Ви осміщите перед світом і себе і Україну. Не робіть того, не їдьте».

І це був не один такий випадок. А в Празі, в часописах Микита Шаповал теж писав про Капелю: «Ліпше б вони в окопи йшли, а не по заграницях співати їздили». Правда, сам він, Микита Шаповал, не йшов в окопи. Зрозуміло, що советські елементи використовували різну нечисть, різне українське bagno, щоб розвалили хор зсередини. Але віра і воля Кошиця перебороли все і показали Європі красу, якої ніхто не підозрівав і не чекав, а яку прислугу в дійсності зробила для української справи Капеля в західньому світі нехай свідчить рецензія французького часопису «Avenir» з 25. 1. 1921 р.: «Український хор не тільки досяг своєї поважної мети, давши докази античної цивілізації України, багатой чудовим національним фолкльором, що підтверджує високу культуру раси; він дав більше — приклад незвичайної досконалости... Яка чудова інтерпретація, різноманітна до безмірности! Вище за все — це надзвичайний, спадщинний музичний смак. Він в дійсності подивугідний». Або рецензія «De Hazet» з 31. 1. 1920 р., в якій пишеться: «Ми ледве знаємо цей нарід, навіть сотня з багатьох тисяч слухачів не змогла б дати правдивих інформацій про Україну... Але є група українців, які зі співами подорожують по світі. Це чудово: один вже тільки цей факт заслуговує глибокого здивування і пошани. Це подібне до хрестоносного походу. Немає промов, не роздають брошурок і мап, тільки співають і чого ніколи не роблять ні брошури, ні мапи, ні промови, — бо книжок не читають, а промов так само не слухають, — те можуть зробити і роблять ці пісні».

(Продовження в наступ. числі)

Володимир Янів

Де годинники куранти грають...

(Подорожні враження з поїздки до Англії)

Зустріч з Англією, при переїзді з Франції, починається, власне кажучи, заки ще ступить ногою на острів, — таки на кораблі. Коли Ви, — виховані в еміграційній ощадності й поверхово ознайомлені з дорожнечою реставраційних вагонів і корабельних ресторанів, — вагаєтеся, що саме вибрати в буфеті, тоді вже при першій замовленні стає заскочені низькою калькуляцією цін. При тому Ви швидко впевнюєтеся, що скоро і ввічлива прислуга не оцінює Вашої вартости на підставі кількості привожених фунтів у подорожньому гаманці. Ви почуваєте себе завжди бажаним клієнтом, незалежно від того, скільки з'їли чи випили. Коли ж Ви, привиклі до десятикової системи числення, бентежитесь, як зможете розраховуватися при складнім поділі фунта на 20 шилінгів і шилінга на 12 пенсів, тоді спостерігаєте зразкову педантичність, з якою Вам здають решту. І Ви набираєте довір'я, що з подібною педантичністю зустрінетеся скрізь. І справді: не дочули Ви чи не зрозуміли ціни, чи може не орієнтуєтеся ще в незвичній системі числення, будь ласка: подайте фунта, і Ви напевно отримаєте належну кількість корон, півкорон, флоренів, шилінгів, сікспенсів і дрібняків. Або, як назбирали Ви вже багато металевої монети, тоді можете на долоні подати продавцеві пригорщу і він з неї зайвого не візьме.

Не радив би я в подібний спосіб поступати деінде. З науки географії в гімназії мав я уяву про Скандинавію, як країну приповідкової чесноти: покійний мій учитель з запалом оповідав, що в трамваях нема кондукторів, бо пасажери самі беруть квитки в автоматах, а золоті годинники, загублені в парках, можна було найти на другий день завішені на гілках дерев. Не доводилося мені особисто переживати подібного: годинника я не губив (а тим більше — золотого), в трамваях у Стокгольмі стрічав кондукторів, як скрізь. Видно, гірші часи стали. Але на кораблі, що перевозив мене через Великий Белт, ціни були солоні, як морська вода, а прислуга ніяк не могла не зрозуміти моєї (зрештою, поправної) німецької мови, щоб... мати можливість зле здати гроші. В Сарселі, в якому живу від кількох років, власник одної крамниці постійно помилявся з мою некористь, зі samozрозумілим ефектом, що більше в нього не купую, і він все таки тратить сотні, обманувши мене на сотики. Оповідали мені знайомі, що в Парижі шофер, побачивши, що це чужинці возив їх щось пів години зі станції до готелю, який був (як це знайомі на другий день сконстатували) віддалений всего кількасот метрів. Пристрасно люблю Італію і італійців, але ніколи нічого не важився б я в них купувати, не поставивши обов'язкового питання: «кванто коста?» Шаную німців, серед яких я жив повних десять років, саме за їх чесність, але признаюся, що не платив би я їм грошей, простягаючи щедру на долоні. І щойно на тому тлі можна зрозуміти, як благородно діє те довір'я, яке собі англійці здобувають.

Таким чином можна перекоонатися, що англійці, чесні купці, але також що вони добрі купці: низька калькуляція збільшує оборот. Висівши з корабля і перейшовши всі митні формальності, Ви бачите, як англійці знову,

заки всядуть до потягу, поспішають до залізничного буфету напитися філіжанку свого улюбленого чаю (дуже міцного і обов'язково з молоком), який приблизно коштує четвертину того, що в аналогічних умовах у Франції чи Німеччині. Подібно з помаранчами чи морозивом у театрі, подібно зі «сендвічами» на проході в парку. У висліді навіть середнєзаможна людина відмовляє собі напитуку чи перекуски у Франції, але легко видає гроші в Англії. Ці різниці цін зокрема різко впадають у вічі при театральних чи концертних програмах, які у Франції часто коштують стільки саме, що білет на середньодобре місце. Це настільки досадно, що програмок просто не купується. В Англії (так само і в Німеччині) програмки коштують сотики. І напевно не треба боятися, що при низькій калькуляції цін приїжджі, заощадивши гроші на щоденних витратах, виїдуть, забравши зі собою назад заощаджені «девізи»: вони їх напевно залишать всі, в довір'ї, що за таний гріш дістануть добрий товар.

Як бачимо, вже на кораблі стрічається приїжджий з певною відмінністю, своєрідністю англійців, яка нагадує «старі, добрі часи», відомі тільки з книжок чи спогадів, а якої не стрічається в країнах, на яких поклала своє безпосереднє знам'я війна. І вже в тому довір'ї, яке добувають собі англійці, є вкорінений той спокій, з яким ми скрізь згодом будемо стрічатися на острові. Знов же ж затримання дивачної грошової системи вказує, що англійці своєї своєрідності свідомі і що вони її навіть хочуть зумисне затримати. Це може правити за певну дивачність, але й дивачність є характеристичною рисою англійця. А втім затримання давньої системи свідчить ще й про традиціоналізм, — а саме традиціоналізм дає нам нераз ключ до розуміння того народу, який століттям був у центрі загальної уваги.

Враження відмінності, окремішності, замкненості у собі викликає Англія і краєвидно, коли вона виринає на овиді гнівного моря. Стрімко, майже прямоісно виступають з моря пошарпані й білі, наче крейдиані, не стоновані запашною сочистістю левад, береги, вони контрастують у соняшний день із глибокою зеленню вод чи густою синявою неба, і цим підкресленим контрастом справляють враження острова. Але ці ж береги у негоду зливаються з молочною сіризою мряк, які сполучують море із небом, відділюють острів від усього світу.

Це враження відрубності степенується на кожному кроці, її наче вдихується з повітрям, хоч у першій хвилині важко ще усвідомити, в чому її суть. Мчить швидкобіжний потяг, у якому усі класи мають м'які, повстанні сидження, через насичену зелень, яку вповні можна відчутися щойно на стрижених травниках парків. З вологою свіжістю зелені чергуються, а часто сплітаються монотонні блоки однородних будинків. Вони такі до себе подібні, що викликають мимохіть враження якогось великого міста з його робітничими кварталами і сірою одноманітністю. Це ще наперед не є той безперервний ландшафт Мідленду, де на малому просторі, в безпосереднім сусідстві розкинулися чотири задимлені півмільйонові чи майже мільйонові міста (Ліверпуль, Манчестер, Шефільд, Лідс) і стільки ж саме великих понадстотисячних міст і де взагалі не можна спостерегти в якому місці кінчається одно і в якому починається друге місто. Все ж відчувається вже й на півдні щось подібне. Передусім відчувається відсутність сіл і управних піль. Тут тільки зелень (і тієї зелені більше ніж у Мідленді) і міста. Зелень це неужиток або парковий ліс, але не поля. Часом несподівана комбінація: димар фабрики просто вистрілює з-поміж зелені парку. Взагалі відчувається якусь залюбленість у зелень, і тому вона дуже часто органічно зростається з містом. Це зокрема різко вдарає при зауваженій одностайності домів, бо зелень розвиває монотонність мурів.

А ця одноманітність справді якась несамовита. Це вже не є однастайність блоків робітничих кварталів, що їх помічається на перший погляд: ця однастайність навіть у змаганні до того, що ми назвали б елегантністю, якщо б не те, що елегантність звикли ми утотожнювати з неповторною оригінальністю. От, напр., у Лондоні вхід до дому здебільша в якомусь псевдокласичному стилі, викінчений терасою, до якої ведуть сходи, що знаходяться з-зовні дому. На самій же терасі чотири колони, на яких бальконик. Один дім у тому стилі справляв би навіть непогане враження, але їх не сотні, а тисячі, іноді вже не в тому самому стилі, але такі дослівно однакові. Просто, не потрапиш до власного дому, якщо б не було на ньому числа, бо ціла вулиця це доми-близнюки. У містах чи містечках Мідленду це змагання до тої уніформованої елегантності інакше: там нема тої безлічі колон, але всі доми викінчені півокруглими абсидами з великими вікнами, наче льоджіями. І знову ж: дім гарний, зокрема гарний він у добре утриманих і чистеньких містечках (як, напр., Бері з 58-тисячною людністю), але тих домів тисячі. І навіть городці перед ними однаково оформлені, — скрізь у них малі тераси з каміння з гірською рістнею.

Для тої архітектурної уніфікації шукаємо якогось вияснення в духовій поставі. Пов'язуючи її передусім з робітничими кварталами, ми схлонні вбачати у однакових домах змагання до соціальної рівності. Але інтерпретація може сягати куди далше: Однородність домів може свідчити про брак індивідуалізму, чи пак архітектурна уніфікація може бути впливом духової уніфікації.

Що в англійців ідея соціальної рівності є глибоко закорінена, про те переконалися доволі легко, і вияви цього помітні скрізь. Доказом цього може бути те, що робітниче питання в Англії чи не найкраще на сьогодні розв'язане в цілому світі. Але є також і зовнішні познаки, які переконують нас про те: В Англії по зовнішньому вигляді не можна розрізнити соціальних верств, ні по убранні, ні по чистоті, старанності тощо. З цього погляду само насувається порівняння між усіма германськими народами з одного і романськими народами — з другого боку. Вже у французів, що так гордяться своєю великою революцією, сам вигляд зраджує приналежність до середовища і сам вигляд каже, що революція не затерла й досьогодні соціальних перегород. Непоголених людей у Франції можна за день більше стрінати, ніж у Німеччині чи Англії за рік. У своїх робочих одягах ходять французькі робітники цілий день, відрізняючися вже на перший погляд від інтелігента. Навіть у мові є відмінності, що кидаються зразу ж таки у вічі. На пересічному курсі для чужинців на одній з перших лекцій учать, що питання у формі недбалого, носового «ге» (так дуже подібного до нашого вульгарного «га») є дуже неелегантним і його треба вистерігатися. Тим часом у підміських вагонах так і чується тільки оте «ге», якого не зуміла викоринити серед нижчих верств ні школа, ні приписи «бон-тону». А навіть закордоном французьке простолюддя пізнати найскорше по їх неохайнім способі питання. У Італії важко описати контраст пролетарських і модерних дільниць навіть найкращих портових міст, як от, напр., «гордої» Генуї. Бруд тісних провулків, на яких днюють і ночують хмари замурзаних рахітничих підлітків, приневолене прохожого приспішити крок, а задуха дешевої олії і морських риб, змішана зі сопухом гниючих на вулиці відпадків, доводять до млості. На Сіцилії, в мальовничім Палермо, ідучи такою вуличкою, ніколи не був я певний, чи неждано не висиплеться мені на голову кіш зі сміттям або чи не виллють мені помий. Зрештою, для розваги, дитвора з приліплених, мов гнізда, до домів балькончиків обильно спльовує, так що в хмарний день можна помилитися, чи це дощ починає накрапати чи тільки діти пустують. У тому ж Палермо навіть пси поділені

на «кляси», і поруч виплечаних і випещених джигунчиків існують покриті вередими й струпами пси-пролетарі, які полісілі й охляли, сповняють такою відразою, що я їх за ніщо в світі не торкнув би. Іще більше кидаються у вічі соціальні різниці в Іспанії чи Португалії, де поруч розкішних міст існують справді нужденні села, і мені зроду не доводилося бачити, напр., такої кількості босих селянок, що в Португалії. Важкий вантаж, ношений обов'язково на голові, наче придавлює і роздавлює цілу постать людини, яка деформується, а само обличчя передчасно старіється. Пригорблені постаті нагадують якихсь карликів чи пігмев, а гострі риси худощавих, поморщених, оливкуватих старечих обличч мають вираз терпкого невдоволення, ступенованого іноді до злоби.

Таких картин на півночі, серед германських народів, не зустрічається. Англійське село відрізняється від міста хіба розміром. Зрештою, воно навіть гарніше від міста, бо не видно в ньому відзначеної одноманітності домів, які зберегли тут більше рис індивідуальності. Крім цього на селах більше зелені, і вона більше органічно зв'язана з домами. Для прикладу можна взяти Чіддінгфолд, прибл. 50 км. на південний захід від Лондону, в якому знаходиться прегарна інвалідська оселя СУБ-у, вимірне місце спокою і спочинку. В селі (звичайно, з мурованими будинками) три малі банки, добре вивінені крамниці, кілька стилевих ресторанів, в тому один історичний (в ньому перед століттями затримався якийсь англійський король, і тому перед ним на високих стовпі пишасться, як спеціальне відзначення, корона). Біля плеканої площі з мініатюрним ставком, на якому дрімують водяні лілії, кам'яна, дуже добре втримана готична церковця з меланхолійним цвинтарем, що переходить у парк. Нема на ньому наших похилених хрестів, чи таких характеристичних для французів і італійців кам'яних намогильних пам'ятників, а тільки питоменні, вгорі заокруглені, плити. В церкві, яка відзначається зразковою чистотою, цікаві подорожні читають написи і з чепурної брошури знайомляться з її історією. Виглядає, начебто був якийсь історичний об'єкт, і я хочу за ним пошукати в моїм подорожнім «синім гіді»; даремно, — ні про церкву, ні про королівську коршму, ні про Чіддінгфолд нема згадки, — можна заключати отже, що це нічого спеціального і що подібних пам'яток куди більше. Щоправда, Чіддінгфолд є при одному з рухливіших автомобільних шляхів, який веде з Лондону над море (Портсмут), а крім цього околиця славиться своєю природною красою, і це вияснює, що тут туристів більше. Але це не говорить нічого, щоб Чіддінгфолд займав якесь окреме місце. Про це, зрештою, переконаюся за два-три дні, коли з Чіддінгфолду вертаюся до Лондону автобусом і коли спостерігаю, що всі місцевості по дорозі мають той сам вигляд.

А втім, це й не диво, що саме в Англії спостерігається це ідеальне стоплення різних суспільних верств, яке виражується в уподібненні архітектури села і міста. Це ж тут народилася 1215 р. Велика Хартія Вольностей.

Моя поїздка по Англії була пов'язана з доповідями для більших осередків української еміграції; основною темою була: «Ідея соціальної рівності в історії України». Я глибоко впевнений, що для українців є питоменною та сама тенденція, що для германських народів, тобто до затирання станових чи взагалі суспільних верств, чого зрештою не можна твердити про всі слов'янські народи. Коли різний підхід до соціальної проблематики виразно відділює германські народи від романських, то слов'яни, по-моєму, не вказують подібної однородності, що чи не найвиразніше впадає у вічі при порівнянні українців з їх боготворенням села й народньої культури і поляків з їх ідеалізацією шляхеччини і культурою «двірків» (шляхетських хуторів). Коли ми однак аналізуємо тотожні тенденції в українців і

північних народів, а зокрема в англійців, то все ж впадає у вічі одна неприємна риса, яка нас відрізняє від інших у нашій «рівнянню кляс». Звичайно, є на це свої глибокі причини: річ у багатстві країни, в степені її суверенності, в органічності зростання, зумовленій безпекою країни, тощо. Але це потішування чи виправдування не змінить факту, що ми радше рівняємо на найнижче, а англійці рівняють також, але на найвище. В нас часто резигнують наші передові верстви зі своїх привілеїв, надбань, навіть звичаїв (у тому числі і з товариської культури), щоб не вражати «нижчого брата», в якого надто часто мотивом дії і просування себе вперед є заздрість за чужі успіхи, а не бажання власного успіху. Говорячи образом: ми схильні здирати повстанні сидження першої чи другої класи, щоб уподібнити їх до третьої. Англійці навпаки: третю класу в своїх потягах уподібнили до першої. Взагалі питання вигоди громадянина в Англії стоїть на першому місці. Тому сидження вагонів не тільки м'які, але й широкі (три сидження замість чотирьох сиджень, до яких ми звикли на континенті). При тому рівнянні на найвище, англійці знесли взагалі 2-гу класу (затримуючи тільки першу і третю, — а в підземних залізницях є вже тільки одна спільна класа); 2-гу класу в Англії можна стрінути тільки на лініях безпосередньої комунікації з континентом, для вигоди подорожніх, що привикли до інших поряdkів. Для вигоди спальні вагони є доступні для всіх пасажирів без різниці клас (в Європі нормально тільки для пасажирів двох вищих класів), і їх ціна дуже низько скалькульована (на половину нижче ніж у Німеччині, яка, згідно з своєю основною тенденцією до затирання різниць, має теж спальні вагони для 3-тньої класи. В порівнянні з Францією спальні вагони в Англії коштують в шість до вісім разів менше).

Розважаючи проблему соціальної рівності в Англії, яку насунув нам, м. ін., зовнішній (дуже уніфікований) вигляд домів, ми питаємося, чи ця уніфікація не є може взагалі впливом духової постави, яка могла б свідчити про брак індивідуалізму в англійців. Але цей сумнів дуже скоро зникає, як тільки почнемо спостерігати ту колосальну свободу, якою кожний англієць в себе втішається і якої він заздро береже. Не зважаючи на відмічене колосальне упромисловлення країни і її урбанізацію, цивілізація не зробила в Англії того нищівного спустошення, що в менше упромисловленій Європі. Вона не вбила свободи, а тим самим не довела до умасовлення. Там людина залишилася паном природи, але і паном цивілізації, яка веде нас до володіння природою. Цю свободу відчитуємо вже з приповідкової засади: «мій дім — мій замок». Як навіть заняття чи оточення ведуть до нівеляції особовості, то її, то своє «я» людина відзискує (і мусить відзискати) в своїм домі. Цю ж саму свободу бачимо у ходженні по старанно плеканих коврах трав у парках, по яких легко і м'яко ступає стопа і на яких з насолодою спинюється око. Англієць любить шанувати природу, він її плекає, але він не стає її невільником: вона йому має помножити радість життя, так дуже загрожувану і як же часто руйновану нещадними умовами злощасної сучасності. А для повної гармонії і для підкреслення того змагання до свободи в Кенсінгтонському парку, біля королівської палати, в самій середині Лондону (в сусідстві славетного Гайд-парку) спокійно пасуться вівці. І це не є ніяка солодкава ідилія минулої доби сентиментальних «бержерок» у їх претенсійних кринолінках, бо овець ніхто не пасе і ніхто ними не цікавиться. На травниках порозставляювані для вигоди відвідувачів тисячі розкладаних лежаків, які можна винайняти за невеличкою оплатою (якщо хтось не хоче принести собі свого власного). Користаючи з гарної (як же рідкої в Англії, а зокрема в це сльотаве й анемічне літо) погоди, виходять англійки і англійці на травники напівроздягнуті, наче на пляжу.

У величезній, кулистій концертній залі Альберт-голлу цілий партер призначений на дешеві — стоячі — місця. Партер — в часі вечора, присвяченого Вагнерові і Дебюссі (як же ж легко за європейську єдність на концертних вечорах, зокрема в... Англії, де поруч грають твори німецького й французького композитора), виповнений меломанами і молодими адептами музичного мистецтва; вони безцеремонно сідають на долівку, підстелюючи собі часописи. Серед них кілька лягло ниць. Щоб їм ніщо не перешкоджало слухати божественної мелодії, солодко заплющивши очі. На вулицях, щоб не дратувати нервів мешканців багатолюдних міст, заборонені голосові сигнали, і авта проїжджають повз Вас безгомонно, при чому можна рішучо довіряти вправності шоферів. На помальованих на «зебру» переходах шофери кивком руки запрошують проложих, відступаючи їм першенство. А на скраю Гайд-парку всякому вільно виступити з промовою... І стоять тут, починаючи зі шостої вечером, численні групи людей біля промовців, яким наперед ночами снівся їх перший успіх на «форумі Лондону», — успіх, що має відчинити їм двері до дальшої блискучої кар'єри. Ось якась жінка середніх років на викривлених черевиках декламує з патосом вивчену заздалегідь промову, не передбачаючи, що мусить викликати усміх на обличчі чужинця, який, не знаючи мови, не розуміє змісту, але тому спостерігає, як вузькою є границя між серйозним і смішним: бо весь її патос видається чимось наскрізь зайвим і викликати мусить поблажливе похитування головою. За двадцять метрів у мирнім співзгаданні за аудиторію перегукуються представники різних церков чи сект. Відділяє їх тут кільканадцять чи кількадесят метрів і ланцюг чи натовп слухачів; скільки ж більше порізнені вони в життю, наскільки ж більше розділені вони поглядами; але тут ніхто їх не спиняє, ніхто їм не боронить з'ясувати свою віру і з'єднувати визнаєців для неї. Один гурт, по закінченні промови, затагнув пісню, і його унісон впливається в гул міста, не перешкоджаючи навіть сусідньому бесідникові, якому якийсь опонент у середині перериває слова, і дістає з місця їдку і дотепну відповідь, яку присутні приймають мурмурандом вдовolenня. Хто зна, — може це спритно виорежисерована сцена, і згоданий опонент є насправді у змові з бесідником, щоб діалогом притягти увагу більшої кількості аудиторії? Бо ці наглі переривання і бистрі відповіді, наче блискучі удари і ріпости швидкої шпаги, більше подобаються, ніж приготовлений монолог.

Ходячи між промовцями Гайд-парку згадав я одно засідання семінара порівняльної психології мюнхенського університету, коли один зі студентів, після доповіді про характер англійського народу, поставив запитання: чи прелегент не уважає, що англійці при своїй стриманості й неприступності є одночасно неймовірно легковірні? Це своє питання опирав він на наступному переживанні: у Гайд-парку довелося йому раз бачити групу членів якоїсь секти. В цій групі виступала по черзі низка промовців. Кожен з них розказував про якийсь чудо, яке сам буди́м то пережив: один видужав у чудесний спосіб із смертельної недуги, другому явилася Матір Божя, третій чув виразно слова Христа, четвертого — напів уже втопленого — витягнули з води, як тільки він звернувся до свого Янгола-Хоронителя. Кожне оповідання було розказуване з усіма подробицями, а всі вони були наївні й неймовірні. Всіх промовців було кільканадцять. Ціла аудиторія, зложена з кількадесяти осіб, слухала виступів з повагою. «Ми німці, — кінчив інтерпелянт самопевним тоном, — навіть одному промовцеві не були б повірили в його дивовижний опис чуда, не говорячи вже про те, що ми усіх напевно не були б слухали». — «Згода, — ви влучно схарактеризували поведінку», — відповідав на інтерпеляцію доповідач, один з ре-

дакторів «Нос Цайтунг», що як політичний емігрант під час майже цілої війни жив у Лондоні. — «Але звідки Ви знаєте, що саме англійці думали, слухаючи виступів сектантів. Факт, що вони уважно слухали, нічого не говорить про їхнє внутрішнє переконання. В Англії кожному вільно мати і висловлювати свої переконання й погляди. Це для кожного англійця таке очевидне, що йому ніколи не прийшло б на думку заперечувати, протестувати, боронити виступу. Різномодні реформатори, пропагатори нових ідей, моралізатори, філософи, пророки завжди найдуть у Гайд-парку уважливих слухачів; з вигляду слухачів ніхто ніколи не вимірює, як вони ставляться до промов і промовців. Але з впливу цих різномодних промовців на прилюдну опінію можна переконатися, що пересічного англійця не так то вже легко переконати, що він не такий то вже легковірний, що він має свій індивідуальний вироблений погляд».

Одно з переживань доповідача підкреслило, як далеко може посунутися терпеливість «синів Албіону» при вислуховуванні чужих монологів: В один жаркий день, на купелевій пляжі якийсь молодик почав у зловний спосіб глузувати з проповіді в церкві. В дотепний спосіб наслідував він тон, стиль, патос проповідника, роблячи при тому в деяких місцях непристойні вставки до змісту. Ніхто з присутніх не зробив ніякої зауваги; не помічувалося якоїсь замітної реакції. Декількох панів («джентлменів») непомітно відвернулося тільки від, нетактовного весельчака.

Що ці численні вияви особистої свободи і її категоричне пошанування впливають з глибокого індивідуалізму, зайве підкреслювати. Але ці вияви свободи також і впливають, — вони зумовляють справжній індивідуалізм.

Про індивідуалізм англійця говорить, зрештою, також його стриманість, замкненість у собі. До проникання в колектив, до розпливання в загалі, до затрати своєї особистості потрібно легкості контакту південних людей чи готовості до звірювання москаля. А саме цієї здібності до контакту англійець не має, — він — рідний брат усіх герман, які Ляйбніцові підказали його образ монади. Вправді «монадоватість» англійця якась інша, ніж німецька чи шведська: там враження, начебто другий нічого нас не обходив, і охота, щоб той другий нами не посмів турбуватися. В англійця не запримічується того браку заінтересованості: ні, він тільки дискретний. Він може не одне бачити, але свідомо не звертає на те уваги, щоб сусідові не перешкоджати жити, як він цього собі хоче. Але хай тому сусідові щось станеться, тоді побачите, як скоро йому допоможуть. Чемність англійця, його учинність, його охота допомогти є того роду, що вони мусять викликати подив. Як тільки на мент зрадите якусь збентеження чи якусь непевність, можете бути певні, що «з-під землі» вирине хтось біля Вас з чемним питанням: Чим можу допомогти. Я ніколи в Лондоні не відважувався розгорнути на вулиці мого пляну, бо був свідомий, що в цю ж мить мені зразу хтось бажане місце вкаже; ліпше, отже, відразу, впрост запитатися першого-ліпшого стрічного, який ніколи не виявить неохоти чи знехотливості. І як людині, вихованій в Пласті, цікаво було мені, наскільки це англійське питання «чим можу допомогти» вплинуло на скавтське «добре діло», чи пак наскільки скавтське добре діло причинилося до узгальнення готовості нести допомогу в батьківщині скавтінгу.

(Закінчення в наступ. числі)

Від Ред.: Продовження праці С. Ф. Хмеля «Українська Партизанка» буде в наступному числі.

Д-р філ. Микола Аркас

Із „Родинної хроніки“

У написаній мною і ще не опублікованій родинній хроніці життєпис мого батька*) займає багато сторінок. На заклик одного із українських письменників подаю тут окремі уступи із життєпису, а власне кілька випадків із життя мого батька.

Ріс він у шляхетсько-великопанській, а до того ще й військової родині: мій дід, Микола Андрієвич Аркас, був генерал-адъютантом Миколи І-го й Олександра II-го, командиром гвардійського екіпажу, головним командиром Чорноморської фльоти й портів та воєнним губернатором міста Миколаєва, тоді важливої морської бази. По матері він походив із старого козацько-старшинського роду Богдановичів; сам дід мій з походження був грек, хоч і родився вже в Україні. Його рід, однак, пишався й тим, що мав родовід Аркасів, що сягав аж у Х-те сторіччя.

Отож, як кажуть, терен життя родини не давав жадних надій на те, що мій батько стане гарячим українським патріотом і присвятить своє життя нашому народові і шляхетним стремлінням пробудити його, приспану російством, національну свідомість. Сталося, проте, так, що батько, всупереч всім даним і всупереч волі батьків, ще змалечку серцем і душею зріднився з Україною, полюбивши і її, й народ щирою любов'ю, яка не згасла до останньої хвилини його життя.

В ранній дитинстві, коли батько виховувався в Петербурзі і коли повертався влітку додому «на канікули» в рідний Миколаїв, його дитячу спостережливість вражала різниця нашого ландшафту від великоруського, московського (Україну ж тоді офіційно називано Малоросією). Подорожували в ті часи кіньми, «на перекладних», і малий подорожній мав час роздивитися навколо, придивитися і до людей, і до околиць. І ось його дуже дивувала та зміна, яка наставала майже раптово після того, як ридван минав Курщину і починав котитися харківськими степами. Все тут було інакше, ніж на півночі; чепурні біленькі хатинки, садочки коло них, журавлі над криницями, привітні люди, які говорили тією ж мовою, що й селяни Богданівки, батькового помістя. І сонце, здавалося, тут інакше світило, і як вабив степ, тирса, хатці верболозу в плавнях, тополі, могили, безмежжя!

Сидячи на підвищеній частині ридвану, поруч із своїм камердинером Петром, батько прислухався до його оповідань. А Петро умів розповідати! Був він матросом, щось із чверть віку проплавав на бойових кораблях, вірою й правдою дослужився до боцманства, мав «Георгія» і носив пишні бакенбарди. Але ці величні атрибути не змінили його душі й серця. Петро народився над Дніпром, коло Хортиці, і силу-силенну розповів моему татові про

*) Автор подає тут частину спогадів про історика, композитора і громадського діяча Миколу Миколаєвича Аркаса (26. 12. 1852-13. 3. 1909). — Ред.

минуле і про сучасне батьківщини, про кріпацтво та всякі страхиття. Любили в ті часи наш край і всілякі перевертні, і вовкулаки, і перелесники тай характерників жило чимало. Глибоко запали в душу дитини оповідання камердинера Петра, так глибоко, що назавжди в ній залишилися. Батько казав: »Це Петро, царство йому небесне, відкрив мені очі, це завдяки йому я такий щасливий, що можу служити своєму народові, робити йому користь. Не будь Петра — не було б і мене, а жив би собі офіцер і вихолощеною душею, яких тисячі, ганявся б за кар'єрою; а хіба ж то життя?»

Батьки ревно оберігали своїх дітей від зустрічей із простолюдям, але малого Колю таки не вберегли. Потайки, на задвірках, він бавився з українською дівторою челяді, пускаючися з нею на всякі дитячі авантюри. Цілий штат гувернатів і гувернаток був безсилий зненацька захопити тата »на місці злочину«, бо дівтора виявилася винахідливішою, обороняючися від них за допомогою »махальної« системи, тобто скрізь чатували хлопчачі і при наближенні небезпеки в особах гувернантів, — махали рукою, попереджували мого батька та його брата. І їх як не було!

З того періоду батькового життя пригадую собі трагікомічний випадок із бабусею Феклою. Батько з іншими одирвиголовами-дітьми часто її лякали, одягали »савани«-накидки і з'являлися до неї »привидами«. Баба добре знала ті штуки, але, не зважаючи на це, кожного разу щиро лякалася їх та хрестячись, починала вигукувати заклинання. Одного разу хлопці, які й самі з страхом згадували про відьом, сховалися в клуні за рундуком і коли Фекля нахилилася, щось взяти, раптом вискочили, засурмили щосили в дудки і так налякали старушенцію, що вона там же й віддала Богові душу без довгої надуми... Прибіг ветеринар діда, подивився на мертву й гукнув: »Кличте батюшку, представилася бабка від несподіваного здивовання!«. На обличчі небіжки й дійсно залякав вираз подиву. Тоді плакали діти...

Батьки, звичайно, бажали дати синам військову освіту, хотіли, щоб вийшли вони у фльоту. Дійсно, обое молодших братів мого тата, Константин і Володимир, пішли по военній дорозі, але батько уперся, захотів іти в університет. Навіть авторитет Миколи Андрійовича не спромігся здолати свавільности сина і ось у 1872 році ми бачимо батька в Одесі студентом Новоросійського університету. Він вибрав собі природничий факультет, у ті часи своєрідну »віддушину« у світ свободи. Цей факультет був притулком »вольєр'янців«, саме тому й вибрав його батько. Благословення батьків, однак, він не одержав. Микола Андрійович лютував, ремствувала й Софія Петровна — ненька, скося поглядали брати. Старий військовий служака не міг примиритися з таким »моральним падінням« свого старшого сина, який зухвало порушив традиції роду. Йому призначено було батьками невелику щомісячну грошову допомогу з таким розрахунком, щоб синові вистачало тільки на скромне прожиття, — хай сам собі проторює життєвий шлях.

Але батькові розрахунки виявилися хибними, бо син його за ту допомогу почав купувати українські книжки і витягати з біди студентську голоту. І тато мій почав недоживлюватися, мерзнути в своєму »номерку« »Паризької гостинниці« на мансарді; в трак-

тирах хльобав якусь бурду, а вдома заїдав її собачою ковбасою.

«Сиджу я в своїй кімнатці, — оповідав тато, — кутаюся в ковдру та плед. Холодно, тепло тільки щоб нагріти чаю; на дрова не лишилося ні копійки, а бур'ян, що той магній: пих і погас; бур'ян я на пустарі збирав. Сиджу, гризе мене сум; сумно ставало до нудоти, а до всього ще й мій шлунок, разом із чайником, дуєта виспівує, похоронні рулади виводять удвох. Передо мною блакитні марева: борщ, рябчики в сметані, голубці, наша ковбаса з часником... Чорт знає, що з голоду ввижалося і від того я іноді ставав таким кволодухим, що готов був усе кинути — і університет, і друзів — та їхати додому... Але витримав, не їздив. Злий був я тоді на батька, всякими епітетами його нагороджував, а тепер — вдячний: з бідом мені познайомив, а це дуже важливе для життя, навчив мене розуміти бідних, не гербувати, а поважати їх і допомагати, чим можливо».

Одягався мій батько в ту пору препогано і тому, що на одяг бракувало грошей, і тому, що не хотів вирізнитися кращим убранням серед своїх друзів-бідолах. Замість пальто, — форми тоді ще не було заведено, — носив традиційний плед, стоптані чоботи, всі в латках. Але й такий одяг не вберіг його якось від одеської жульні-зłodійчуків. Проходячи одного разу вночі Собакіївським мостом, він попався жуликам, якими вже й тоді славилася Одеса. Вимагали вони грошей і годинника, а потім, побачивши при світлі запальнички, що мають перед собою бідного студента, залишили, попрохавши тільки закурити.

У студентські роки батько мій був з виду дуже гарним. Мав густе чорняве кучеряве волосся, оливково-смуглясте обличчя, правильні шляхетні риси грецького типу й прекрасні карі очі, з котрих промінилася добрість та привітність; був середнього зросту, його постать була ще стрункою й поставною. А саме тоді він був членом студентського українського гуртка («кружка», як говорили). Той невеликий гурток був натхнений надто шляхетними стремліннями, котрі, однак, мало рахувалися з прозою дійсності. Члени його хоча й не всі були поетами загостреного пера, але поетами в душі були всі рішуче, а ті молоді ентузіясти, які черпали силу в барвистій романтиці минулого. Це минуле їх наелектризувало та, одночасно, й засліплювало.

Чесні, шляхетні мрійники забували, що ще ніколи не вдалося воскресити мертвого... Молодь відпускала «козацькі вуса», стриглася «під кружок», одягала давно віджили свій вік кунтуші і вірила, незламно вірила, що можливо воскресити чудове, романтичне й героїчне минуле з козацтвом і гетьманами. Критичного підходу до того минулого не було. Та, поруч із цим поетичним, але малотворчим мрійництвом, український гурток робив також тяжку, небезпечну, надзвичайно творчу й шляхетну справу: хлопці «ходили в народ» і будили його від вікової сплячки.

Переодягнувшись селянами, вони відвідували околиці села, знайомилися із селянським життям, пробуджували в селян національну свідомість, надихували їхні душі любов'ю до України.

У таких мандрівках приймав чільну участь і мій батько й оповідав потім братові Кості, байдужому і до українства, і до народної долі.

— Знаєш, Костя, мені так радісно усвідомлювати, що я, ніби той сіяч зернятка, закидаю в душу народну крупинки наших ідей!

Костя мовчки здвигав плечима.

— Шкода, що ти мене не розумієш... А сходи будуть, і які сходи!..

Якось ішов мій батько, передягнений парубком, по людній одеській вулиці, прямуючи на збірний пункт.

— *Regardez, cherie, quel beau paysan!* — («Дивіться, дорога, який прегарний селянин!»).

Задуманий батько здивовано підняв голову й побачив двох молоденьких пань, що відверто любувалися ним.

— *C'est un божок!* — захоплено скрикнула друга.

Батько не розгубився від таких компліментів; галантно піднявши свого мужицького бриля, він, на превелике здивування красунь, уклонився і відповів:

— *Oh, merci mesdames, pour les compliments!* (О, дякую, пані, за комплімент!«).

Почервонівши, як сполохані пташки, вони кинулись геть, але довго ще оглядалися на дивовижного парубка, який знав французьку мову.

Саме в той час батько ревно вчащав на вистави української трупи М. Л. Кропивницького, що гастролювала тоді в Одесі. Тоді публічний глагол українського слова був надто рідкісним явищем, а чудова гра артистів справляла на батька величезне враження. Незабаром він познайомився із самим Марком Лукичем, ще молодого людиною, надзвичайно енергійною, жвавою й підприємчивою.

Зваживши на вроду батька і також на чисто комерційні міркування (син царедворця — актор його трупи!), М. Л. Кропивницький почав умовляти батька спробувати в його театрі свого акторського таланту. На превеликий гнів батьків, тато не один раз виступав на виставах трупи, як у самій Одесі, так і на околицях. Грав він, оскільки пригадую, у драмі «Дай серцю волю — заведе в неволю», в «Назарі Стодолі», в «Доки сонце зійде — роса очі виїсть» тощо. Артистом тато був дуже посереднім, однак гопака так відшпарював, що весь театр здригався від оплесків.

Захоплення театром тривало у батька недовго, але й той короткий епізод з його молодості не минув даремно: завдяки йому, у тата виникло бажання самому скомпонувати музичну драму чи оперу, що він згодом і здійснив. Наприкінці 80-тих років появилася його опера «Катерина», яка мала великий успіх і ще й тепер, хоч ізрідка, включається в репертуар театральних вистав (наприклад, як мені стало відомо, в 1942 році у місті Ромен на Полтавщині, йшла опера «Катерина» у міському театрі).

Мабуть якраз до цього часу треба віднести перші батькові спроби пера. Він написав драму чи роман (напевно сказати не можу, бо ніхто цього твору не бачив) під назвою «Мазепа». Як говорив сам батько, то був надто сантиментальний і наївний твір, у котрий тато вклав усю свою чесну й екстатичну любов до минулого України, найславнішим героєм якої був гетьман Мазепа.

* * *

* * *

До гір причаляють вітри
З країв задумано-далеких,
І мов згасаючі костри
Кадять живицею смереки.

Ввесь край у розовій імлі.
В обіймах хмар зітхає небо,
І гнівний Довбуш на скалі
Зове розбійників до себ.

7. 3. 44.

Л. Полтаві

Згадаєш землю дорогу,
Село, загорнене в серпанок.
Заграє сонце на снігу
І забреш над степом равок.
За місто вийдеш. Сам-на-сам.
В п'яних вітрів позичиш тему
І прочитаєш небесам
Ще ненаписану поему.

31. 3. 44

ПОДІЛЛЯ

Небозвід розкрив фіранку
Над блакиттю гір.
Ти ідеш в обіймах ранку
У зелений бір.

Вітер косу розвіває.
Навіває сон.
Сонце білкою стрибав
По стволах сосон.

Трави стеляться шовково,
Гомонить струмок.
Я зірву, мов квітку, слово
І силету вінок.

Мить — і голос мій роздасться
В слід твоєї ході:
Ми родилися для щастя,
Хоч зросли в нужді!

1943.

Ольга Лубська

Мов квиління. З соняшного плеса
Пурпуровий промінь перекинув
Через хвилі на долоні весел
Прозолоттю ткані рушники нам.
Хвилювання моря надвечірне!
Простели доріжку синій ночі, —
Хай вікно в заборі відчинить,
Зоряною шаллю затріпоче.
Силуети... Тіні,

тіні,

тіні...

Коли неначе білим шарфом
Покриє яблуні весна,
Тоді наструнить вітер арфу
І бризне пісня голосна.
Тоді серця для нас окрилить
Любов. І там, де явори,
Замаяють лебедів вітрила,
Немов казкові прапори.
Небесний дах осмиле жаром
Зорі палаюча рука,
І захитаються над яром
Рожеві крила вітряка.
Діди на втоптаній дорозі
Плуги на поле повезуть,
І я, забувши дальню осінь,
Тебе чекатиму внизу.
І прийдеш ти у час дозвілля,
І запам'ятаєш вилу ріка;
І знов устане над Поділлям
Забута тінь Кармелюка.

ЗМІННІСТЬ

Ніч зідхнула. На пустельнім схилі,
Викликана тугою чиеюсь,
Золотоволоса ніжна Еос
Стала в мантиї блакитно-білій.
Синь.
Бездоння.
Силует богині.

ВІДЛІТАЮТЬ ЖУРАВЛІ

В саду метелиця янтарно-золотава,
В саду снується золота печаль:
»До пролісків, аж до весни прощай...«
Тінь журавлиного крила тремтить на травах.
Калина взором тче з червоного намиста,
Калина в смутку відгомінням снить:
»До пролісків, аж до весни...
весни...«

В саду метелиця янтарно-золотиста.

*) Герась Соколенко — молодий поет, талановитий лірик, доля якого після війни невідома. Поет перебував під час війни в одному з «Ост-арбайтерських» таборів у Німеччині. Три перші поезії ще не були опубліковані.

М. Перелесник

Шкільні товариші

Одного дня я зустрів їх — моїх колишніх шкільних товаришів.

Женю пізнав заледви по темносірому старенькому пальті, в якому ходила ще до школи. Побачив її на пероні вокзалу. Підійшов. Привітався. Радів цій зустрічі, бо Женя була одна з найближчих моїх шкільних товаришів. Ця життєрадісна і товариська дівчина, здібна і працьовита, не раз «виручувала» нас під час диктантів, контрольних робіт, іспитів. Женя, як видно, також була задоволена з цієї зустрічі. Ми ж десять років ходили разом до школи. Десять дитячих і юначих років — це не малий час. Десять років спільного навчання, спільних турбот, прагнень і стремлень перетворюють однокласників у дружню сім'ю.

Женя чекала на потяг. Він запізнився. На станції повідомили, що прибуде не раніше, як за годину.

— Я втішена тим, що ми зустрілись з тобою, — промовила Женя після перших слів привіту. — Ти знаєш, я тепер цілком самотня... — в її очах заблесли сльози, а лице огорнув смуток, колись рідкий гість на її обличчі.

— Як? — здивувався я, бо знав, що Женя мала матір і старшого брата, яких шанувала і сердечно любила.

— Так, як бачиш — сама... Позавчора поховали маму. А брат... Брат згинув на війні... А я ось кидаю навчання в інституті, щоб не піти і собі слідом за мамою... Мені так тяжко... Знаєш — моя мама померла з голоду... Ми з дитячих літ товаришували з тобою. Вірю, що ти зрозумієш мене. Слухай же, слухай те, що говорить моє серце. Мені так тяжко, розумієш, тяжко... Я мушу з кимось поділитися цим тягарем. Будь же тим «кимось».

І Женя почала оповідати. *З уст дівчини линули слова такі близькі й рідні мені, що, здавалося, це я сам говорю, а хтось інший слухає...

— Коли я вперше вступила в приміщення школи, я своїм дитячим 7-літнім серцем відчула, що вступила в інший світ. Цей світ цікавив мене своєю невідомістю, тягнув до себе, а разом з тим я боялася його. Малими ногами дріботала щоранку з дому до школи. Зі школи виносила краплю мудрости шкільної науки. Перші дні зі школи і в школу мене відводив брат. Мама ніколи не мала часу. Коли я ранком прокидалася — вона вже була на роботі, з якої верталася тоді, коли я вже спала. Інколи вночі я просипалася і бачила, як мама в задумі схилялась над моїм ліжком. Часами з її очей спадала на моє лице гірка сльоза. На сто-

лі в той час лежало недокінчене латання чи шиття. Коли мама спала — я не знаю. Лише у вихідний день я бачила маму. Але й тоді вона не мала часу ні побавитися зі мною, ні попестити. Нарікала тільки на тяжке життя, на горе, на злидні. Від неї я вперше почула прокльони на адресу влади. Потім я чула це скрізь — на вулиці, в крамниці, на базарі.

В школі зразу ж в перших днях навчання прийшла до нас, першокласників, старша учениця з червоною краваткою на грудях. Вона заявила нам, що ми всі — жовтенята. Учила нас пісень про Сталіна, Леніна, партію. Розказувала про те, що революція, ім'я якої ми носимо — жовтенята, дала радісне життя, дала щастя нам — дітям. Ми не знали тоді, що таке життя і щастя. А про Сталіна, пригадую, один мій товариш сказав: «А я чув на вулиці, як прошак казав, що бодай той Сталін здох, що мене з торбою пустив». Вожата насварилась на нього. Говорила всім нам, що Сталіна і партію треба дуже, дуже любити і нічого поганого про них не можна говорити. Це ми чули і на лекціях від учителів.

І тоді в мою дитячу душу всилилося роздвоєння. Позашкільне оточення і життя вчили мене ненавидіти те, що вчила любити школа.

Школа перемогла — поглинула мене цілком, захопила своїм щоденним життям, закрутила в своєму вирі. З кожним ранком я росла, а разом зі мною росла моя прив'язаність до школи. Я була вже піонеркою. Чула про комунізм, до якого наближається большевицька партія і ми з нею. На кожному кроці в школі чула про подвиг Павлика Морозова і сама хотіла бути такою, як він. Я прислухалась до розмови вдома, на вулиці, серед школярів. Хотіла почути якусь змову проти влади, щоб потім донести про це. Я стала малим шпигуном в рідній сім'ї.

А потім — пригадуєш, як нас прийняли в комсомол? Я була скрізь. Жила тим життям, яке дала мені школа. Малим першокласникам, як колись мені говорила про партію, Леніна, Сталіна... Вчила малих писклят любити те, що вчать любити в школі.

А мова? Я відреклася рідної мови. Навіть вдома намагалася говорити по-російськи. Так говорили всі мої товариші. Ми за своїли це від своїх вожатих, комсоргів, керівників.

Ми вірили в те, що незабаром весь світ освітить щастя комунізму. В ім'я цього я мовчки зносила і навіть крила перед товаришами свою домашню нужду і злидні. Скільки раз ішла я в школу поснідавши шклянкою води, а ввечері з'їдала кусень хліба — це був і весь мій денний харч! Знаю, що й ти так жив. Так жили майже всі наші товариші, за винятком тих, яких батьки мали «теплі місця». Пригадуєш Надю Т. і Лиду В.? Батько першої був парторгом заводу, а другої директором радгоспу. Ми з прихованою заздрістю дивилися, як вони щоперерви смачно снідали пухкі булки з маслом чи з повидлами. А в нас — мало хто й хліб мав. В кутку з'їдали кусень того черствого. Чогось соромно було показати товаришам, що їсиш хліб без нічого. Зимову хуртовину фінляндської війни пригадуєш? Вона перша

найосновніше сколихнула мою віру в комунізм большевизму. «Як так!! — думала я довгими ночами. — Яке ми маємо право відбирати в другій країні землю?! Вона нам потрібна для оборони?! А Карелію з населенням віддавати фінам?» Хтось у той час запитав нашого історика про це. Той відповів, щоб читати більше газети. Там все з'ясовано... Тепер я так легко пояснюю, це — імперіялізм большевицької Росії. Війну з Польщею, прилучення Західньої України, Білорусії і Буковини я в той час рахувала визволенням братів з неволі. Потім, сам знаєш, як дивно було нам чути від тих «визволених» братів, що їм краще жилося під панською Польщею, ніж живеться тепер під большевицькою Росією.

Та все-таки я була ще настільки патріотка «советської ріднини», що в перші дні війни 1941 р. хотіла йти на фронт. Хотіла битись з ворогом, захищати... Що мені було захищати? Материні мозолі, чи мої голодні дні життя і злидні?

Проминула війна... Брат згинув на фронті... Я осталася з мамою. Післявоєнні дні стали для нас ще тяжчі, як були передвоєнні і воєнні. Я вчилася і працювала. І лише тоді, коли власними руками стала здобувати собі кусень хліба, я зіткнулась безпосередньо з життям. Воно було таке далеке від того, яке я привикла бачити очима большевицького школяра!... Мама з днів війни жила в селі і також працювала. Але ні я, ні мама нічого не мали. А тепер — бачиш, мама померла. Коли я до неї приїхала, лежала вона вже посиніла і опухла з голоду... І що могла зарадити я? Ледве сама трималась на ногах... В тому селі 30 осіб цієї весни померло з голоду. А інші розбрилися в світ шукати рятунку... Дивись — тепер така ціла Україна, — і Женья показала на юрбу чорних обідраних людей, що сиділи під будинками вокзалу. В цю хвилину до них наблизилося трьох міліціонерів. Вимахуючи наганями і голосно лаючись, вони криком своїм і погрозами підняли людей зі землі і вигнали з-під будинків за браму.

— Ти бачиш це, ти бачиш? — Женья нервово схопила мене за руку. — І в тебе серце не розривається з розпуки?! Це люди «перемігшого соціалізму»?! — і вона розсміялася нервовим гістеричним сміхом.

— О, коли б ти знав, як я ненавиджу тих, яких у школі вчили мене любити! Як ненавиджу я тепер ту партію і того Сталіна?! Це ж вони, лише вони зробили таке з людьми. Це вони забрали останній хліб. Це вони вбили мого батька і матір. Я ненавиджу їх і ненавиджу себе таку, якою була в школі. Тобі дивно це чути від мене? Я не боюся тебе. Можеш зараз заявити в МВД. Але ти цього не зробиш, я знаю, бо ти ж людина. А вони заслужили в людей лише ненависть. Вони в моїй уяві постають в образі ненажерливих зміїв, які своїми гнучкими тілами обвили народи і смочуть зі своїх жертв теплу кров. Тримують міцно в своїх смертельних обіймах доти, поки руки жертви ще працюють. А далі — за борт!! Знаєш, що для того треба, щоб змії лишив жертву живою? Голову змію треба відтяти! — зловіщим шепотом просичала крізь зуби.

Наблизився потяг, яким я мав від'їхати. Ми попрощалися з Женею.

в переповненому людьми вагоні я шукав місця, де можна було б коли не сісти, то хоч вигідно стати. Думав над словами дівчини. »Голову змію треба відтяти, голову змію треба відтяти«, — немов стугоніли колеса вагону. »Голову змію треба відтяти, голову змію треба відтяти...« — ритмічно вторило серце.

Задуманий, я не зоглядівся, як опинився в купе, де було вільне місце. Це мене здивувало, бо вагон був вщерть переповнений пасажирами, клунками та чемоданами. Я ступив крок до вільного місця і раптом почув над собою:

— Куда прешся!

Тоді лиш побачив я в купе червоні енкаведівські пагони і трьох людей, закутих в кайдани. Мимоволі здригнувся і швидко обернувся, щоб віддалитися. Погляд мій впав на полицю купе, звідкіля донеслось до мене багатозначуще »Куда прьошся?« Прищурені сірі очі пильно дивились звідти на мене. Де я бачив ці очі, цей трохи кирпатий ніс, веснянкувате лице!!! Де? Щось знайоме, дуже знайоме... Може... Але — ця уніформа і пагони...

— Ей!... — і я почув своє ім'я і прізвище. З полиці швидко звісили ноги в блискучо почищених чоботях, а далі побачив я перед собою Борку, мого товариша шкільних забав, витівок, бійок.

— Старий друг лучше нових двух, — весело сміявся та плескав Борка мене по плечі. Сів на лавку і потягнув мене зі собою. Медалі й ордени, які прикрашували його груди, вдаряли один об другий і голосно бряжчали.

— Де ти взявся?! Взагалі — тебе тяжко пізнати, — сказав я здивований цією зустріччю.

— По делам служби, — самовпевнено промовив Борка, бундючно виставляючи свої цяцьковані орденами груди.

— Бачу, що у війні повезло тобі, — підморгував я йому на медалі.

— М-да-а-а! — Борка з задоволенням поправив медалі і закоханим оком дивився на них. — Трохи на фронті, трохи в загранотряді, а тепер в МВД. Мало що бракує і героя СССР, — хвастливо промовив.

Ми розговорилися. Борка з самозахопленням оповідав свої пригоди.

— Життя пливе, знаєш, на во! — і він по своїй шкільній звичці підняв вгору великий палець руки. — Маю прекрасну квартиру, опотлення, вода і освітлення, ну, і робота не дуже то важка. Трохи, правда, нерви вимотує. Але, де я не в силі нічого зробити, там говорить мій друг, — і Борка долонею поплескав по кобурі нагана.

— Тепер з району везу оцю контрреволюцію в область, — кивнув на закованих у кайдани арештантів. Я повів очі за його рухом і побачив заплакану стару жінку, молодого хлопця і чоловіка з поораним борознами лицем.

— Що за одні? — стиха спитав і сам злякався свого запиту. А що, як Борка запідозрить мене в чомусь?! Але він, здається, в своєму гарячковому зарозумінні не звернув на мої слова особливої уваги, а відповів:

— Ота стара відьма трудоднів не виробила і з колгоспу втікла. Піймали. Два роки дістала. В порядку. А той сопляк, — кинув на хлопця, — молотарку колгоспну попсував, щоб хліб не молотити і державі не здавати. Десять літ, як з пушки, відсидить. А цей — третій, людей агітував, щоб проти влади виступали, проти партії і Сталіна. Ну, за такі штуки — 15 літ. В нас коротко з ними.

Я дивився на Борку, слухав його слова... згадував про те, що батько його в 1937 році був арештований і засуджений невідомо за що. Не втерпів і запитав про батька, який був колись приятелем нашої сім'ї.

Борка підозріло глянув на мене, а далі байдуже циркнув крізь зуби і промовив:

— Ет, старий хахол... В мене партія і Сталін тепер батько.

Між нами запанувала прикра мовчанка. Борка сидів і скоса непевно поглядав на мене. Раптом він підвівся, став на повний ріст, прибрав офіційну позу і діловито промовив:

— Знаєш, брат, дружба дружбою, а служба службою. А ну, давай я перегляну твої документи!

Я розгубився від тої несподіванки. Дістав паспорт, подаю... Чую, як до горла підповзає якийсь тяжкий камінь ненависти.

— Ну, ну — далі. Военний білет! посвідку з місця праці! — вже верескливо кричав над моїм вухом Борка.

Подаю. Переглянув, повертає їх мені назад.

— Да-а-а В порядку! А я думав, що ти дезертир, чи інша яка тепер сволоч. Багато їх розвелось під час війни і тепер симулюють. А ти щось цікавий став. Всякими контрреволюційними гадками цікавишся. То от цими — кивнув головою на арештованих, — а то моїм батьком...

Мені ще треба було їхати десять кілометрів. Але піднявся з лавки і став прощатися з цією тварюкою в людській подобі з ім'ям Борка. Краще ці кілометри постояти в холодному тамбурі, ніж сидіти в такому товаристві.

Притуливши чоло до холодного вікна, дивився в простір придніпрових степів. По обох боках залізничного полотна вузькими стежками йшли люди. Чорні, обідрані. Втомленими ногами міряли десятки і сотні кілометрів, заздрісно поглядали на потяги, що бігли мимо. Це колгоспники, опухлі з голоду, який дала їм большевицька партія. Пішки попрямували в Західну Україну, де немає ще голоду, бо немає колгоспів. А мимо них пробігають і пробігають вагони... Людей не пускають на потяг. Мов собак, женуть зі станції, скидають з вагонів. Большевицька партія дбає про те, щоб правда про «совєтський соціалізм» не вийшла в світ.

Я дивився на цих людей і думав про зустріч сьогоднішнього дня. Женя і Борка!... Мої шкільні товариші, вихованці большевицької школи... Які далекі, чужі і ворожі тепер вони між собою! Хто переможе — світла правда і ненависть Жені, чи облудна нікчемність Борки?!!

Смерть

(Закінчення)

(9)

Здаля, перед чорною стіною лісу парувала туманами Ворскла. Місяць заспокоївся, виліз вище і випустив долу своє кволе проміння. Злегка посріблились потилиці й поблискували цівки рушниць.

... — В тому річ, Костю, що ти йдеш проти села. Українського села. Того єдиного певного національного водозбору, що ради нього засновував колись «Просвіти», був за інструктора Центральної Ради, тікав з директорським військом. Ти мусиш бути разом з цими незрозумілими людьми саме в ту мішень, яку недавно будував своїми власними руками, як певний щит. Ти мусиш розторочити цю мішень на тріски, спалити ті тріски, щоб не лишилось і сліду. Ти мусиш, Костю, стріляти в позавчорашнього самого себе! Ось у чому річ...

Збоку тихо перешіптувались два комунари. Стукнулись мушками чийсь рушниць.

— Чи ж вони розуміють це? ... — затаєно подумав Горобенко. — Але що це — сумнів? Відкіля він? Дурниці! Його вже нема більше й не буде. Ти сам його склав собі із старого мотлоху. Зведи ж це ще раз собі на очі і розбий назавжди. Будь щирий, Костю. З собою можна бути щирим. В тобі (саме чогось у тобі) збіглися ці дві сили і стали віч-на-віч. Від тих і від тих. Ти прагнеш рівноваги, але це вигадки! Хіба їх можна урівноважити? Адже за цими Попельначенками, Кричєєвими і Дружиніними позаду стоїть Спартак, Мюнстер, Сибір, каторга, страйки і жовтень, а попереду — майбутнє і цикли світових хуртовин. А за тобою з учорашнім національним союзом і «Просвітою» — поплутані мотузи зради, льокайство і бутафорія побутового театру. Хіба ж можна зрівняти безмежні простори майбутнього соціалізму з чотирма стінами своєї хати, де «своя правда, і сила і воля»! Твердо ступай тепер, Костю, вперед і бий без промаху. Далєбі, життя збудовано далеко простіш, ніж це морочить собі й іншим голову маніжна інтелігенція. Бий просто й рішуче, як Несторенко!...

— На мєсте ... сто-ой!

Загін зупинився на середині узлісся. Ладнались ряди. Коли вже стали, Горобенко нараз почув, як неприємний пронизливий нічний холодок проходить крізь тоненьку сорочку й щипає спину. — Було б френча заховати, — подумав Горобенко й злегка затупцював на місці. Від того холоду найжачились щоки й трохи тремтять щелепи, — Ну, ще було б захопити френча!

І раптом хтось позаду накинув Горобенкові на плечі шкура-тянку. Він обернувся й від несподіванки навіть подався назад. Перед ним стояв Попельначенко й посміхався. Попельначенко сказав, як близький товариш:

— Змерз, Горобенко? Це тужурка — тобі. Візьми. В мене шинеля є.

Горобенко зняв з плечей шкуратянку.

— Ні, для чого ж це? Мені — нічого...

Але Попельначенко вже нахилився набік і просував пальці в шинельні рукави. Буркнув сердито, навіть роздратовано:

— Брось! Строїть там із себе ще... Одягай і нікаких гвоздей!

Позаду задзвенів командир карроти Гвоздьов:

Полрота, напра-а-во! Шагом марш!

Збоку захрипів Несторенко:

— Комзвод, цеп'ю к лісу вперьод!

Різно заклацали затвори рушниць, і поспішно затупали ноги.

Було ніколи одмовитись від Попельначенкової тужурки. Горобенко застебнув на комір гаплика й зрівнявся з лавою.

Хрустало під ногами ломачця, назустріч сунули кущі й дряпали руки. Кавалерійська рушниця легко лежить у Горобенкових кулаках і коле темряву.

Просто перед лавою, як мур ворожої фортеці, — густий, похмурий гай. Він нащулився й мовчить. Ніби хоче ближче підпустити лаву, щоб потім одною сальвою скосити враз. Ще крок наперед. Два кроки. Три. Густішають чагарі. Ось зараз бризне гай вогнем. Цю мить... Ось...

Переступили зрубаний стовбур. Ось перший височезний дуб. Він заплутався гіллям між зорями, і чорний панцер стовбура зеленувато вилискує під місяцем. Дуб погрозило мовчить, мов вартувий на чатах. — Ах, чого він мовчить!.. Швидше б уже.

Густо посунули назустріч дерева. Лава вступила до лісу й прискорювала ходу, майже бігла. Ліс стрепенувся й ожив. Пронизливо тріщав, ламався під ногами хмиз, і боляче хльоскали по обличчю галузки. Темрява оповила гай, і не видати лави. Але Горобенко відчуває її всю, кожний її нерівний крок. Вона, як і Горобенко, хоче, щоб якось розрядилась ця неможлива гнітюча тиша, але гай мовчить. Тоді рішучіш і умисно гулко ступають ноги, толочать хмиз. Хай побільше буде гамору, аби тільки не ця тиша. Не ця тиша, що може ховає отам, попереду, за кожним стовбуром, за кожним кущем, націлену цівку одрізана. Хай, з кінцем, бахнуть просто в груди ті одрізани, але тільки не це витягнуте до останнього нерва чекання і всевидюща насмішувата тиша... швидше б перейти цей гай!..

Горобенко спіткнувся об якусь карлючку й мимоволі підскочив. Він звернув трохи вбік, ступив два кроки й... прикипів до місця. Перед ним долі жевріли вугольки... Хтось наспіх присипав багаття землею, але не встиг загасити, трохи осторонь тьмяно вбирав у себе кволі вогники військовий казанок, а коло нього — зібгана солдатська шинеля.

Горобенко глухо сказав до лави:

— Тут костер і шинеля...

В лаві зашепотіли й спинились.

Тріск на хвилину замовк.

Горобенко гаряче дивився на вугілля, що сумно вкривалось перед очима попелом і поволі загасало. Кортіло помацати шинелю.

— Тут допіру були вони... Горобенко ступив на шинелю й штовхнув ногою казана. Казанок слухняно перекинувся, і з нього на чобіт Горобенкові полилась вода.

Ззаду поспішно й заклопотано підійшов спешений Несторенко. Він пожадливо уп'явся очима в багаття, і в очах на відповідь углям заграла гостра усмішка.

— Бандочка була...

Несторенко перекинув передком шинелю, потупсав коло багаття, мацаючи по землі підощвами, і склав дашком коло рота долоні:

— Комзвод! Цеп'ю вперед...

Несторенко побіг назад за стовбури.

Тепер, після багаття й покинутої шинелі, стало легше. Міцно стискали руки рушницю, й ноги твердо поспішали вперед. Десь неподалеку дорогою загупотіли коні. Відтіля долетів Несторенків голос і пропав між гіллям:

— Гвоздьов! З левого флангу...

Дерева порідшали. Засіріло передранкове небо. Знову виступили куці і заваджають іти.

Раптом на правому крилі бахнув постріл. За ним другий. Ще раз.

— Бегом вперед!..

На правому крилі знову пачка пострілів. І стихло. Лава вибігла з гаю на стерню й відсапувала. Стало вже зовсім видно. Світало. Відкілясь узявся незадоволений Дробот. Хтось запитав його. Дробот махнув рукою і вилаявся.

— ... Втекли.

Сизий обрій даленів за могилою. Передранковий холодок дряпався за рукави й лоскотав спину.

З поля риссю під'їхав Несторенко з Гвоздьовим. Несторенко одсунув на потилицю кубанку й одкинув з чола чуб.

— Втекли, так перетак!... Тільки б ще три кавалеристи мені і — споймав би гадів! На хутори, мабуть, подались.

Несторенко круто повернув кобилу і скомандував:

— Комзвод, стройся!

Оддалік на ріллі знову задзвенів тенором Гвоздьов.

Хутко вишикувався загін і рушив до шляху.

В далені під лісом парувала Ворскла й бовваніли за вітряками Козіївські верби.

XXIII

Їх було шість. Шість найзаможніших козіївських багатіїв. Але видавались вони звичайними селянськими дядьками. Стомлені від роботи, посічені зморшками лиця, скуйовджені бороди й навіть замурзані сорочки. Були флегматичні в рухах і ніби цілком байдужі. Горобенко ніколи б не відрізнив їх серед бідняцької сіроти. Але Несторенко вибирав їх старанно і заклопотано, мов шукав серед них племенних жеребців на парування. Він довго дивився в сільраді у якісь списки, запитував прикишливо писаря й мовчазного, приголомшеного голову, а потім з трьома партійцями ходив по хатах.

Каррота з Гвоздьовим пішла на хутори, і Несторенко квапився покинути з Козіївкою. Він швидко приводив до сільради заруч-

ника і поспішно вертався до інших. Уже п'ять заручників стояло коло ганку серед загону комунарів. Стояли вони насуплені й мовчазні. Ні одним словом не озвався ніхто із них до партійців, і в їхніх бородатих лицях годі було прочитати жаж, здивовання чи розпач. Стояли, не переступаючи з ноги на ногу, мов дожидали начальства, що розп'якатиме їх за неплачені податки, за свавільні поруби в державному лісі, за випас на панському полі. Горобенко намагався дивитись на них. Він розлігся на шпорищу в затінку під стіною сілради, поклав поруч себе кавалерійську рушницю й заходився крутити цигарку. Але тремтіли пальці, висипався на шкуратянку тютюн, і тоненький цигарковий папір корчився під пучками, не хотів скручуватись у дудочку. У грудях росло непокоєння, тиснуло на серце й муляло в животі.

— Що за чорт! Я хвилююсь більше, аніж ці заручники, — подумав Горобенко, і тоді вже не міг подолати себе. Він скося глянув на дядьків. Вони стояли такі ж нерухомі й мовчазні. Горобенко обдивився їхні зашкарублі, великі не про ногу, чоботи, порепані руки й не міг зрозуміти: знають же вони, що за Гарасименка, Кірпічникова й Фейгіна відповідатимуть вони, що не для пропаганди повитягав їх із хат Несторенко? Не можуть же не знати! Тоді — що це за спокій? Чи дивовижний стоїцизм чи бичата тупість? ..

Майдан перед сілрадою й вулиці спорожніли. Тільки віддалік коло тину в остраху застигла бліда молодиця. Вона пригорнула скарлоченими руками до своєї спідниці двох заплаканих дітей, мов боялась, що їх однімуть у неї, і вперлась у тин. Деся на дальній вулиці несамовито кричала якась жінка. Той крик був такий розпачливий, а очі в цієї молодиці такі налякані, що здавалось, ніби то кричить і дивиться жахливими очима одна ця молодиця з дітьми, а той крик — то страшна луна, що б'ється об стінку на дальній вулиці й крає Горобенкові серце. Ах, цей крик, від якого тремтять руки й перевертається колесо в грудях! Ну, хай би ці дядьки теж кричали! Хай би дряпались, кусались, бились, тікали! Тоді б усе якось розв'язалось само собою. І цей ще Несторенко, як навмисне, зволікає з тим шостим... Хоч би вже швидше! ..

Горобенко безнастанно затагувався цигаркою, а непокоєння в грудях росло, підпирало під саме горло. Одної цигарки було мало: Горобенко скрутив зараз же другу. Сонце мирно кидало на майдан перед сілрадою жмути світла й тепла. Немов нічого особливого не трапилось і нічого надзвичайного не буде. Пріло чоло й шия, на губи стікали солонуваті краплини брудного поту. А заручники з непокритими головами стояли під самим сонцем і не затулялись від нього. І від цієї зовнішньої мирності й звичайності ставало Горобенкові моторошно. Він тоскно подумав:

— Так, це не стрілянина з бандою в лісі. Це не війна зо всіма її відразами. Це... — і раптом пригадалось давнє Попельняченкове слово — «розправитись». Саме це воно. Наближається те, чого ждав, до чого мусів прийти, але яке ж воно страшне! Їх розстріляють... — Горобенко боязко запитав себе: — Хто?... Але відповіді не треба. Це ж ясно — хто має розстрілювати...

На майдан вийшов із волосної пошти миловидий, з чорними довгими вусами поштовик. Він закрив за шнурований пасок руки й спокійно поглядував по сторонах. Йому набридли поштові справи

з неможливими серпневими мухами в маленькій кімнаті волосної пошти, і він вийшов передихнути.

Горобенко дивився на його біленьку охайну сорочку, велике чоло без зморщок під чорним зачісаним набік волоссям і нараз спало на думку:

— Щасливий! Йому не треба нікого вести, нікого вартувати... — Горобенко закрив на мить очі й зморщив до брів чоло. — Міняються влади, приходять денікінці, приходять червоні, потім банди, потім знову червоні, але то не обходять його. Він штемпельює листи, продає марки, записує зрідка перекази, видає решту, а надвечір іде купатись до Ворскли. Його ніяка влада не чіпає і він збоку спостерігає собі події, наче читає в столичних газетах відділ кримінальної хроніки. І його життя — то тиха затока серед шторму революції. Щасливий поштовик! — І, як хлопчиківі захотілось Горобенкові піти з поштовиком до його хати, випити з ним шклянку чаю з малиною...

— ... З малиною? Може ще, Костю, послухати, як він на гітарі грає!...

Ні. Те, що має статись, те мусить статись. Життя, нове життя, Костю, купується кров'ю, добувається смертю. Це новий негласний суворий закон, якого не обійти. Ти ж сам знаєш це. К чорту ж усякі нерви й легкодухість!

З вулиці, збиваючи куряву, поспішно привели шостого. З-за пазухи розхристаної полотняної сорочки блищав на грудях маленький мідний хрестик. В густій, чорно-рудуватій, як мох, бороді заплуталась соломинка, маленькі гострі зіньки під скісними повіками полохливо бігали по партійних, як зацьковані миші. Але, коли став він поруч інших заручників, — одразу ж заспокоївся і зів'яв, мов повернувся додому після халепи.

Несторенко, видимо, квапився. Він наспіх перебалакав із Попельначенком, забіг до сільради й за хвилину збіг назад спорохнявими східцями. Розділив на дві частини загін комунарів, востаннє ще раз промовив щось до Попельначенка і тоді звернувся до заручників:

Ну, двигайся!

Дядьки, як автомати, покірно рушили.

Це все промайнуло надзвичайно швидко, і як він опинився в тому відділі комунарів, що вів за село заручників і чому саме він ішов поруч того шостого з мідним хрестом, — Горобенко не пам'ятав і не здавав собі справи. Він тримав на ремені рушницю й намагався йти в одну ногу з переднім.

Раптом знову уколів у груди й боляче закопирсав той самий божевільний жіночий крик:

— Ой, рятуйте!.. Матінко моя!.. Семене, та куди ж тебе?! Ой Боже ж мій!..

Вулицею бігла простоволоса жінка й розмахувала над головою руками. Дико й розпачливо клацала худими пальцями, мов, тонути, ловила в повітрі незримі, нитки. Її лемент дряпав уже і по конвою. Передній перед Горобенком перекинув на друге плече рушницю, мотнув шиєю й прискорив ходу. Але заручники були спокійні, немов і не чули тих зойків. А жінка вже наздоганяла загін. Рвала на собі волосся й голосила, як над покійником:

— Ой що ж мені робити!... Ой, голівонько ж моя пропаща!..

Шостий заручник, нарешті, обернувся до неї. Промовив хрипко, але цілком спокійно:

— Іди, Катерино, додому... Жеребця того не продавай, а візьми в Карпа десять пудів пшениці, що перед Великоднем позичав... Несторенко сердито крикнув:

— Ну, там — розговори всякі!

Хтось позаду затримав жінку, і вона заголосила ще дужче. Дядько одвернувся від неї, глибоко зідхнув і далі почулав за іншими насуплений і мовчазний.

Знову вразило Горобенка: — Та невже ж вони й досі не догадуються? Чи це живі трупи, чи мертві люди?.. Ставало торопно близько йти коло них, і Горобенко мимоволі збочив на крок.

Ні душі на вулиці, й навіть з вікон ніхто не дивиться. Наче вибігли кудись світ-заочі всі пожилці. Тільки позаду, вже здалека, все ще лементує жінка, й ті крики розбитою луною тремтять під стріхами й виснуть на вітах верб.

* * *

Чи довго, чи недовго йшли — Горобенко не знав. Було узлісся невеликого гаю. Їх порозставляв сам Несторенко. Уважно: щоб не помилитись. На два кроки один від одного. Потім одійшов назад, одсунув далеко на потилицю кубанку й вийняв із кишені великого годинника — прибуло.

— П'ятнадцять мінут даю вам ще строку... Можете молитись, співати, прощатись — як там кому... Несторенко недобре посміхнувся і пройшов уздовж заручників.

Горобенко не дивився на них. Він утопив у землю очі й скулився.

Щось важке навалилось на повіки і страшенно свербить тім'я.

Зняти б кашкета й почухати. Ой, як свербить тім'я!.. Але Горобенко не рухався. Стояв застиглий і безвладний, буцім то не заручників мають зараз розстрілювати, а самого його.

Несторенко поволі, великими кроками ходив перед мовчазним рядом дядьків і тримав на витягнутій долоні годинника.

— Десять мінут осталося жити... Через десять мінут коцну.

Не молились і не прощались заручники. Стояли, мов зачаровані, мовчки й непорушно. І від їхньої мовчанки ставало навкрузи надто тихо, аж жаско.

Несторенко зупинився й помалу подивився на годинника.

— Восім мінут іще...

Зненацька до Несторенка підбіг відкільясь схвильований Дробот і зашепотів на вухо. Від хвилювання голос йому був різкий і було чути його шепіт:

— Через брод банда переправляється. Вон там відать ейо...

Відділ дригнув і обернувся до річки. Несторенко вихопив нагана й крикнув на ході:

— За мною!..

Побігли небагато — до піщаних кучугур за лозами. Комунари збилися до купи й пильно вдивлялись уперед. В долині, вигинаючись на всі боки, полізла за далекі ліси Ворскла. Через брід, справді, переходило, не поспішаючи, якесь стовпище.

Несторенко підкинув до чола «цейса».

— Корови переходять і більше нічого!.. Тоже ще — паніку під-

німать!.. — кинув роздратовано Дроботові і рвучко метнувся до узлісся.

— За мною!

Горобенко вискочив з іншими за лози. Він глянув тремтяче на узлісся і став. Там, під гаєм, стояли засуджені заручники на тих самих місцях, у тих самих позах... Там, під гаєм, нерухомо стояло шість засуджених, як шість живих смертей.

Тепер не ладнались комунарі на шерг. Бігли щодуху навропе, наче боялись, що заручники зараз зірвуться з місця й безповоротно втечуть. Хтось, не добігаючи, вистрілив і ту ж мить за ним безладно запахкали постріли. Тоді Горобенко побачив, як крайній у сірому піджаці дико заревів, стрибнув убік і розляпано побіг до гаю... Хтось упав там. Закричали ще два. І ось один розпатланий з розчепіреними руками біжить просто на партійців. Горобенко висадив усю обойму. Він прожогом цокнув ще раз затвором. Вистрибнула бляшанка. Магазинна коробка порожня... І тоді нараз він ясно побачив перед собою:

... Великі роздерті жахом очі. На сорочці від бігу теліпається мідний хрестик. Зведена над головою рука. Заричав...

Горобенко спинився, вхопився за цівку — мушка обідрала пальця — розмахнувся щосили і щільно заплющив очі...

Тоненько хруснуло попереду і захарчало. Щось мокре ляпнуло Горобенкові по руці. Він випустив цівку з рук і глянув. Перед ним тулуб з розтрощеним черепом, як опудало, гулко гупнув на землю...

З боків пахкали постріли.

Горобенко обернувся, перевів дихання й подався навання.

Він не чув уже позаду ні криків, ні стогонів, ні Несторенкової команди. Стало одразу порожньо всередині і навіть по особливому легко.

Тільки сонце пече в потилицю і свербить тім'я. Він кинув на пісок кашкета й тільки но хотів застромити в чуба пальці, як очі впали на червону плямочку.

— Кров!...

Рука затремтіла, й вишнева краплинка блиснула на сонці. Посміхнулась сонцеві.

І тоді зненацька сильно-сильно в пам'яті промайнуло занадто виразне, мов зараз усе те сталося:

... Скрижавлена сорочка Надина і на простиралі іржава краплинка... Надина кров! Непорочна, чиста дівоча кров... Було тужно за тим, що не стало чогось без вороття, що набезвік розірвало вінок, і було до сліз радісно, що народилось щось нове, щось дуже інтимне, щось нерозлучне, рідне...

* * *

Горобенко сквапно витер об тужурку ту краплину крові, утер з лиця рукавом піт і закинув догори голову.

А вгорі, високо над землею уходили кудись у безконечну далечінь блакитні тераси спокійного, безхмарного українського неба.

Кінець

Київ, травень 1926 — березень 1927.

Оттон Тоумі

У небо

Мандруючи по найглухіших закутках краю, довелося мені якось шукати захисту від зливи на невеличкім хутірці. Я увійшов у хату. Мені здалося спочатку, що я потрапив у пустку — так тихо і так темно від хмар, що закривали небо, було в хатині. Та придивившись, зненацька я помітив у кутку, за столом, щось дивне. Воно було подібне до людської голови, але вдвічі більше й калічне: вгорі покрите патлатим волоссям, а внизу сходилася та голова клином, чи нагадувала формою перевернений дзвін.

Я здригнувся. Адже я був саме в тих пустельних краях, де люди не даремно забобонні; там трапляється, що дітей запроднують бісові, там вірять у перевертання народжених самим дідьком і його чарами. Отож і мені здалося в пітьмі, що переді мною саме така неприродна істота з самою лише людською головою. Та я опанував себе, почепив плаща на гачок і аж тоді підійшов ближче до столу, щоб зблизька роздивитися на це диво.

Це була людська істота. Людська але яка!

Величезна калічна голова трималася на тілі, що було б замалим навіть для восьмирічної дитини; спина була викривлена горбом, тонкі руки викривлені долонями вгору, одна нога викручена майже назад. Але обличчя було дитяче, не таке спотворене, тільки дуже витягнене вниз; мутні мертві очі вп'ялися в мене. Каліка сидів при столі в самій сорочині. Не дуже приємно залишатися віч-на-віч з такою істотою!

— Тут хтось чужий? — зненацька озвалась дитина.

Я аж здригнувся від несподіванки, бо чомусь спало на думку, що каліка й говорити не вміє. Голос був дитячий, м'який, заспокоюючий.

— Так, тут чужий, це я.

— Мабуть чужого захопила в дорозі ця злива?

— Так, трохи змок. Ти мабуть дитина цієї родини?

— Атож! Я — найменший. Всіх нас шестеро: Хейкі, Юнну, Ясот, Стіна ... Зажди, хто ж іде після Стіни? Я когось забув ... Та коли Стіна повернеться з сінокошу — ми її запитаємо. Я — останній, значить я наймолодший. Тому мене й люблять найбільше з усіх: батько й мати, брати і сестри — всі мене люблять. Одного разу брав мене батько навіть у місто на ярмарок, і там мені дали купу медівників та горіхів.

— А чи не возив тебе батько до лікаря?

— Возив, саме тоді й возив.

— І що ж лікар сказав?

— Він лише постукав мою голову і сказав, що з цього добра нічого не буде.

Я припинив розпити, боячись завдати йому болю. Але він сам продовжував оповідати про свої хвороби, і посміхався при тім з дитячою байдужістю.

— У мене, бачиш, така велика голова, що навіть батькова шапка не налазить. Крім того, — продовжував він, — моя голова тверда, як дерево. Постукай-но, сам переконаєшся.

— Я й так вірю.

— От я постукаю головою об стіну, тоді ти й почувеш, яка в мене голова.

І він з розгону вдарив головою об стіну так, що задудніла. Я порадив йому не робити таких речей і дивився на дитину із співчуттям. Зненацька він засміявся:

— А ти мабуть і не знаєш, що я сліпий! — сказав він. — Я нічого ніяк не бачу, не бачу й тебе. Колись я був видющий, але це було давно...

— Чи не здається тобі, що було веселіше, коли ти міг бачити?

— О, було веселіше, так-так... Я міг тоді бачити нашого коня, що його ми зevamo »Кіпока«. Він має білу голову. Дуже сердитий кінь, зате бігає швидше від інших. А мені дали дзвіночка від хомути! Ось він... Чуєш, як гарно баламкає? Справді гарно?

— Гарно.

Хтось увійшов із сіней. Хлопчик прислухався й запитав:

— Чи то ти, Стіна?

— Я.

— Глянь, тут є чужий. Він сидить коло мене на лавці... Ага, про що я говорив?... Скажи мені, чужий, чому дзвіночок так гарно дзвонить?

Я пояснив, як міг.

— Чуєш, Стіна? У дзвіночку є невелика кулька...

Якийсь час він сидів мовчки. На обличчі відбивалася гама швидких перемін почувань. Я поцікавився, скільки йому років.

— Йому тільки тринадцять, — сказала Стіна.

— Правда! — згодився хлопець. Мені було вісім, коли я осліп... А тепер я принесу показати тобі наші нові дзвінки. Хочеш, чужий?

І, не чекаючи відповіді, зсунувся з лави на долівку. Ноги були зсохлі, він ліз як дитина. І недалеко заліз. Його зненацька схопили корчі, тіло билосся, хлопець із затисненими зубами жалібно стогнав. Сестра кинулася до нього і притримувала тіло, доки тривав приступ.

— Отак-то, — обізвалася вона, коли корчі у хлопця минули. — До всього лиха на нього ще від часу до часу накидається чорт. Їздить на нім, біднім, як на коні.

— Піднеси мене, Стіна, і посади на лавку, слабим голосом озвався хлопець.

— Зараз, зараз, дитино. Ось так. На лавці тобі буде краще.

Він довго сидів на лавці, безсило звисивши ноги, і по обличчі було видно, що він намагався щось пригадати.

— Ага, пригадав!... Чужий ще є?

— Так, я ще тут.

— Ти бачив, як нечистий їздив на мені? Як він ударив мою головою об землю — страх!

— Тобі боліло?

— Я не пам'ятаю. Він кидається на мене он з того кутка — такий чорний, страшний, — і кидає мене на землю... А потім я нічого не пам'ятаю...

Я мовчав, не знаючи, що сказати. Тяжко було на душі, глибоке співчуття стискало моє серце. А надворі дощ ще посилювався, лив, як з відра. Подекуди почало навіть протікати через стару стріху хати. Не втихала і громовиця. Хлопець послухав і сказав: — Яка злива, та ще й з громом! Це Бог розгнівався і послав на бідних людей дощ в самі сінокоси. А все ж таки Бог добрий і милосердний. Він би простив косарям їх провину, це тільки вже така установа: взимку сніг і заверюхи, а влітку — зливи. Бог дуже, дуже добрий.

— Ти звідки це знаєш?

— Мама говорила. Вона говорила також, що як я помру — то Бог візьме мене до себе у небо.

— А хіба ти хочеш умерти?

— Ще й як! Я ж піду у небо! Там Бог виправить мені голову і дасть міцні ноги, там нечистий не буде мене мучити. Я маю два пенні в срібній скриньці. Я їх пожертвую Богу...

У тих бідних місцях навіть для нього гроші були найліпшим з усього, що знав! Відходячи, я поклав йому в руку гріш. Він увесь здригнувся з радости, коли довгими тонкими пальцями намацав срібло. Він був так зворушений, що не міг вимовити й слова.

Я вийшов, але відразу ж і повернувся, щоб взяти забуту палицю в куті.

Хлопець крутив, як і спершу, гріш у пальцях і, гадаючи, що ввійшов хтось із родини, почав оповідати:

— Хейкі, слухай... Мені дали грошей! Це мені дав чужий чоловік, що тут перечікував бурю. І я нікому не дам цієї монети. Я її дам Богу, коли візьме мене у небо... Коли мене більше не буде мучити нечистий... і коли...

Я вийшов у край зворушений і від душі побажав, щоб нещаслива дитина якнайскорше пішла у небо, де їй Бог направить голову і дасть нові міцні ноги, і де нечистий не буде її мучити.

Переклад Д-о.

Жорж Роденбах

В ПРОВІНЦІ

В провінції у равниному мліні
лунає дзвін, лунає, на світанку,
що як сестра глядить з ясного ганку.

Лунає дзвін, удари білоніні
опалим цвітом сиплються на місто,
вкривають сірі стіни целюстками,
мов згуків куп, розвіяний вітрами.

О, рання музико, що в'єшся з веж змісто,
що в'єшся в далечінь гірляндами сухими,
що в'єшся з згаслих днів мов лілеї незримі.

— Такий холодний блиск твоїх сумних потоків,
мов сльози падають з обличчя мертвих років!

(перек. Юрій Липа)

3 минулих літ

ХІХ. Драгоманівці в царській цензурі

У відомого драгоманівця та перекінчика Павла Тучапського був у Петербурзі брат, який служив у цензурі, де зокрема зі свого уряду забороняв друк подаваних на цензуру українських книжок. По революції в 1905 р. цензурні віжки на деякий час трохи послабшали й інколи зрідка Тучапський-брат давав свою згоду на українські друки.

Про свої зустрічі з цією зловісною, як і його київський браток, особою розповідає наш незрівняний мемуарист, проф. Олександр Лотоцький, так:

»Цензора Тучапського я добре знав. Це був землячок, брат відомого в Києві українського радикала, найближчого співробітника Миколи Ів. Ковалевського в час найгостріших змагань радикалів-драгоманівців з «національною вузькістю» групи В. Антоновича — О. Кониського. Ледви чи не од брата цензор засвоїв досить призириле трактування української літератури, принаймні він, покликаючись на свого брата-революціонера, так висловлювався про подані мною до цензури два прозові томи «Віку», де було зібрано кращі зразки українського письменства за сто літ нашої літератури. Так само очевидно трактував він і Шевченка» (О. Лотоцький: «Як появилася повне видання «Кобзаря». Сторінка з спогадів. «Тризуб», Париж, 1926, ч. 23).

Цих слів Лотоцького досить для того, щоб довідатись, що й царський цензор Тучапський під впливом свого брата-драгоманівця, засвоїв собі призириле ставлення, проповідуване Драгомановим до української літератури взагалі, а до Великого Кобзаря України зокрема.

Але цей цензор не був самотнім заступником школи Драгоманова в цензурних установах царської Росії. В Києві був один прихильник Драгоманова на цензурнім фотелі. Про це довідуємось із спогадів Юрія Тищенка-Сірого про київську цензуру. В уривках спогадів Тищенка, надрукованих досі, читаємо такі рядки про першу зустріч автора 1907 р. з київськими цензорами:

»Прийняв мене секретар цензурного Комітету С. Оpatовський надзвичайно ввічливо. У відповідь на мої запитання і взагалі у висловах вживав він надзвичайно доброї української мови... В кімнаті, де мав відбутися перегляд книжок, Оpatовський познайомив мене із цензором того відділу, Сергієм Щоголевым, тим самим, що пізніше написав і опублікував донос на український рух у вигляді цілої книжки під назвою «Украинское движение, как современный этап южно-русского сепаратизма...»

»З першої ж моєї візити, як Оpatовський, так і Щоголів у розмовах зі мною вживали виключно української мови, бо обидва були українцями, хоч і називали себе «малоросами»... Оpatовський був тільки службістом і мав певні симпатії до всього українського, а нераз приходив і на допомогу своїми порадами хоч і за певну оплату. Щодо С. Щоголева, то це був не тільки форменний ренегат, а й агент російської поліційної влади» (Ю. Тищенко: «Спогади», Наук. Збірник УВАН, кн. 2, ст. 119).

Так само Ю. Тищенко писав дня 12 листопада 1948 р. з Кіль-Гейкендорф про Щоголева:

»Між іншим, щодо Драгоманова, а властиво вислову Щоголева, то я думаю, що це справа минулого, хоч у моїх споминах це є так, як воно було, про це я писав і Св. Др(агоманову). Між іншим, Щог(олев) сказав, що пішов би не в огонь і воду, а як апостол за Христом. На що я йому відповів, що було 12 апостолів, а залишилось 11. На цьому ґрунті виник тоді великий конфлікт. Але це справа минулого. В кожному разі, коли б Вам було це ще актуальним, то напишіть; я опишу цей інцидент докладно». (Див. також «Українське Слово», Париж, 14 жовтня 1951, ч. 518 — «Спізнений лист»).

Але навіть без спогадів Ю. Тищенка віддавна відоме шире захоплення С. Щоголева Драгомановим — від часів появи його книги «Украинское движение» 1913 р. в Києві.

В цій книзі Щоголев дуже часто для побороення українських тверджень тріумфально посилається на авторитетні для нього думки Драгоманова, використовуючи для цього перше видання «Листів на Наддніпрянську Україну» (Коломия, 1894).

До цих наведень з «Листів» Драгоманова Щоголев залюбки додає, як рекламу та похвалу, свої слова: «... Ссилаєсь на историческій авторитет М. Драгоманова, ми можем констатировать с удовольствием», або «как справедливо говорит Драгоманов», «авторитетное утверждение известного украинофила М. Драгоманова» і т. п.

Людина фахової освіти (Щоголев був лікарем, але без практики), він мав дуже незначну загальну освіту і тільки цим можна пояснити, що він знаходив у делитанських настирливих і тенденційних протиукраїнських теревах «Листів» Драгоманова — історичний авторитет, авторитетні твердження, яких саме цілковито їм бракувало.

Друга справа, що думки самого Щоголева були однакові з думками Драгоманова, а тому він радо пішов би за Драгомановим, як апостоли за Христом.

Таке надзвичайне на перший погляд захоплення царського цензора «Листами» Драгоманова не має в собі нічого істотно надприродного. Просто — знайшлися, спіткалися дві прекрасні душі, дві споріднені в ненависті до України та українців душі — цензорська та професорська. Це лише на перший погляд цей київський цензор носить з «Листами» з Коломиї, як дурень з писаною торбою. В дійсності Щоголів для заперечення та знеславлення України знайшов у «Листах» Драгоманова духову опору, точку опертя, яка єдино дала йому можливість написати свій, як каже Тищенко, «донос» на «солідному», «авторитетному» та старанно обробленому ґрунті «Листів» Драгоманова. Всі потрібні для Щоголева протиукраїнські аргументи він знаходив у цих прославлених ним коломийських «Листах» Драгоманова.

Щоголева, як усіх попередників ренегатів малоросів безконечно дратувала поява української преси, часописів та журналів у Києві по революції 1905 року. А особливо обурювали його ті, навіть мінімальні, національні вимоги, які ставила українська преса про повернення прав української мови в шкільництві, навіть початковім. Занепокоєний цими щоденними вимогами української преси, яку він урядово мусів читати, цей перевертень з одчаєм хапався за славетні коломийські «Листи», знаходить там «спасенні» (за виразом п. В. Дорошенка з філяделфійської «Америки») думки Драгоманова й тоді тріумфально пише:

»По етому поводу мы советовали би всем современным поборникам украинской южной школы твердо помнить дружественное предостережение покойного М. Драгоманова, который еще двадцать лет тому назад писал: «Неудобно требовать, чтобы украинскому языку вернули все его права. Неудобно

добно, або в старину наши школи народный украинский язык употребляли очень мало при церковном (т. е. церковно-славянском) языке...» («Листи», Коломия, 1894, ст. 88). У «доносі» Щоголева це місце знаходиться на стор. 354.

А на ст. 474-й свого «доносу» Щоголев розводиться навіть, ні сіло, ні впало, про німецьке забарвлення української літератури в Галичині — і знову цей ренегат не висав цього з пальця, а таки з «Листів» Драгоманова: «Знаменительні слова покойного Драгоманова о немецкой закраске литературы в Галичине». («Листи», ст. 12).

Подвійно бридко робити ці подвійні виписки з творів С. Щоголева та М. Драгоманова й тому не має охоти ані їх закінчувати, ані наводити далі.

Але візьмим ще один приклад використання думок Драгоманова в Щоголева. Чеслав Янковскі в статті «Кобзар України», уміщеній з нагоди 50-тиріччя з дня смерті Т. Шевченка в польському щоденнику «Kurjer Warszawski» в березні 1911 р., прихильно згадує Капніста та його твір «Ода на рабство». Польський журналіст каже про Капніста, як українського патріота, що пригадує колишню волю України.

Знаний московський людоненависник Вігель у своїх спогадах скаржиться на цього самого Капніста та перекладача Гомера Гнідича: «несмотря на единоверіе, единокровіе і единоезваніе еті господа ненавіделі Россію».

Зрештою, 1791 року цей самий Капніст вирушив за кордон, щоб розпитатися чужоземних дипломатів про можливості інтервенції з-за кордону в справі України (Роман Млиновецький: «Історія українського народу». Вид. 2-ге, ст. 357; Dobinski: «Berlinska Misja Kapnist», Przegląd Polski, Warszawa, 1895).

У відповідь Ч. Янковському п. Щоголев скwapно ховається під заслону космополітичних «Листів на Наддніпрянську Україну» М. Драгоманова, тріумфально посилаючись на думку цього москаля-чарівника: «По мненію Драгоманова, однаково ета ода плод не исторически-національной, а абстрактно европейской почвы» (Щеголов: «Украинское Движеніе», К., 1913, ст. 25).

Таких прикладів, коли цей царський цензор спритно ховається за уросеній «авторитет» Драгоманова можна було б навести значно більше. Але шкода часу на це.

Нарешті, по революції 1917 року цей самий царський цензор заснував стипендійний фонд для науково-студійної стипендії ім. М. Драгоманова; переказавши гроші на руки тодішнього голови Українського Наукового Товариства в Києві, В. П. Науменка.

Все це мало б свідчити, що Щоголев справді таки був драгоманівцем.

В листі до редакції місячника культури «Орлик» (листопад, ч. II., 1947 р.) п. проф. С. Драгоманов писав:

«Копії листів С. Щоголіва, як «особливого цензора» до Головного Управління по справах друку, які є в моєму розпорядженні, свідчать про зовсім інше... а саме, що С. Щоголів був цілковитим противником М. Драгоманова. З тих листів видно, що С. Щоголів заборонив ширення творів М. Драгоманова надрукованих закордоном, чого, очевидно, не було б, коли б він дійсно був правдивим прихильником М. Драгоманова, а останній якимсь цареславцем. Мені, як членові В-ва «Криниця» відомо, що твір М. Драгоманова «Шевченко, українофіли і соціалізм», виданий тим видавництвом у 1912 році, після заходів С. Щоголіва був skonфіскований, в-во було притягнено до судової відповідальности, а прокурор Судової Палати ствердив конфіскацію. — Цього досить, на мою думку, щоб довести, що між Щоголівим і М. Драгомановим нічого спільного не було».

Власне, що не досить. В першій мірі через те, що всі ці конфіскації творів Драгоманова Щоголев, цілком незалежно від своїх переконань, мусів добиватись урядово, бо інакше він, як урядовець, робити не міг. Політичні твори Драгоманова були на індексі заборонених цензурою творів. Як цензор Щоголев міг лише забороняти твори особисто йому такого милого та близького Драгоманова. Як автор книги цей самий Щоголев не крився з своїми телячими захопленнями «Листами» Драгоманова. Тим більше, що там він знаходив безліч московських та й чимало царських (особливо з нагоди Переяславського трактату) думок Драгоманова. І більшість цих тверджень Драгоманова Щоголев, перехоплював до своєї книги.

Друга справа, це те, що люди типу братів Тучапських, такий Арабажін або цей Щоголев, для своїх протиукраїнських виправ так добре озброєні думками та «Листами» Драгоманова.

Лише одні з них ішли для побороювання України в «революцію» (Тучапський-перший, Арабажін), а другі — з цією самою метою й кораном Драгоманова в руках і серцях — у московську царську цензуру...

УКРАЇНСЬКІ ГЕТЬМАНИ

У ТВОРАХ ЗАХІДНЬОЄВРОПЕЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Бурхливі події в Україні в середині XVII сторіччя, що перекинулися на Польщу, Росію, в якісь мірі відбилися і на Туреччині й інших країнах, — знайшли немалий відгук не лише в працях політичних діячів, дипломатів і мандрівників, а також і в творах тогочасних письменників Західної Європи. І згодом, коли вже знеможена в боях з Польщею Україна була змушена піти на певний крок «дружби» з московською державою — і тоді ще довго в європейському письменстві й мalarстві не втихали голоси то про Україну, то про гетьмана Хмельницького, як згодом про гетьмана Івана Мазепу.

Сучасник Богдана Хмельницького, італійський письменник Лоренцо Крассо у своєму творі «Панегірики славним полководцям» чимало місця приділяє українському великому гетьманові, (L. Crasso, «Eloggi di capitani illustri»). Цю книгу видано у Венеції в 1683 році і, здається, згодом перевидано. Лоренцо Крассо починає свої хвалебні панегірики з часів сивої давнини — від знаменитих полководців античної Греції, спинається на геніальних римських полководців і закінчує твір такими ж полководцями його доби: між ними зустрічаємо й ім'я та опис дій гетьмана Богдана Хмельницького.

Згодом ціла плеяда французьких письменників, поетів і драматургів залишили нам твори про великі події в Україні: Віктор Гюго, Меріме, Дюма-батько, Дерулед й інші. На англійському континенті відому поему про гетьмана Мазепу написав Байрон, зобразивши його в романтичному світлі, створивши образ, який мало відповідав історичній правді, зате полонив читача і викликав багато різних наслідувачів (навіть серед образотворчих мистців).

У творі Віктора Гюго «Рейн» («Le Rhin»), виданому у Парижі в 1842 році знаходимо, між іншим, досить несподівано згадку про гетьмана Богдана Хмельницького, при чому! згадку, яка радує українське серце. Мовиться спочатку про один із старовинних замків, куди потрапив герой (автор). В одній із залей цього замку він побачив, — цитуємо в перекладі з французької

(з I-го видання, 1842, том I-ий), — «гравюру із зображенням Богдана Хмельницького з підписом унизу: »Зачинатель громадянської війни бунтівничих козаків і народу українського«. Тут же далі говорить, що Хмельницький дивився наче б із презирством і легкою насмішкою на кілька портретів різних монархів, що висіли поруч. Великий французький письменник називає Хмельницького «могутнім вождем запорожців».

В журналі «Дніпро» (ч. 5., Київ, 1954) кандидат філологічних наук Анатолій Іллічевський опублікував замітки про Богдана Хмельницького, в яких, між іншим, цікаво пише про твір французького письменника Поля Деруледа — віршовану п'єсу «Гетьман», що вийшла друком у 1877 році і з успіхом йшла в одному із старших столичних театрів Франції «Одеоні». Цього твору, на жаль, покищо авторові цих рядків не вдалося дістати, щоб ближче познайомити з ним читачів і бодай в уривках перекласти на українську мову. Тому дозволимо собі зацитувати уривки з праці А. Іллічевського:

«Дія п'єси відбувається в Польщі й в Україні в 40-их роках XVII століття, сюжет твору такий: Український гетьман із своєю дочкою і вихованцем Стенко перебуває в польського короля Владислава IV. Король намагається використати гетьмана і запорозьких козаків для війни проти Туреччини, але гетьман замишляє боротьбу за визволення України від польського гніту. Стенко втікає на Січ і піднімає повстання проти Польщі. Гетьман, обдуривши короля, також повертається в Україну і очолює розпочате повстання. Після перших вдалих боїв гетьман при допомозі загону отамана Стенко заманює польське військо до крутого лісистого яр, загороджує шлях завалами і здобуває вирішальну перемогу. В цій битві гине отаман Стенко й деякі інші герої п'єси. Стара мати, втішаючи гетьмана, співає йому пісню про безсмертя героїчної боротьби за визволення народу».

Очевидно, про історизм у даному творі говорити доводиться мало. Не буде здається помилкою сказати, що і з художньої точки зору п'єса Деруледа не вирізняється з-поміж інших подібних героїчних драм, що їх так багато було написано в його час. Однак, вона становить для нас неабияку цінність, у першу чергу, як художній документ, що по-своєму зафіксував популярність імені гетьмана Богдана Хмельницького в Західній Європі навіть в 70-их роках XIX сторіччя.

Пам'ять про великих політичних діячів України минулих часів хоч і пригасла тепер у Західній Європі, однак вона не цілком погасла в умах європейської людини. У Мілані, наприклад, тепер іде опера Чайковського «Мазепа» в перекладі на італійську мову. Опера користується надзвичайним успіхом. Радіо Франції, Бельгії, Швейцарії, а можливо й інших країн часто транслює виставу по радіо. Не раз і нам, по-радіо звичайно, доводилося чути, як зривалися оплески у сцені, коли гетьман Мазепа співає про те, що «як державі незалежній Україні бути вже давно пора».

Л. П.

«Народ, його минуле і теперішність у вияві його волі, думки і почуття мусять стати предметом дослідів ростучого покоління, коли воно хоче відчутти і зрозуміти спільний ідеал нації, коли хоче дійти до кінця дороги, на яку вступили попередні генерації, що освітлюють нам шлях».

(Д. Донцов: «До традицій», ЛНВ, 1921, III).

ОДИН ІЗ ДОКУМЕНТІВ КІНА...

Українське кіно почало розвиватися щойно в 20-тих роках, коли в Одесі й Києві почали працювати перші невеликі кіностудії, забезпечені бідною технічною апаратурою, без достатньої кількості кваліфікованих людей, особливо в технічній ділянці. Із створенням ВУФКУ (Всеукраїнського Фото-Кіно Управління) розвиток українського кіна пішов швидшими темпами, хоч і давали себе не раз відчутти московські пута. В кіно прийшли такі видатні актори, як **Замичковський**, **Бучма**, **Валевська**, **Підлісна**, **Масоха** й інші; прийшли режисери, талановиті, темпераментні, віддані справі українського мистецтва — **Долина**, **Кавалерідзе**, **Довженко**, **Терещенко**, **Кауфман**, **Затворницький**, **Стабавий**... В Америці, в Чехо-Словаччині, Франції й інших країнах українські фільми почали завойовувати на початку 30-тих років широкого глядача і здобувати визнання закордонних майстрів кіно (звичайно, фільми, в яких українським кіновикам вдалося обійтися ще без «соцреалізму» й вимаганой вже тоді Москвою пропаганди). У Празі тільки в 1929 році довгий час ішло кілька українських фільмів ВУФКУ, з особливим успіхом **«Велике лихо маленької жінки»** і **«Тарас Трясило»** під зміненою назвою **«Багатир волі»**. У Франції з неменшим успіхом ішли фільми **«Черевички»**, **«Тарас Трясило»**, **«Василина»**, **«У павутинні»**, **«Накдеп»**, а трохи згодом велика епопея Довженка — фільм **«Земля»**, нагороджений у 1932 році на міжнародньому кінофестивалі у Венеції. У США йшли ті ж фільми, а також **«Звенигора»**, **«Злива»** режисера Івана Кавалерідзе (з історії гайдамацького руху на Україні) тощо.

Однак, такий бурхливий розквіт українського кіно не тільки що не подобався Москві, а навіть почав її застрашувати: з-за кордону вимагали фільмів не російських, а в першу чергу українських. Це були ще роки відносної свободи на Україні, коли свідома частина української інтелігенції намагалася вирвати з рук ворога все, що можна, для служіння своєму народові й своїй культурі. Таких були одиниці вже й у той час, але ці одиниці часто досягали великих, на жаль, тимчасових, успіхів у боротьбі з червоним окупантом на фронті української культури. В середині 30-тих років московське Політбюро ще не йшло на відверту розправу з національними силами України, переможеної, але не скореної.

Щоб якось применшити успіхи українського кіно в самім СРСР і особливо за кордоном, Москва почала вдаватися до різних заходів, нечесних і провокативних. Вони були немов прелюдією перед великим розгромом, що незабаром прийшов.

Зацитуємо один із документів тогочасної завзятої, хоча й позірно не голосної боротьби між двома світами всередині СРСР — російським і українським. У журналі **«Кіно»** за березень 1929 року (Харків) змушений прикритися ініціалами М. М. один видатний майстер українського фільму опублікував замітку під назвою **«Вельми дивні «випадки»**. Уривки з цієї замітки й цитуємо:

«Нью-Йоркська єврейська газета **«Таг»** в номері від 5 лютого (1929 року, — Л.П.) видрукувала велику статтю, присвячену нашому фільмові **«Два дні»**.

«Новий кінотеатр, — пише **«Таг»**, — демонстрував на своєму відкритті фільм **«Два дні»**. Цей фільм познайомив нас, американців, з новим Емілем Янінгом — головним героєм фільму — І. Замичковським. Ні з яким іншим кіноартистом Замичковського не зрівняти... Але наші «тяпи», не відомо заради якої мети, — продовжує М.М., знаючи, що метою московських «тяпів» є замовчати українське кіно, — видають за кордоном виробництво української кінематографії — ВУФКУ — за виробництво **«Совкіно»** (Московська кіностудія).

«Терновим шляхом досягла українська кінематографія того місця, яке вона зараз займає на союзному екрані. На початку іронічне, пізніше терпиме, нарешті — милостиве ставлення до українського фільму — змінилося,

кінець-кінцем, заслуженим признанням його. І дивно, кому з «тяпів» Союзного Амторгу забажалося видавати «Два дні» за російський фільм, виробництва «Совкіно»? (підкреслення автора замітки).

«Коли б ми були певні того, що в даному випадкові в цій атестації, в цій підміні «марки» немає нарочитости, то ми б навіть не реагували на такий «ляпсус», та, на жаль, випадки рекламування за кордоном виробництва національних радянських кіноорганізацій, як виробництва Совкіновського, до того обов'язково, як російського виробництва, — випадки такі трапляються надзвичайно часто й примушують нас ціпко зацікавитися таким «незначним», дрібненьким «питанням».

«Газета «Таг», як і автор рецензії, знають, очевидячки, про існування на земній кулі Союзної Радянської Республіки, що має офіційну назву УСССР, інакше рецензент не згадував би про «українського пана», що ніби то фігурує у фільмові».

«... Швайцар українського пана»... так характеризує рецензент «Таг» роллю Замичковського. Всього, виходить, тільки й є у фільмі українського...»

Автор замітки відважно вимагає пошани до українського фільму і його творців. У категоричній формі вимагає від Москви ділового вияву тієї дружби, про яку вона на папері писала, як пише й тепер.

ВУФКУ було зліквідоване Москвою в кінці 30-тих років. Багатьох українських акторів, режисерів, сценаристів, кінооператорів вже немає між живими завдяки злочинній дії споконвічного ворога українського народу. Деяким співробітникам ВУФКУ було назавжди заборонено у кіно працювати (наприклад, надзвичайно талановитому сценаристові, авторові фільму «В заметах», Луці Ляценку). З українського кіно, яке в ті роки всіма силами змагалося за вияв власного національного обличчя, — Москва зробила «Київську кіностудію художніх фільмів», яка випускає щодалі то нижчої якості агітки, або ж по кілька років підраяд лише дублює московські фільми. Однак, в історії назавжди записано імення й героїчні зусилля тих діячів українського фільму, які за короткий період — неповних десяти років — зуміли в надзвичайно важких умовах початку відвертого політичного терору сворити фільми, що облетіли світ і здобули ще одне визнання української культури.

Леонід Полтава

ВІКНО У СВІТ

Іспанський «Огляд світової літератури»

Нещодавно у Мадриді вийшла невеличкого формату книжка-довідник під назвою «Короткий огляд світової літератури» (видання в серії «Наукова колекція»). На 240 сторінках автор, Хозе Мануель Комез, науковий співробітник центрального Мадридського Університету, досить поверховно (очевидно, через обмежене місце) знайомить читача із чоловічими постатями різних світових літератур і їх найголовнішими творами. Найбільше уваги приділено класичній літературі, з нових часів — німецькій, французькій та англійській.

В «Огляді» немає, на жаль, навіть згадки про існування української літератури. Це тим прикріше, що книжку видано 130-тисячним тиражем. Але в замітці про Миколу Гоголя читаємо:

«Микола Гоголь (1809-1852), українець перебував у Петербурзі, а потім у Парижі, Римі...»

Дивна непослідовність!

Білогвардійські «Дні Турбіних»

«Все наше життя ламається, падає...» — шепоче Єлена, одна із героїнь п'єси «Дні Турбіних» в той час, коли на вулицях Києва уже клекотять кулемети армії УНР під проводом Симона Петлюри і вся білогвардійська орда збирається втікати, разом із німецьким полковником Тальбергом. «Дні Турбіних» ідуть і тепер у Москві, часом їх показують і в інших советських республіках (минулого року вистави Московського театру в Україні), показують, як «патріотичний спектакль», в яким зображено військо УНР зброєю бандитів і в якому оплакується доля московських зайд у Києві.

Те, що таке дороге червоній Москві, виявилось не менше цінним і для білих москалів — російської еміграції в Парижі: у театрі «Гена» тепер двічі підряд ішла ця ж п'єса під назвою «Біла гвардія» у виконанні групи акторів під режисурою україножера А. Богданова. Цей Богданов, між іншим, у «Руських новостях» скаржився, що потратив три тижні на розшуки «гетьманської черкески і старіх руських орденів...»

«Зудар без подяки»

Під таким заголовком паризький ілюстрований часопис «Ле геріссон» у кількох числах підряд публікував велике оповідання Сержа Ляфорета з підзаголовком: «Шпигунство в Україні». Оповідасться, і досить цікаво та дотепно, про шпигуна, скиненого з літака, який в Україні мав налагодити зв'язок із двома полоненими науковцями і вивести їх за кордон. Розвідчик натрапив на відділ українських повстанців, які йому в дечому допомогли.

Автор хотів, можливо, справді зобразити Україну і її підпільну боротьбу. Сднак, він не уникнув впертого шаблону: діють тут і «мужик», і «поп», і «ізва», хоча малюється — по описові — білу українську хату-мазанку. Оповідання яскраво ілюструє, як мало значить у літературі саме бажання, до якого не додано солідного вивчення теми.

Юрій Косач нарешті удостоївся...

Протисовєтський часопис московською мовою «Руськіє новості» (Париж, ч. 456) опублікував у рубриці «Книжкова полиця» замітку-рецензію А. Д. під заголовком «П'юстриє раскази». Мовиться про 25 авторів-початківців, які в цій збірці репрезентовані (видано в Нью-Йорку, в-во ім. Чехова).

«Нові ймення і нові теми», — так починається замітка. «Чи підходять 25 оповідань під означення «художня творчість?» — запитує автор і відразу ж відповідає: «Найпоблажливіший критик і читач не можуть сказати «так» без застережень».

Все-таки Ю. Косачеві, початківцеві у москалів (і не початківцеві у справях перебіжок...) пощастило: «Дорога Ору» Ю. Косача з її трагічною наснагою свідчить про велику талановитість». Це все, чого заслужив Косач — три слова, кинені між іншим, щоб остаточно причарувати хахла.

Кінофестивалі у Венеції

У прославленій на світі красою Венеції дотепер відбулося вже 18 інтернаціональних кінофестивалів, на яких вибране з фахівців із різних ділянок кіна журі присуджує премії за окремі фільми. Перший такий світовий фестиваль кіно у Венеції відбувся в 1932 році; з кількома перервами, фестивалі відбуваються щороку (перерви були викликані війною). Кращі фільми дістають нагороду й рекламу, яка забезпечує їм і їх виконавцям світову славу.

Хочемо принагідно нагадати нашим читачам, що на фестивалі у Венеції було нагороджено також і український фільм межи американськими, французькими, японськими, шведськими й іншими. У 1932 році у Венеції, на першому світовому кінофестивалі було нагороджено фільм «Земля» (режисер Довженко), випущений Українською Кіностудією Художніх Фільмів. Тепер, коли українське кіно фактично розгромлене Москвою, не можна сподіватися нагороди, хоч нагорода 1932 року показує, що вже тоді Україна мала кіно-сили, які могли мірятися з найбільшими кінопродуцентами й кіноактерами світу.

Цього року у Венеції нагороджено, між іншим, фільм «Буря над Геною» Едварда Дмитрика — американського кінопостановника українського походження.

Л. Роман

ЖИТТЯ НАШОЇ ЕМІГРАЦІЇ В АРГЕНТИНІ

Час від часу в нашій пресі появляються короткі або довші вістки про життя нашої еміграції в Аргентині. Деколи ці вістки зв'язані з негативними проявами громадського життя, деколи подають, у перебільшеній формі, інформацію про те, чи інше «величає свято», а у висліді мало, або й зовсім не викликають більшої уваги широкого українського загалу на чужині.

Тим часом українська еміграція в Аргентині не є ні особливо мала, ні її громадська й політична активність не є настільки низька, що оправдувала б таке мале зацікавлення нашою національною організованою силою на далеких просторах південно-американського континенту. Радше думаємо, що саме велика віддаль від європейських і північно-американських осередків нашого життя спричинює надто малу увагу, яку присвячується подіям громадського й політичного характеру української спільноти в Аргентині.

Українська еміграція в Аргентині доволі численна. Число її важко означити тому, що як і в інших державах українці урядово приписані як громадяни держав, з яких прибули, а не як українці. Знову ж українські статистики можуть спиратися тільки на дуже сумнівних даних, як, напр., на числі читачів української преси, на кількості приявних на імпрезах і т. п. Подібно, як у деяких європейських країнах поселення українців — кількість українців в Аргентині є приблизна. Говориться про 150 тисяч, хоч воно малоправдоподібне і в практичному житті не знаходить підтвердження. Ми схильні твердити, що всіх українців, охоплених організаційно в церковних і громадських інституціях, враз із читачами національної преси в Аргентині — не більше як 10 тисяч. Можливо, що й це число перебільшене.

Однак справа не тільки в чисельності української колонії цієї далекої південно-американської держави. З точки бачення українських інтересів цікаво настільки українська спільнота в Аргентині йде в ногу з діяльністю цілої української еміграції, та який вклад дає в розбудову визвольного фронту в найширшому розумінні цього слова.

Під цим аспектом бажаво розглянути досягнення нашої еміграції в Аргентині та проаналізувати висліди її праці.

Громадські організації

Найстаршою і найбільшою громадською установою в Аргентині є безперечно «Просвіта» з Централєю в Буенос-Айресі й кільканадцяти філіями на просторах цілої республіки. Ця організація, без політичного та партійного обличчя, — твір давних переселенців т. зв. «старих емігрантів». Основана перед чверть сторіччям завжди втримувала вона суто національний характер та без сумніву сповняла ролю культурного піонера серед маси наших заробітчан, які покинули рідні землі та виїхали за океан шукати кращої долі.

Тим часом тої «кращої долі» в Аргентині не скоро довелося зазнати. В часі між двома світовими війнами, умови для робітників у цій країні не були сприятливі. Брак відповідних соціальних законів давав себе відчувати передусім прибуваючій масі чужинецьких робітників-заробітчан, що без знання мови й звичаїв країни часто виконували найгіршу

працю, щоб здобути шматок хліба. Очевидно, в такій ситуації ґрунт для комуністичних агітаторів і агентів був знаменитий. Треба тільки подивляти, що українська робітнича маса, мимо всього, не пішла за большевицькою пропагандою, але власними зусиллями, без інтелігенції (її, крім одиниць, не було) зорганізувалася. Цим вона не тільки зберегла себе від процесу денаціоналізації, але розбудувала громадське життя та створила широкі рамки, в яких, десятки років пізніше, після другої світової війни, влилася нова хвиля т. зв. політичної еміграції.

Товариство «Просвіта» від 1924 р. випускає тижневик **«Українське Слово»**, друкований деякий час на циклостилі, який сьогодні рахується не тільки найстаршим часописом українців у південній Америці, але й найбільш поширеним. Загально можна схарактеризувати діяльність «Просвіти», як продовжування традиції «Просвіти» в Україні, тобто культурно-освітньою. Очевидно цей характер, хоч поволі, але невинно, достосовувався до загальнонаціонального рівня нашої еміграції й нотки національних турбот завжди ясно відзеркалювалися в праці просвітянської громади. Якщо хтонебудь, зрештою слушно, видвигнув би закид про надто низький рівень суспільної праці цієї установи, то це рівною мірою може відноситися до всіх інших українських організацій цього терену, навіть найновіших, де число інтелігенції безперечно більше, ніж у «Просвіті». Та це окрема проблема, яка є болячкою не тільки наших організацій в Аргентині. «Просвіта» є власником багатьох «Народніх Домів» на провінції, де приміщені її філії. У столиці Буенос-Айрес мала вона донедавна партеровий дімок, який тепер розбудувала на одноповерховий будинок. Мають там приміщення, крім «Просвіти», ще й інші товариства. Відбуваються проби хору, шкільне навчання дітей української мови, різні культурно-освітні курси, впорядкована доволі велика бібліотека, яку провадить і нею дорожить проф. Ю. Богацький. У «Народньому Домі» можна дістати й прочитати цілий ряд українських часописів, без уваги на їх політичне забарвлення. У великій залі відбуваються театральні вистави й концерти, в менших приміщеннях нерідко мали місце вистави книжки, образів, вишивок і т. п.

Другим з черги великим товариством українців в Аргентині є **«Відродження»**. Статутowo це таке саме культурно-освітнє товариство, як «Просвіта». Колись воно постало в наслідок політичного зрізничування деяких кіл українського громадянства, які бажали мати організацію більш «націоналістичну». Одначе в практиці виявилось, що обидва ці товариства ведуть цю саму культурно-освітню діяльність та що, якщо йдеться про загальну масу членства, то вона в них майже однакова. Не зважаючи на те, «Відродження» має марку організації, що симпатизує і підтримує ОУН А. Мельника. Його орган «Наш Клич» часто маніфестує ці погляди та весь час дає підтримку УНРаді. Може саме тому говориться про «Просвіту» як про організацію «бандерівську», що в дійсності не відповідає правді. Бо хоч багато членів «Просвіти» симпатизують з націоналістично-революційним табором, то, однак, це не позначається на «генеральній лінії» її офіціозу, ні керівних органів, до яких вибирається людей, не зважаючи на їхні політичні переконання. Безперечною заслугою «Просвіти» було те, що вона від самого початку діяльності УПА зайняла до неї наскрізь позитивне становище, даючи цьому вніс виступ на сторінках «Українського Слова». Далеко пізніше зробив це «Наш Клич». «Відродження» має теж на провінції свої філії, хоч у загальному ця організація багато менша. Між цими обидвма товариствами були різні взаємини, почавши від повного взаємного «бойкотування» до гармонійної співпраці. Остання не завжди була тривала, але тепер прийшло до певної координації діяльності та порозуміння.

Згадані організації були досі підставою в організованому житті українців в Аргентині. Але побіч них існує ще цілий ряд товариств, які своєю діяльністю та зрізничкованими завданнями дуже оживлюють громадське життя. Від кількох років проявляє оживлену діяльність «Пласт». Належить до нього кілька десятків молоді й дітвори. Місцева команда кількакратно влаштовувала літні пластові табори, в яких було багато учасників. Жіноцтво веде свою працю в жіночих секціях «Просвіти», «Відродження» та в «Союзі Українок».

«Спілка Науковців, Мистців і Літераторів» об'єднує деяку частину місцевих працівників науки, пера й мистецтва. З почину цієї організації відбувся цілий ряд корисних імпрез, вона була теж ініціатором діяльності «Драматичної Студії» та «Лялькового й Експериментального» Театрів.

З товариств, які виступають на зовні слід згадати ДОБРУС. Ця нова організація намагається посилювати, зрештою згідно зі своїм призначенням, порожня наставлення українців до большевицької політики в Україні. На жаль, її виступи не завжди були так підготовлені, як цього бажалося б українському громадянству. Можливо, що це було наслідком малої практики або замкнення цього товариства в своїх рамках, що мають виразно характер одної з наших партій. Було б безперечно краще, коли б при влаштуванні таких імпрез, як напр., роковини голоду в Україні, ДОБРУС умів піднятися до рівня загальнонаціонального товариства та притягнув до співпраці ширші кола громадян і в цей спосіб влаштував імпрезу, яка відповідала б силам чисельної української колонії.

Не будемо зупинятися детально на діяльності всіх громадських організацій (між якими на окрему увагу заслуговує СУМ). Можемо тільки сказати, що за виїмком кількох «паперових» товариств усі інші, в міру своїх сил, одні менше, другі більше, виявляють себе в житті громади.

В останньому часі з ініціативи д-ра Василя Іваницького створився «Союз Купців і Промисловців», який має на меті організувати працівників з тої ділянки та принести теж свій економічний вклад у піднесенні економічного життя нашої колонії в Аргентині.

Пропаганда української справи перед чужинцями

Але на окреме місце в переліку українських товариств в Аргентині заслуговує безперечно одна нова, бо тільки четвертий рік діюча, невелика числом членів організація — «Український Інформативно-Видавничий Інститут» (УІВІ). Ця інституція, створена весною 1951 р., поставила собі за ціль інформувати чужинців, а зокрема еспанський світ про Україну та її визвольну боротьбу.

Ініціативний гурток складався майже в цілості з націоналістів, які, зрештою, і даліше творять актив цієї організації. Завдання, які поставили собі члени-основники видавалися майже не під силу не тільки новій організації, але навіть давнісному товариству. Ішлося в першу чергу про заснування періодика еспанською мовою, при допомозі якого можна було б промовляти до чужинців. Щоб поставити такий журнал, навіть скромного формату, треба було перебороти цілий ряд труднощів. Брак домівки, технічного влаштування й апарату, відповідних працівників редакції і адміністрації, а, врешті... фондів, без яких взагалі не можна було починати праці. Тим часом новостворене товариство не тільки не розпоряджало готівкою, але й не мало ніяких оптимістичних підстав припускати, що такі гроші знайдуться.

Кільканадцять членів УІВІ, з яких складалася ціла організація мусіли рахувати виключно на власні сили. І тільки завдяки надзвичайно гаря-

чому бажанню боротьби всі перешкоди, беззастаній активності членства та його посвяті, — удалося Управі перебороти перший критичний час існування УІВІ та показати громадянству, що при великих зусиллях і бажанні можна досягнути навіть «неможливе». Члени наклали на себе податок, який місячно рівнявся деколи і 10 % їхнього заробітку. Після праці в бюро, фабриках і т. п. вони приходили до домівки «Просвіти» працювати для УІВІ. Зорганізовано редакцію і адміністрацію, приєднано співробітників й переселекціоновано адресар чужинців і врешті видано перше число періодика еспанською мовою, який дістав назву «Україна Лібре» («Вільна Україна»). Наклад «УЛ» виносив 3.000 прим. Періодик висилається до всіх держав південної Америки, до Іспанії та до політичних і наукових інституцій у цілому світі. Листи, які УІВІ дістає від визначних державних мужів різних держав, вказують, що журнал «УЛ» тішиться признанням та почитністю.

Те, чого вимагає Батьківщина від нашої еміграції на малому громадському відтинку в Аргентині досягнуто. Друкованим словом продовжується боротьба за ті самі ідеї, за які борці в краю кладуть своє життя. Та, на жаль, — і це відноситься до наших центральних інституцій у світі, — на той факт мало звернено уваги. Здається небагато відповідальних діячів на еміграції зорієнтовані про працю «УЛ», яка в нічому своєю якістю не відбігає від «Українського Квартальника», що його видає УКК у США. УІВІ досі не має ніяких субвенцій, хоч пожертви українського громадянства в Аргентині не можуть бути вистачальні з огляду на те, що еміграція тут відносно не надто добре фінансово стоїть, а ціна друку дуже висока.

Та УІВІ, не зважаючи на фінансові труднощі зв'язані з публікацією «УЛ», зумів ще видати друком еспанською мовою книжку проф. О. Мартовича «Пор ля Лібертад де Україна». Книжка, видана тиражем 8.000 прим., знайшла відгук у чужинецькому світі та мала багато прихильних рецензій у чужій пресі. Крім цієї книжки приготовлено переклади інших цінних праць про Україну, які ждуть свого видання, коли на це дозволять матеріальні спроможності. Треба жалувати, що наші відповідальні люди в США не виявили досі зацікавлення справою української пропаганди еспанською мовою.

Багато говориться про «Квартальник» УККА. Він безперечно робить велику роботу. Але хочемо запитати, чи справді кільканадцять країн ООН, які представляють латинську Америку, для нас так байдужі, що ми не потребуємо їх правильно інформувати про Україну? Чому УККА, ПАУК і інші центральні не виасигнують розмірно дрібної суми на праці УІВІ, який робить пропорційно не меншу роботу за інші цього роду видання. Коли брати під увагу, що один долар в Аргентині коштує ок. 27 пезів, то тисяча доларів на пів року для пропаганди української справи була б великою допомогою. Але, здається, наші керівні чинники в США роблять таку «високу політику», що про цю справу в них навіть нема часу ні охоти подумати, не кажучи про те, щоб відповідати на листи...

Українські видавництва й преса

Крім згаданих двох тижневиків, «Українське Слово» і «Наш Клич», у Буенос-Айресі виходить місячник «Овид» (Видавництво М. Денисюка), «Пороги» та орган гумору й сатири «Мітла» (В-во Ю. Середяка). Видавець Микола Денисюк виявив великі видавничі вмінності та організаційний хист. В умовах еміграції на терені, де наша колонія небагата, зумів він поставити своє видавництво так, що майже кожного місяця появляється нова українська книжка. Правда, добір авторів не завжди надто щасливий, але, не зважаючи на те, українська еміграція радо враховує це видавництво у свій баляйс. Воно має дані згодом розростися під кожним оглядом

Не менш цінним вкладом у видавничій діяльні, хоч іншого жанру, є В-во «Мітла» Ю. Середяка. У прямолінійній боротьбі зі злободенними про-
явами нашої еміграційної дійсності, «Мітла» через кілька років свого існу-
вання нотує очевидні перемоги. Найважливіша з них та, що сьогодні багато
наших людей навчилися правильно оцінювати сатиру і зрозуміли, що ча-
сом треба сміятися там, де вони могли б уважатися ображеними. Колись
засуджувана «Мітла» за всій гумор і сатиру, за сміливість критичної оцін-
ки до «непомилкових діячів», сьогодні дістала право громадянства та ві-
тається широкою симпатією. Найновіша публікація «Мітли» це «Щоден-
ник Національного Героя Селенка Лавочки», який напевне матиме серед
українців більшу почитність, ніж колись серед чехів Гашекові «Пригоди
вояка Швейка».

Громадська консолідація

Серед українського громадянства в Аргентині довший час велася завзята
боротьба. Ми не могли б з чистою совістю назвати її «політичною бороть-
бою» дарма, що вона під такою фірмою велася. Справа створення одного
громадського й національного центру натрапляла на постійні труднощі і
здавалося, що ніколи не вдасться її розв'язати. Деякий час навіть існува-
ла «централея», яка мала тільки незначну підтримку частини організацій,
але «на злість» другій, невтомно уважала себе «загальною централею». Та-
кий згіршуючий стан тривав доволі довго, аж під кінець минулого року
вдалося, після довгих нарад і конференцій, знайти взаємне порозуміння.
Відбувся Конгрес українців Аргентини, на якому обрано за згодою всіх ко-
ординаційний центр — «Українську Центральну Репрезентацію».

Сьогодні УЦР об'єднує всі українські установи в Аргентині і є централею
українського громадського життя. Для здобуття фондів на ведення самої
діяльності українці мають складати національний податок, подібно, як це
є в США.

Політичні умови життя еміграції в Аргентині

Інформуючи про життя нашої еміграції в Аргентині, ми не можемо поми-
нути мовчанкою дуже важливої, на нашу думку, обставини, а саме політи-
чних умов у цій країні. Здається мин. року ульмівські «Українські Вісті»,
в дописі свого кореспондента з Аргентини, подаючи вістки про життя наших
поселенців, уважали за доцільне сказати, що в Аргентині панує диктатура
та що, напр., українці навіть загальні збори своїх організацій мусять від-
буватися еспанською мовою. Нам при тому пригадалися німецькі супер-демо-
крати, які «помагаючи» своєму амбасадорові в Буенос-Айресі ревіндукува-
ли сконфісковані маєтки, засипували свою пресу в Німеччині статтями про
«диктаторський режим» в Аргентині. Це довело до того, що німецький що-
дінник «Фрайе Прессе», який виходить в Аргентині, мусів взивати своїх ко-
лег від пера залишити ці донкіхотські намагання «направляти» режими в
Америці, а зайнятися відбудовою демократії в Німеччині. І зовсім слушно.
Ми поминаємо те, що політичний режим в Аргентині не такий, як, напр., в
Англії чи Франції. Але, що нас українців це обходить? Нас, які дістали в
Аргентині право побуту, праці й повну свободу діяння! Українці, як і інші
національні групи в Аргентині можуть організуватися, де і скільки хочуть.
Мають право видавати не чотири періодики, але навіть сорок, без наймен-
ших політичних труднощів. Мають повну свободу проявляти, в границях
законів, свої національні бажання, організувати навіть політичні імпрези,
робити пропаганду українською і чужими мовами, організувати своє куль-
турне, громадське й політичне життя. При цьому всьому вони гості, в до-
датку бездержавні, за яких ніхто не стане клопотатися, коли їм діятиметь-
ся кривда.

Отже, здається, немає причин до того, щоб мимо тих можливостей, з яких українці можуть користати, але ще далеко повністю не використати і це не з чистеї вини, а тільки своєї — вели у своїй пресі пропаганду проти такого режиму, який має країна, що дала їм право користати з гостинності.

До речі, коли ми вже при «диктатурі» Перона, то треба об'єктивно ствердити, наскільки вона «страшна». Правда, що при владі є одна пероністична партія, та що вона користується великими неписаними привілеями. Але опозиції ніхто не саджає по тюрмах за інші переконання. При нагодах всіляких виборів і свят, опозиція влаштовує прилюдні й закриті віча і в присутності поліції так критикує «диктатуру», що перший-ліпший європейський диктатор посадив би таких промовців за драти концтабору. Опозиція має свої мастки, гарні й великі будівлі, пресу (правда, скромну) та заступництво в парламенті. Але поминаючи це все, слід пам'ятати, що теперішні противники Перона були перед недавніми роками при владі і демократично її втратили... Дуже можливо, що могла б повторитися ця сама історія зі зміною персонажів, але хіба це не чисто внутрішні справи Аргентини, до яких нам таки не годиться мішатися? На всякий випадок аргументувати наші громадські недоліки браком демократичних свобод... непристойно, а для української справи некорисно.

Закінчуючи наш коротенький огляд життя українців на далекому південно-американському континенті, можемо без перебільшення сказати:

І там, десятки тисяч кілометрів від Батьківщини, з усіма людськими слабостями і добрими прикметами, живе українська спільнота й б'ються українські серця в тузі й очіданні на поворот до рідного краю

Б. Вітошинський

ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЕМІГРАЦІЇ

* Помер Антон Павлось (1905-1954), визначний український скульптор, автор «Туги», «Голоду на Україні», проєкту пам'ятника королеві Данилові у Львові (що не був зреалізований через советську навалу). Останні праці скульптора привертати велику увагу українських і чужинецьких мистецтвознавців.

* Український Музичний Інститут засновано у м. Дітроїті (США). Викладачі УМІ: д-р Витвицький (музикознавець), І. Решетилевич (п'яністка), Б. Максимович (п'яніст), проф. М. Лепкий (класа скрипки). Одночасно у м. Філадельфії відкрито «Українські професійні музичні курси».

* «Візантійсько-український хор» у м. Льежі (Бельгія) під мистецьким керівництвом д-ра М. Анто-

новича, складений виключно із голляндців, виступає з великим успіхом у Бельгії, популяризуючи українську народню пісню і церковний спів. Хор співає українські твори українською мовою.

* Виставка творів Олександра Архипенка — українського скульптора світової слави — відкрилася в Нью-Йорку; виставлено кращі твори великого мистця за 50 років творчої праці, між ними також погруддя Тараса Шевченка.

* «Український театр в Америці» під мистецьким керівництвом Йосифа Гірянка розпочав у Нью-Йорку свої перші вистави. В репертуарі театру: «Тартюф» Мольєра, «Мойсей» за І. Франком, «Мартин Боруля» Тобілевича й ін.

драматичні твори класичної української та світової і сучасної драматургії.

* Місячник літератури, мистецтва і громадського життя «За єдність нації» почав виходити у Лондоні. Видає видавнича спілка «Бунчук» (журнал редагований прихильниками гетьманців-державників).

* Виставка українського народного мистецтва з успіхом пройшла у Клівленді (США). На виставці експонували також малярські твори Труша, Новаківського, Неділка, Луцика, М. Бабія. Місцева англомошна преса опублікувала з того приводу прихильні замітки про виставку й українське народне мистецтво взагалі.

* Іра Маланюк — відома українська оперова співачка — була заслужено відзначена на так зв. «Мюнхенер Фестшпілле» у Німеччині.

* Студія Українського музично-драматичного театру в Мелборні (Австралія) продовжує, попри несприятливі умови, свою працю. Останньою виставою Студії була опера «Майська ніч».

* У Везін-Шалеті (Франція), завдяки праці членів місцевої філії ОУРФ, організовано дитячу струнну оркестру. Оркестрою керує п. Патек.

* Українська громадськість у США відзначила 25-річний ювілей мистецької творчості широківідомого мистця-майлара, високоталановитого карикатуриста Едварда Козака. У м. Дітроїті відбулася виставка творів Е. Козака і його зустріч із громадянством.

* У м. Торонто (Канада) відбулася прем'єра українського фільму «Львівські катакомби» виробництва «Одеон-Солук Фільм». В англомовному варіанті назва фільму: «Катакомби за залізною заклоною».

* В Аргентині працює кілька українських мистців-малярів, між ними Б. Крюков і його дружина В. Гурська, В. Гутник, К. Вульдин, А. Климко, І. Денисенко. Перші двоє мистців нещодавно влаштували виставку своїх творів.

* Видавництво «Дніпрова Хвиля» (Німеччина) випустило збірку нарисів і оповідань Олени Звичайної «Оглянувшись назад» (230 стор.).

* В США на книжковому ринку появився фотоальбом «Любіть Україну». Він має 256 стор. великого формату і в ньому поміщено 1,128 оригінальних ілюстрацій з географії, історії, мистецтва і побуту України. Альбом видав молодий видавець М. Борецький.

* Осередок Української Культури й Освіти у Вінніпегу (Канада) в листопаді відзначає ювілейним святкуванням своє десятиріччя (1944-1954). З цієї нагоди Головна Дирекція ОУКО стверджує, що «Осередок Української Культури й Освіти у Вінніпегу — велике надбання для всіх українців. Він не має субсидій, а утримується тільки свідомим громадянством».

Головна Дирекція закликає українське громадянство:

— Ставати членами, співробітниками і добродіями Осередку Української Культури й Освіти.

— Просити надсилати до ОУКО документи, вартісні музейні й архівні матеріали, книжки, журнали, газети, рукописи і т. п.

* Виставка картин українського мистця М. Мироша відбулася в Озбурі Парк (США) при кінці вересня ц. р. М. Мирош працює як мистець уже понад 30 років і має дуже гарні здобутки, виявляючи себе найкраще в картинах мертвої природи, портретів і квітів.

* При кінці вересня Літературно-Мистецький Клуб у Нью-Йорку влаштував Шостий Літературно-Мистецький Ярмарок. У програмі були теж виступи балету в супроводі симфонічної оркестри.

* У Буйнос-Айрес, Аргентина, утворилася драматична студія «Вертеп», що розпочала в серпні свою діяльність у двох різних проявах творчої ініціативи — в Ляльковому Театрі і в Експериментальній Сцені.

Л. Димчук

* У Тібілісі (Грузія) вийшла книга «Грузинські письменники — Радянській Україні». Всі твори у книзі присвячені Україні. На жаль, більшість із них — це советські агітки. Проте є й кілька мистецьких, позбавлених агітаційного налету, творів, у яких говориться про справжню любов грузинського народу до українського (твори С. Чіковані, С. Чілая та інших).

* Латиський письменник А. Упіт, у відповідь на листи з України, в яких повідомляється про письменника про великий успіх його творів, відповів відкритим листом. А. Упіт у відповіді, між іншим, пише: «Нехай живе і квітне у великій советській сім'ї прекрасна Україна і її славний талановитий народ». Тим приємніше колись буде отримати такого листа, без епітетів «советський». Факту нав'язування дружби між поневоленими Москвою народами не можна недоцінювати.

* Державна публічна бібліотека УРСР одержує примірники кожного видання і всі видання інших республік російською мовою. За 1953 р. фонди бібліотеки поповнилися 485.573 примірниками друкованої продукції. Книжки надходять до бібліотеки (Київ) із 36 держав. Як бачимо, статистичний відділ бібліотеки навмисне не по-

дає кількості книжкової макулятури російською мовою.

* У Києві відбулася наукова конференція, скликана Відділом суспільних наук та Інститутом Літератури. У Конференції взяли участь українські, білоруські і киргизькі науковці. Було заслухано й обговорено 10 доповідей, присвячених, — як повідомляє журнал «Вітчизна» за липень 1954, «творчості Тараса Шевченка, його зв'язкам з великою російською культурою». Отже, фальсифікація Шевченка продовжується.

* Олексія Шовкуненка, відомого українського мистця-малювача, нагороджено в зв'язку із 70-річчям з дня народження орденом і надано звання «народного художника СРСР» (не Української РСР, а Советського Союзу!). Що означає «народний художник СРСР», про який народ мовиться?...

* Українська кіностудія хронікальних фільмів випустила новий пропагандивний короткометражний фільм «Після трудового дня» (сценарії П. Тернюка і В. Гончара, режисер Р. Фоценко). Фільм показує Київську музичну школу, в якій навчаються робітники заводів і фабрик без відриву від виробництва. Більшість музичних творів, що їх виконують учні школи — російські.

Л. Димчук

ХРОНІКА МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ В УССР

* «Семен Палій» — повість Мушкетика про період гетьманування Івана Мазепи, випустило видавництво «Радянський письменник» (Київ). У повісті цілковито фальшиво навітлено всі без винятку історичні події того часу.

* 90-річчя з дня народження поета Павла Грабовського, засланих і в'язня царських російських тюрем, скромно і тихо відзначено в Києві літературним вечором. Доповідач Кісильов оминає тему заслання і причини заслання, звертаючи більше уваги на лірику Грабовського і його вірші на соціальні мотиви.

* Кримський драматичний театр прибув на гастролі до Києва. Попри формальне приєднання Криму до УССР, — цей театр ставить у приміщенні російського театру ім. Л. Українки і, звичайно, «общепонятною» мовою...

* Львівський Український драматичний театр повернувся з гастрольної подорожі в Азербайджані. Вистави в Баку пройшли з немалим успіхом. «Лісову пісню» Лесі Українки, що йшла українською мовою, перекладали на російську й азербайджанську мови спеціальні перекладачі; переклади було роздавано глядачам.

* Олександра Корнійчука, постраху українських підсоветських письменників і вислужника перед Москвою, раптово звільнено від обов'язків першого заступника голови Ради міністрів.

* Видавництво «Радянський письменник» нарешті після кількарічного бойкоту видало збірку поезій Володимира Сосюри «В саду Батьківщини», в якій стероризований поет співає славу «батьківщині» без точнішого означення, партії — з аж надто точними оз-

наченнями, мовляв, компартія — це провідник, життєдавець, хлібодавець, сонцедавець тощо.

* В одеському парку культури і відпочинку ім. Т. Шевченка щотижня провадиться так звані «музичні зівторки», коли на відкритій сцені виступає оркестра Музичної Фільгармонії. З програми виступів видно, що на 1 український музичний твір припадає 9 російських творів чи творів композиторів інших країн.

Л. Димчук

БІБЛІОГРАФІЯ

Проф. Вадим Щербаківський: «ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА КРИЧЕВСЬКОГО». Накладом Української Видавничої Спілки (відбитка з журналу «Визвольний Шлях»). Лондон, 1954, стор. 56.

Олекса Веретенченко: «ЧОРНА ДОЛИНА», поема. Накладом Літературного Братства, Дітройт, 1953. Стор. 32.

Вогдан Нижанківський: «ВАГОТА», поезії. Накладом Літературного Братства, Дітройт, 1953. Стор. 30.

Петро Карпенко-Криниця: «ПОЕМИ». В-во «Прометей», Дітройт, 1954. Стор. 46.

Ольга Мак: «З ЧАСІВ ЄЖОВЩИНИ», спогади. Українське Видавництво, Мюнхен, 1954. Стор. 303.

«ПУ-ГУ» — Український національний магазин. Жовтень, 1954, ч. 10. Виходить щомісяця в Німеччині.

«THE UKRAINIAN QUARTERLY», Summer, 1954, № 3. Published by Ukrainian Congress Committee of America.

Борис Антоненко-Давидович: «СМЕРТЬ», повість. Накладом Української Видавничої Спілки (відбитка з журналу «Визвольний Шлях»). Лондон, 1954, стор. 130.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

П. Мельник, Манчестер — 9 ш. 9. п., С. Рудавський, Стокпорт — 1 ш.

Читайте і поширюйте

Все українське патріотичне громадянство на всіх теренах свого перебування повинно морально і матеріально підтримати та допомогти розбудувати

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

Орган ЗЧ ОУН, що заступає позиції Українського Революційно-Визвольного Націоналістичного Руху. Подяє огінку міжнародних подій із становища визвольно-революційної боротьби українського народу, основи і цілі української визвольної й суверенної політики та політичні і громадські завдання українців на чужині.

Адреса: «Schlach Peremohy»

Munchen 8,

Zeppelinstr. 67, — Germany.